

ORGANISASJONEN VOKSNE FOR BARN

>>>>>

A photograph of a long, straight asphalt road stretching towards the horizon. The road has white dashed lines in the center and solid lines on the sides. The landscape is flat and grassy, with some utility poles visible in the distance. The sky is overcast and grey.

BARN I NORGE 2011
– VOLD OG TRAUMER

VOLD OG **TRAUMER**

BARN I NORGE 2011
Årsrapport om barn og unges psykiske helse

Utgiver:

VOKSNE FOR BARN

I redaksjonen: Generalsekretær Randi Talseth
Informasjonsrådgiver Birthe Bratvold

Design &

Grafisk produksjon: Grafisk Form as

Foto: Christopher Olssøn

Illustrasjonsfoto s. 6-7: Colourbox.no

Trykkeri: Gamlebyen Grafiske AS

ISBN 978-82-92488-16-4

INNHold

Forord	6
Av Generalsekretær Randi Talseth	
Avdekkende samtaler med voldsutsatte barn	8
Av Åse Langballe	
Et liv i vold	22
Av Yngve Hammerlin	
Fysisk foreldrevold i oppdragelsen - sett med barnas øyne	42
Av Svein Mossige og Kari Stefansen	
Omsorgen for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere	58
Av Helen Johnsen Christie, Elsa Døhlle og Ketil Eide	
Ferske tall om barn og vold	74
Av Birthe Bratvold	

FORORD

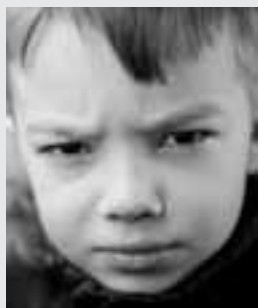
Vi voksne har vanskelig for å ta innover oss at det er mange barn som eksponeres direkte eller indirekte for vold, og at det i stor grad gjelder i hjemmet, utøvd av nær familie. Noen forskere påpeker at barn som utsettes såkalt indirekte, det vil si at de er tilskuere til vold som rammer andre, kanskje i størst grad rammes av traume.

Voksne for Barn har engasjert seg i dette temaet siden organisasjonen ble opprettet. Vi formidlet kunnskap om omsorgssvikt på 70-tallet og var med i kampen for å lovfeste forbud mot fysiske og psykiske overgrep mot barn på åttitallet. Videre har vi utviklet og driftet programmet Exit – for å bryte opp og eliminere voldelige ungdomsgrupper. Voksne for Barn har også deltatt i en gruppe som har arbeidet for at når barn dør plutselig, skal det foretas en åstedsgranskning umiddelbart. Innsats i forhold til disse sakene, «Kristoffer-saken» og siste sommers grufulle voldsutøvelse i Oslo og på Utøya, danner bakteppet for vårt temavalg i år.

Vold og traumer hos barn er et komplekst tema som inneholder mange vinklinger. I denne rapporten finner du disse artiklene:

- › Åse Langballe: «Avdekkende samtaler med voldsutsatte barn»
- › Yngve Hammerlin: «Et liv i vold»
- › Svein Mossige og Kari Stefansen: «Fysisk foreldrevold i oppdragelsen – sett med barnas øyne»
- › Helen Johnsen Christie, Elsa Døhlie og Ketil Eide: «Omsorgen for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere»
- › Folkehelseinstituttet har publisert rapporten «Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk; omfang og konsekvenser», og den er presentert her.

Artiklene spenner fra oppdragsvold, vold og mishandling i familien, og ikke minst hvordan vi møter mindreårige asylsøkere og barn i barnevernet som vi antar er traumatiserte og har vært eksponert for vold. Hva kan vi gjøre for å utvikle vårt arbeid og sikre at barna blir sett og hørt og får den nødvendige oppfølgingen?

En av Voksne for Barns kjernesaker har i mange år vært «Når barn er pårørende». Det var derfor naturlig for oss å hente frem Folkehelseinstituttets nye rapport om temaet. Her framgår også et antatt omfang av barn som eksponeres for vold med utgangspunkt i at foreldrene har psykisk sykdom eller er rusmiddelavhengige. Det er viktig kunnskap for å kunne predikere hvilke barn som er mest i faresonen, og ikke minst kunnskap om antatt omfang. I den grad det er mulig å si noe om konsekvenser, så er dette tatt med i rapporten. Det er interessant å notere at det vi vet minst om, er hvordan det faktisk – mot alle odds – kan gå bra. Mer forskning er nødvendig for å gi oss bedre kunnskap her.

Vi er veldig takknemlige for alle disse flotte og solide faglige bidragene. Særlig er det ett bidrag vi vet det har kostet mye å skrive. Yngve Hammerlins essay, hvor han forteller om sin egen oppvekst, gjør et sterkt inntrykk. Voksne for Barn vet at formidling av egenerfaring er svært viktig. Å få tilgang til historien fortalt av en som både har opplevd dette på kroppen – og har fagkunnskap, er en sjelden, men meget verdifull kombinasjon. En spesiell takk til ham for å dele sine erfaringer og kunnskaper med oss.

En stor takk til rapportens referees, Hilchen Sommerschild og Finn Magnussen, fotograf Christopher Olsson og designer Lill-Ann Ellegård. Deres bidrag høyner kvaliteten på vår rapport faglig og estetisk.

Ved valg av vold som tema i år ønsker Voksne for Barn å bidra positivt i debatten om vold i vårt samfunn. At temaet holdes høyt på dagsordenen, vår forståelse øker og ikke minst vår kunnskap om hva vi kan gjøre for å hjelpe og støtte barna – det er våre mål.

Vårt felles oppdrag er å ikke svikte disse barna.

Randi Talseth

Generalsekretær Randi Talseth

ÅSE LANGBALLE er utdannet spesialpedagog og dr.polit. Hun er ansatt som forsker ved Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Forskningsområdet er vold og seksuelle overgrep mot barn, og kommunikasjon med barn om vanskelige temaer. Hun har spesielt forsket på avhørsmetodikk for politiet, avdekkende samtaler i barnevernet. Hun har bred erfaring fra arbeid i barnepsykiatri, skole/barnehage og PPT, samt veiledning til voksne som arbeider med barn, og til foreldre. Hun har drevet utstrakt formidlingsvirksomhet for fagfolk innen politi, skole/barnehage, barnevern og rettsvesenet. Hun har utarbeidet undervisningsmaterialet «Se min kjole – Oda» i dommeravhør, publisert artikler i fagtidsskrifter samt hatt foredrag på nordiske og internasjonale konferanser.

AVDEKKENDE SAMTALER MED VOLDSUTSATTE BARN

Når barn trekkes aktivt inn i sensitive saker som angår dem selv, er det viktig at de voksne tar barna på alvor, og er seg bevisst sine egne holdninger og væremåter overfor dem.

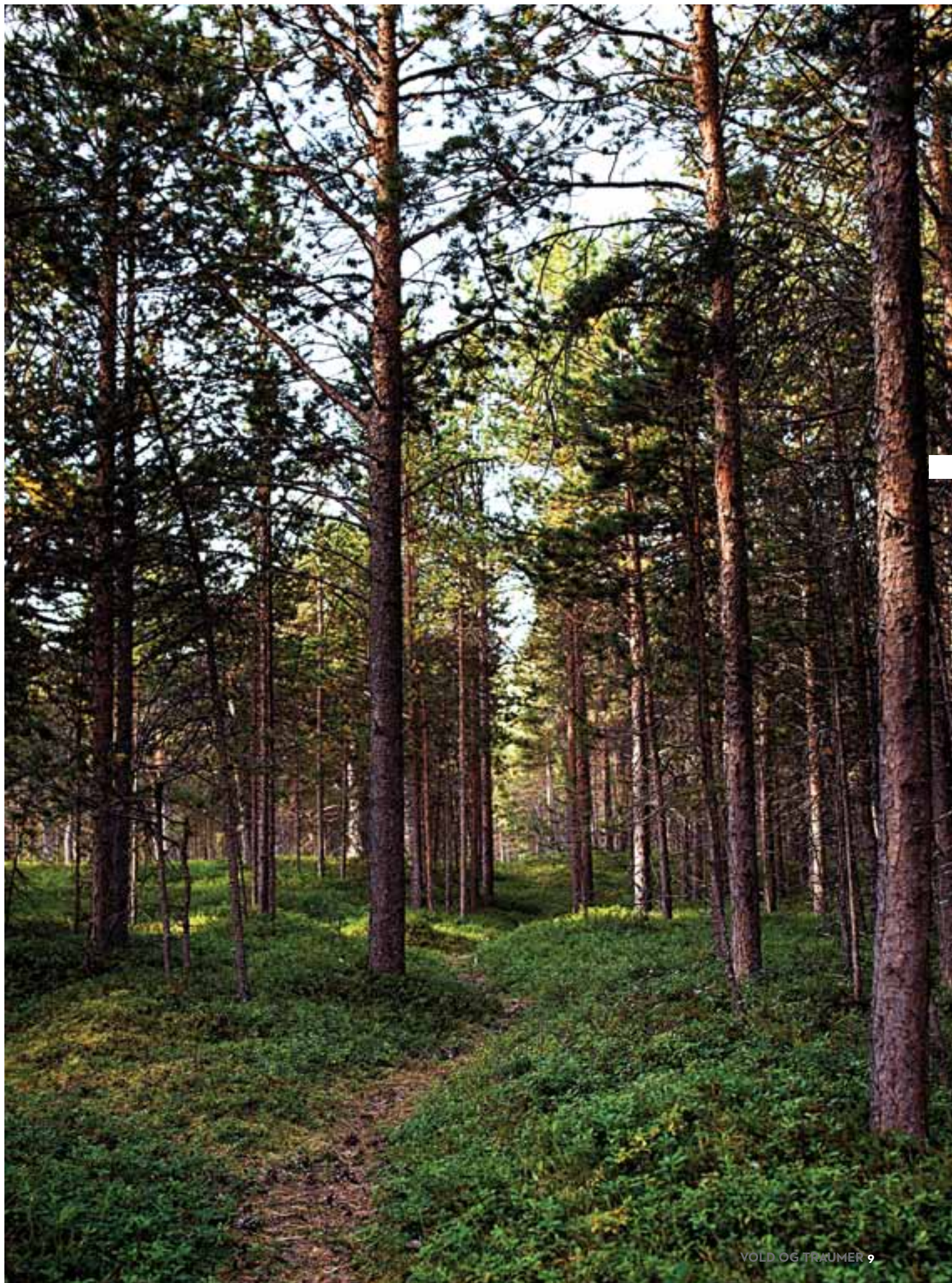
INNLEDNING

Fagfolk innenfor barnevern, skole- og helsevesen kommer opp i situasjoner hvor det er nødvendig å samtale med barn om temaer som er av sensitiv karakter, og som man vanligvis ikke snakker om. Slike temaer kan være ulike typer av vold, overgrep og omsorgssvikt som begås mot barn. Vi vet av erfaring at det er særlig vanskelig å bringe disse temaene på bane når det er mistanke om at barnet utsettes for dette innen familien. Selv om vi i dag har mye kunnskap om fenomenene vold og seksuelle overgrep mot barn, er det slik at de enkelte tilfellene ofte ikke blir oppdaget. Ansatte i skole og barnehage møter barna daglig, og har i utgangspunktet gode muligheter til å bli kjent med dem og oppdage når noe ikke er som det skal være. Ansatte i barnevernet har et spesielt ansvar for og spesielle muligheter til å beskytte barn mot slike opplevelser og sikre gode oppvekstvilkår.

Det er ikke lenger noen tvil om at barn skal delta – og også har krav på informasjon – når det foregår utredningsarbeid og settes i gang tiltak i offentlige instanser ved mistanke om vold og overgrep mot barn. Slik deltakelse innebærer samtaler med barn i ulike situasjoner og med forskjellige mål. Profesjonelle voksne som skal gjennomføre samtalene,

trenger både teoretisk kunnskap og handlingskompetanse når det gjelder samtalemetodikk (Langballe, Gamst & Jacobsen, 2010). Når slik kompetanse er fraværende, unnlater voksne å avdekke barnets problemer gjennom samtale.

Til tross for at det er vanskelig å finne gode metoder for å måle omfang av vold og overgrep mot barn, viser forskningen at slike ugjerninger er et betydelig samfunnsproblem. Fra internasjonale studier vet vi at det er psykisk vold og omsorgssvikt som skjer oftest, deretter fysisk vold og seksuelle overgrep. Der det forekommer vold mot en av foreldrene i familien, øker risikoen for at barna i familien også blir utsatt for seksuelle overgrep. Videre er det slik at barn som lever under andre vanskelige livsbetingelser, som psykisk sykdom hos foreldrene, i tillegg har økt risiko for å bli utsatt for vold. Mossige & Stefansen (2007) fant i en undersøkelse av 7000 avgangselever i videregående skoler i Norge at 25 prosent av ungdommene hadde opplevd minst ett tilfelle av fysisk overgrep av en forelder i løpet av livet, mens 8 prosent hadde opplevd grov vold fra minst én forelder. 2 prosent av utvalget oppga at de hadde blitt utsatt for grove voldsepisoder minst ti ganger. Når det gjelder seksuelle overgrep, fant de samme forskerne at 22 prosent av jentene og 8 prosent av guttene

hadde vært utsatt for milde seksuelle overgrep, mens 15 prosent av jentene og 7 prosent av guttene hadde opplevd mer alvorlige overgrep. Disse tallene gjelder imidlertid ikke bare seksuelle overgrep innen familien. En verdensomspennende studie av vold mot barn foretatt på initiativ fra FNs høykommissær for menneskerettigheter, UNICEF og WHO, avdekket at størstedelen av vold mot barn er skjult, hemmeligholdt og underrapportert (Pinheiro, 2006).

Barn som utsettes for ulike typer vold og seksuelle overgrep, kan uttrykke dette på forskjellige måter, få ulike symptomer og vise ulike atferdstrekk. Det er ofte vanskelig å forstå barnets signaler og dermed oppdage hva som har skjedd eller skjer. Mishandling og overgrep mot barn og unge kan føre til både fysiske skader og omfattende kognitive, sosiale, psykiske og følelsesmessige problemer. Det viser seg imidlertid at mange barn som har erfart vold eller seksuelle overgrep, klarer seg bra når de får hjelp og støtte fra omsorgsfulle voksne og adekvat behandling. Dette forutsetter at overgrepene blir oppdaget, og at tiltak settes inn tidlig. Voksne som utsetter barn for vold og overgrep, innrømmer sjelden disse forholdene. Barna selv er de viktigste kildene for å oppdage. Derfor er det i den senere tid utviklet mye kunnskap om metodikk for samtaler med barn. Denne artikkelen retter seg mot samtaler som er av avdekkende karakter, hvor utfordringene er å forene juridiske krav til etterrettelighet og barns behov for individuell behandling, ivaretagelse og omsorg i samtalsituasjonene.

BARNES RETTIGHETER OG DILEMMAER VED BARNES MEDVIRKNING

FNs barnekonvensjon (1989) gir barn rett til å beskyttes mot ulike overgrep. Konvensjonens artikkel 12 gir barn rett, men ikke plikt, til å uttale seg om alle forhold som omhandler

dem, spesielt i rettslige og administrative avgjørelser. Artikkelen er knyttet til de andre prinsippene i konvensjonen, og spesielt artikkel tre, som omhandler barnets beste. Alle beslutninger som tas på vegne av barn, skal alltid tas ut fra vurderinger om hva som er til barnets beste.

Å involvere barn som informanter i saker som vedrører dem, slik Barnekonvensjonen og dermed norsk lovverk legger opp til, er ikke ukomplisert. Informantbegrepet innebærer i denne sammenheng et aktivt aspekt, hvor barnet som subjekt bidrar til å gi viktig kunnskap om sin verden. I dette perspektivet er barnet også medvirkende eller aktør. Vurderinger av i hvilken grad barn skal være informanter når det handler om sensitive temaer i deres liv, er influert av hva slags forståelser vi har av hvordan barn utvikles og modnes. I ulike teorier om barns utvikling legges det vekt på de rettighetene barn har til deltakelse gjennom lovverket, men også på barns behov for beskyttelse mot å delta.

Nyere barndomssosiologi ser barnet som et aktivt individ i et livs langt læringsløp, og definerer barndommen som en fase i dette løpet, på lik linje med at voksne er i ulike faser i livet. Barn blir sett på som individer med rettigheter og ikke med universelle behov. Den tradisjonelle utviklingsteoriens stadietenkning beskriver på den annen side hvordan barns språklige, kognitive, sosiale og fysiske utvikling er inndelt i kronologiske faser som barn i bestemte aldre gjennomgår. Innenfor fasene har barna bestemte behov. Dette synet viser at det er individuelle utviklingsforløp som i liten grad har sammenheng med hvordan kvaliteter i omgivelsene spiller inn på barnas utvikling.

I den senere tid har utviklingsteorien i større grad fokusert på samspillet mellom barnet og dets omgivelser for å forstå

” VOKSNE SOM
UTSETTER BARN FOR VOLD
OG OVERGREP, INNRØMMER
SJELDEN DISSE FORHOLDENE.
BARNA SELV ER DE VIKTIGSTE
KILDENE FOR Å OPPDAGE AT
VOLD OG OVERGREP SKJER.

hvordan barn utvikles, lærer og sosialiseres generelt, heller enn på individuelle utviklingsforløp. Dette synet vektlegger at barn i stor grad er ulike, og at det eksisterer et mangfold og individuelle forskjeller. Både kulturelle, sosiale og psykologiske forhold i barnets liv har i stor grad innvirkning på barnets utvikling, i tillegg til de biologiske forutsetningene. Alder og modenhet er ikke samme sak.

Vi kan altså velge å se barn som kompetente medborgere med subjektive oppfatninger og med bestemte rettigheter, eller som umodne og avhengige individer som i liten grad er i stand til å forstå og uttrykke sine subjektive erfaringer, opplevelser og behov. Forståelsesperspektivene influerer på de etiske avgjørelsene som tas, og også på metodevalg i forskning som inkluderer barn, og barnefaglig yrkespraksis. Dilemmaer som oppstår når det gjelder i hvilken grad barn skal trekkes inn som informanter i saker hvor det er alvorlige mistanker om omsorgssvikt og overgrep mot barn i familien, er i særlig grad fremtredende med tanke på barnas ansvar for konsekvensene av informasjonen som fremkommer, og hvordan barn er i stand til å forstå hva deres deltakelse innebærer på lengre sikt. Spørsmålet om hvorvidt det er forsvarlig å be barn fortelle om tidligere opplevelser av traumatisk karakter, stilles også. Disse spørsmålene legger føringer for valg av tilnærminger som vil influere på tiltak og beslutninger som foretas. Til syvende og sist dreier det seg om barns rettsikkerhet.

BARNE ØNSKER Å DELTA I PROSESSER SOM OMHANDLER DEM SELV

Det er i utgangspunktet ikke skadelig å snakke om kriser og vanskeligheter i livet. Det viser seg blant annet at det kan føre til positive effekter for barn å delta i et forskningsintervju, ved at de blir forstått og tatt på alvor og kan få mulighet til å

motta hjelp. Barna som deltok i avdekkingsamtaler i barnevernet (Langballe et al., 2010), sa at det var både slitsomt og vanskelig, men også godt å fortelle om seg selv. Barna var opptatt av at barnevernskonsulentene skulle stille dem direkte spørsmål, på barnas premisser og å benytte et forståelig språk. Når barna fortalte om hvordan de hadde det, til barnevernskonsulentene, forventet de å få hjelp. Noen norske forskere undersøkte konsekvensene av at barn ikke blir hørt ved konfliktfylte samlivsbrudd (Rød, Ekeland & Thuen, 2008). De fant at barna opplevde å bli oversett av rettssystemet i samværssaker hvor de selv var hovedpersoner, de ble verken sett eller hørt. Oppgitthet over ikke å kunne påvirke situasjonen gjorde at de ble sinte, triste og uten håp. For noen av barna førte dette til belastninger som på lengre sikt hadde stor betydning for deres livskvalitet og fremtidsutsikter. Det er også gjennomført en ny svensk studie basert på dybdeintervjuer med barn og ungdom i 9–14 års alder som var utsatt for seksuelle overgrep (Back et al., 2011). Barna ble spurt om hvordan de opplevde å delta i de rettslige prosessene. Studien viser at de syntes det var belastende fordi de følte at de ikke ble trodd, samt at det å fortelle om overgrepserfaringene vakte sterke følelser. Til tross for dette ønsket de å delta, heller enn å være passive tilskuere.

Når barn trekkes aktivt inn i saker av sensitiv karakter som angår dem selv, er det altså viktig at profesjonelle voksne tar barna på alvor, og er seg bevisst sine egne holdninger og væremåter overfor dem. Nedenfor fremheves noen punkter å være oppmerksom på:

- › Barn er eksperter på sin egen virkelighet
- › Små barn kan gjenkalle og fortelle om selvopplevde hendelser i livet sitt
- › Barn må føle seg trygge for å tørre eller ville fortelle om

- › sine overgrepserfaringer
- › Barn som er overgrepet, er vare på de voksnes signaler og reaksjoner
- › Voksne har en viktig rolle når det gjelder å hjelpe og motivere barn til å fortelle
- › Samtalens forløp er den voksnes ansvar
- › Barn blir aldri bedre til å fortelle enn de voksne er til å lytte

VIKTIGE OMRÅDER Å VITE NOE OM I SAMTALESITUASJONEN

I det følgende tar jeg nærmere for meg kunnskap som anses å være vesentlig for profesjonelle barnesamtaler, om hva som skal til for at barn forteller, og hva som kan virke inn på barns pålitelighet. Deretter presenteres kunnskap om samtalemetodikk, og noen metodiske prinsipper blir trukket frem og eksemplifisert.

Det dialogiske perspektivet

I et dialogisk perspektiv på kommunikasjon ligger det at begge partene som deltar i kommunikasjonshandlingen, er gjensidig ansvarlige for kommunikasjonens forløp. Kvaliteten på forholdet mellom samtalepartnerne har stor betydning. Motsatt er det monologiske perspektivet, hvor kommunikasjonen oppfattes som en fra-til-prosess (Rommetveit, 1999). Selve samhandlingen anses da å ha liten betydning.

I et dialogisk perspektiv på profesjonelle samtaler med barn er den voksnes holdninger og væremåter, som nevnt over, av stor betydning. Særlig vesentlig er det å redusere ulikevekt i samtalen, i den forstand at den voksne ikke dominerer samtalen ved å snakke mest, ved å bestemme temaet for samtalen eller strukturen i den. En profesjonell samtale foregår ofte i en monologisk form, et spørsmål-svar-format, hvor den intervjuede i liten grad får anledning til å komme frem med en subjektiv versjon av sin virkelighet. Når

samtalens mål er å skaffe til veie informasjon fra et barn, kan barnet ved en slik fremgangsmåte komme til å gi minimal informasjon, og kun svare på de spørsmålene den voksne stiller. Barnet kan unnlate å fortelle om noe det ikke blir spurt direkte om, eller gi de svarene det tror den voksne forventer av det. Et dialogisk perspektiv, derimot, legger mer vekt på å lytte enn på å stille spørsmål. Et mest mulig likeverdig og dialogisk forhold mellom barnet og den voksne samtalepartneren oppnås ved at samtalen bærer preg av åpne spørsmål og aktiv lytting og ikke ved utspørring av barnet.

Forutsigbarhet

Barn som deltar i avdekkende samtaler, har som regel liten erfaring med liknende situasjoner eller kan ha uheldige erfaringer med mange ulike saksbehandlere. Når temaet handler om familierelasjoner, er det mye som står på spill. Barns avhengighet av sine omsorgspersoner gjør det ekstra sårbart for hva som kan bli resultatet av samtalen. For eksempel kan barn ha vært truet med barnevernet fra de er ganske små, de kan være redde for å miste foreldrene og søsknene sine, og føle skyld og ansvar for foreldrenes handlinger. I tillegg har barn som deltar i avdekkende samtaler, i utgangspunktet liten kunnskap om hva de er med på eller hva som forventes av dem i samtalen. Voksne glemmer ofte at det som synes opplagt for dem, kan være ukjent for barnet. Når barn ikke får god informasjon og ikke vet hva som skjer, kan de danne seg sine egne forklaringer, som kan være urealistiske og føre til utrygghet. Derfor er det viktig at barnet får klar informasjon om hva det er med på, hva som er formålet med samtalen, og hva som skal skje. Barnet har rett til å uttale seg, men ingen plikt. Likeledes må det gis anledning til å stille spørsmål og påvirke samtalen innhold. Slik skaper den voksne en felles fortolkningsramme mellom seg selv og barnet (Hundeide, 1989). En slik felles fortolkningsramme er

avgjørende for at samtalen skal bli vellykket.

Den frie fortellingen

I en avdekkende samtale er det barnet som vet noe som den voksne ikke vet. Det er barnet som først og fremst skal fortelle, mens den voksne skal lytte og ta imot barnets fortelling. Det finnes mye forskning som viser at når barnet får fortelle fritt på åpne spørsmål fra den voksne, blir informasjonen mer innholdsrik og sammenhengende, og inneholder færre feil, enn når barnet svarer på den voksnes spørsmål. Spørsmålene som stilles, virker inn på innholdet og påliteligheten i barnets fortelling. Derfor er det i avdekkende samtaler vesentlig å gi barnet anledning til å fortelle fritt. En fri fortelling forstås som en uavbrutt periode i en dialog hvor barnet disponerer talerommet. Den frie fortellingen betegnes som ekspanderende når barnet frivillig bidrar med innhold som går utover det minimalt ønskede eller det barnet direkte blir spurt om (Linell, 1998; Gamst & Langballe, 2004). For at barnet skal kunne fortelle fritt, må det forstå hensikten med samtalen og til en viss grad kunne strukturere og organisere innholdet i den frie fortellingen. En sammenhengende og fullstendig fortelling inneholder aspekter som både «hvem», «hva», «hvor» og «når». For at et barn skal minnes om og gjenfortelle hendelser, må det ha utviklet begreper som gir gjenkjennelse av og forståelse for hendelsen. Språklige forutsetninger for å kunne sette ord på erfaringer må være til stede. Når barn skal svare på voksnes spørsmål, må de også forstå spørsmålene som stilles, og hensikten med dem. De yngste barna må ofte ha hjelp i form av konkrete spørsmål.

Åpne og spesifikke spørsmål

Selv om målet er å fremskaffe fri fortelling ved å benytte åpne spørsmål, må man altså ut fra utviklingspsykologisk kunnskap vurdere i hvilken grad barnet vil ha forutsetninger for å forstå

spørsmålene. Barn under skolealder trenger spesifikke og tydelige spørsmål for å forstå hva det spørres om. Men denne typen spørsmål kan gi mer feilaktig informasjon enn åpne spørsmål (Langballe, 2007). Når barn blir stilt åpne spørsmål (*Fortell hva som hendte da du var på sommerferie med mamma*) gjentatte ganger, og over tid, ser det ut til at de velger å fortelle om forskjellige aspekter ved den samme situasjonen. Når barn også blir stilt mer spesifikke spørsmål, ved at spørsmålet leder mot et tema (*Fortell hvor du fikk vondt da du var på sommerferie med mamma*), synes det å fremkomme mer sammenhengende og konsistent informasjon i barnas gjenfortelling. Dette er trolig fordi spørsmålene hjelper barna til å gjenkalle informasjon de ikke husket i første omgang. Selv om fortellingen er konsistent, synes det imidlertid å fremkomme mer uriktig informasjon når barnet svarer på spesifikke spørsmål ved gjentatte intervjuer. Det blir slik sett en avveining mellom økt informasjon, og økte muligheter for feilgjengivelser etter hvert som spørsmålene blir mer spesifikke.

Barns pålitelighet

Det er forsket mye på barns pålitelighet, spesielt i rettslig sammenheng.

Det er når barn vitner i volds- og overgrepssaker at spørsmålet om barns pålitelighet er mest sentralt. Pålitelighet i rettslig sammenheng handler både om å fortelle alt slik en husker det, og ikke å minimalisere (unnlate å fortelle) eller lyve (dikte opp, fordreie). Det har inntil ganske nylig, særlig innenfor politiet og strafferettssystemet, vært en oppfatning om at barn generelt ikke er pålitelige vitner. Senere forskning viser at barn som er vitner til en kriminell handling, gjennomgående er flinke til å gjenfortelle handlingsforløpet. Likeså viser forskningen et sammensatt bilde når vi skal forsøke å forstå hva som både kan fremme og begrense

” DE FANT AT
BARNA OPPLEVDE
Å BLI OVERSETT AV
RETTSSYSTEMET I
SAMVÆRSSAKER
HVOR DE SELV VAR
HOVEDPERSONER,
DE BLE VERKEN SETT
ELLER HØRT.

barnets pålitelighet: I hvilken grad barn minnes sterke emosjonelle opplevelser, om barn kan eller vil fortelle om sine opplevelser, og i hvilken grad barn er påvirkelige for press fra voksne og lar seg lede til å gi usanne beretninger, er sentrale spørsmål. Vi har i dag mye kunnskap som tilsier at barn generelt ikke er mindre pålitelige enn voksne.

Når det stilles spørsmål om barns pålitelighet, er det vanlig å vurdere barnets forutsetninger for å gjengi både akkurat hva som har skjedd (nøyaktighet), og alt som har skjedd (fullstendighet). Små barn vil ha dårligere forutsetninger enn eldre barn og voksne for å gjengi selvopplevde hendelser fullstendig, altså beskrive alt som har skjedd. Aldersforskjell gir mindre utslag når det gjelder å gjenfortelle nøyaktig. Mange barn både kan og tør fortelle fritt og spontant om opplevelser av omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Men mange barn trenger også betydelig støtte for å fortelle. Voksne kan hjelpe barnet til å huske og å ville fortelle, ved å skape trygghet rundt samtalen. Når barnet ikke selv bringer overgrepstemaet på bane, samtidig som det er stor sannsynlighet for at noe er skjedd, må den voksne på åpent vis introdusere temaet. Å være åpen, tydelig og konkret er ikke det samme som å være forledende. *Spørsmål om barns pålitelighet handler vel så mye om den voksnes intervjuferdigheter som om egenskaper hos det enkelte barnet.*

Voksne kan påvirke barns fortelling

Barn i alle aldre kan gi feil informasjon hvis de blir utsatt for ledende spørsmål eller for press fra voksne som har makt og som de har et avhengighetsforhold til. Barn kan fordreie virkeligheten hvis de forventer negative reaksjoner, når de er truet til å tie, for å oppnå belønning eller på oppfordring fra autoritetspersoner. Barnet kan slik gi uriktig informasjon. Likeså kan barn som møter autoritære voksne som ikke viser

interesse og innlevelse, velge å la være å fortelle. Når barna derimot blir møtt av interesserte voksne med gode samtaleferdigheter, kan de helt ned i tre års alder gi forbløffende nøyaktig og detaljrik informasjon. Kunnskapen vi har i dag, peker heller i retning av at barn unnlater å fortelle om vanskelige opplevelser som vold og seksuelle overgrep, enn å dikte opp slike fortellinger (Cederborg, Lamb & Laurell, 2007).

Minner om stressfylte hendelser

Barn som har opplevd følelsesladete og sterke hendelser, vil som oftest minnes disse godt, også etter lengre tid. Detaljer i slike hendelser gir opphav til sterke minner som blir mer tilgjengelige enn hendelser av mer nøytral karakter. Men det kan også være slik at de sterke, følelsesmessige belastningene som svært alvorlig vold og overgrep kan føre med seg, forstyrrer barnets utvikling. Barnets kognitive ressurser rettes mot å mestre de vanskelige opplevelsene på bekostning av oppmerksomhet mot det som skjer med dem. Hendelsene kan bli vanskelige å gjenkalle, og dermed vanskeligere å fortelle om. Et barn som blir utsatt for gjentatte voldsopplevelser og overgrep, vil sannsynligvis minnes disse bedre enn barn som er utsatt for engangshendelser. Gjentatte erfaringer gir en repetisjon av opplevelsene som gjør at de blir tydeligere, og dermed mer tilgjengelige i minnet. Der vold og overgrep er skjedd over lang tid, kan barnet ha vansker med å skille detaljer ved de ulike hendelsene fra hverandre. De vil også ha vansker med å tidfeste hendelsene. At barn ikke forteller, eller forteller utydelig, behøver ikke bety at det ikke er skjedd noe.

Temaer det er vanskelig å snakke om

Både forskning og erfaring viser at barn sjelden på eget initiativ forteller spontant og fritt om selvopplevde hendelser av sensitiv eller traumatisk karakter. Negative erfaringer av

privat og intim karakter, som vold og overgrep, gir ofte opphav til skam og skyldfølelse hos den som er overgrepet. Når slike forhold avdekkes, vekker det sterke følelser og reaksjoner hos barnets nærmeste, og i samfunnet generelt. Det er vel dokumentert at de psykososiale forholdene rundt barnet virker inn på barnets muligheter for å fortelle om sensitive og følelsesmessige temaer. Det er vesentlig at barnet er i sikkerhet, at det blir trodd, og at barnets omsorgspersoner forholder seg til barnet så rolig som mulig når barnet har fortalt. Motsatt kan avsløringen føre til nye, sterke belastninger for barnet. Mange barn må ha betydelig støtte og hjelp til å fortelle om vold og overgrep og må få snakke i sitt eget tempo. Ikke sjelden må de voksne få barnet på glid til å fortelle.

SAMTALEMETODIKK

De fleste barn kan imidlertid fortelle om seg selv hvis de voksne lytter og gir dem anledning til å snakke. Men konsekvensene av å ha fortalt kan, som vi har sett, bli svært negative for barn hvis de ikke blir beskyttet og trodd. Derfor kreves det kompetanse i å samtale med barn på en profesjonell måte for å gjennomføre avdekkende samtaler. Profesjonelle samtaler med barn, som avdekkingsamtaler, kan karakteriseres som institusjonaliserte samtaler. Det er ikke snakk om en dagligdags «prat», men strukturert og målrettet kommunikasjon.

Det finnes flere internasjonalt anerkjente metoder for avhør og intervju med barn. Disse tar hensyn til både hvordan man kan strukturere samtalen i bestemte faser, og ved bevisste spørreformuleringer gi støtte til å gjenkalle hendelser og fortelle om dem. Primært er disse metodene utarbeidet for rettslige intervjuer med barn, men prinsippene kan benyttes i avdekkende samtaler i andre formelle sammenhenger som i elevsamtaler i skolen, i barnevernet og i asylintervju. Metodene overlapper hverandre på mange områder. Kjernen

i dem alle er å øke informasjonen fra barn ved å gi dem gode muligheter til å komme frem med frie fortellinger uten å bli ledet på noe vis. De internasjonale metodene har mange likhetstrekk med den dialogiske samtalemetoden (DCM) som er utviklet for norske forhold (Gamst & Langballe, 2004, Langballe et al., 2010).

DCM har som mål *både* å ivareta barnet og de kravene som stilles til slike samtaler for at de kan benyttes i offentlig saksbehandling, for eksempel i en rettssak. Samtalemetoden har en karakteristisk «traktstruktur» ved at den starter med åpne spørsmål som følges opp med mer fokuserte spørsmål. Den inneholder fem kommunikasjonsområder som viser seg å være av stor betydning for at samtalen med barnet skal bli vellykket. Disse er fasetilnærming, tematisk utvikling, verbale formuleringer, ikke-verbale signaler og fysiske ramme-faktorer. Nedenfor oppsummerer jeg tre av disse områdene:

Metodens faser har til hensikt å gi en strukturert fremgangsmåte for hvordan man starter opp, gjennomfører og avslutter en avdekkende samtale. Tre hovedområder utgjør til sammen syv faser. Hovedområdene benevnes som innledende prosedyrer, fri gjenfortelling og avsluttende prosedyrer. De innledende prosedyrene innebærer gode forberedelser, kontaktetablering og informasjon til barnet. Deretter vektlegges hvordan man kommer inn på temaene som er i fokus for samtalen, åpner opp for fri fortelling og deretter utdyper informasjonen fra barnet på bakgrunn av saks-kunnskap. Til sist legges det vekt på avslutningen, hvordan man lukker samtalen og følger opp barnet etter samtalen. En slik struktur på samtalen hjelper barnet til å føle seg trygt, forstå hva som skjer, og delta aktivt. Strukturen hjelper også den voksne til å holde seg til samtalens tema og ikke minst på åpent vis lytte til hva barnet har å si.

Tematisk utvikling innebærer et fokus på at den voksne skal lytte ut og fange opp det barnet selv oppfatter som viktig å snakke om, heller enn hva en selv antar er viktig. DCM inneholder en modell som hjelper den voksne til å utforske barnets temaer på både et ytre plan (hvem, hva og hvor), handlingsplan (hva som er skjedd) og et indre plan (hvordan barnet har opplevd og erfart hendelser).

Verbale ytringer henspiller på kunnskap om hvordan spørreformuleringer virker inn på de svarene man får. Målet er å stille færrest mulig spørsmål og samtidig drive samtalen fremover, fra det åpne til det mer konkrete. Nedenfor fremheves noen prinsipper som fremmer kommunikasjon:

- › Å stille åpne spørsmål
Eksempel: *Fortell meg hvordan du har det når du er sammen med... Fortell meg mer om det... Prøv å fortelle meg, jeg vil gjerne vite...*
- › Å lytte aktivt
Aktiv lytting innebærer teknikker som kort å gjenta barnets siste utsagn eller bekreftelser som *javel, uhm, jeg forstår*. Dette uttrykker at man hører etter, er interessert og at det barnet forteller, betyr noe.
- › Å tåle stillhet
Det er en utfordring å tåle stillhet. En god regel er å la barnet ligge «et hestehode» foran den voksne i samtalen. Det er viktig å være oppmerksom på at stillhet kan bety at barnet tenker. La barnet få den tiden det trenger, før et nytt spørsmål stilles.
- › Å støtte barnet
Gjenfortelling av sterke opplevelser kan gi vanskelige

følelser. Det er viktig å akseptere barnets følelser og anerkjenne dem ved å sette ord på dem.

For eksempel: *Du blir stille nå, jeg forstår at det kan være vanskelig, men prøv å fortelle meg likevel.* Eller: *Jeg ser at du blir urolig nå, hva tenker du på?*

ERFARINGER FRA PRAKSIS

I prosjektet Den vanskelige samtalen (Langballe et al., 2010) fikk barnevernskonsulenter ved et barnevernskontor grundig opplæring i DCM. Ved praktisering av dialogiske møter med barna fortalte barna mer om sine opplevelser enn de hadde gjort tidligere. Barnevernskonsulentene erfarte at de før hadde tatt for lett på ansvaret de har for å forstå og beskytte barna. Ved gjennomgang av både transkriberte barnesamtaler og sakspapirer, samt intervju med barnevernskonsulentene som hadde snakket med barna, kom det frem at saker som tidligere var henlagt opp til flere ganger, ble gjenopptatt, behandlet og førte til tiltak, etter at barnevernskonsulentene hadde begynt å praktisere DCM (Wetthus, 2009).

Barnevernskonsulentene fikk altså økt forståelse for – og innsikt i – tematikken omsorgssvikt, vold og overgrep mot barn, og hvilke konsekvenser slike forhold kan ha for dem, når barna ble lyttet til og tatt mer på alvor. Erfaringene fra prosjektet viste at det var påkrevd med administrative endringer ved barnevernskontoret for å kunne gjennomføre avdekkende samtaler med barn på barns premisser. Slike endringer inneholdt praktisk tilrettelegging for barnesamtaler i form av et eget samtalerom for barn, tid til både forberedelser, gjennomføring av samtalene samt etterarbeid og et styrket samarbeid. I tillegg kom det frem at det trengtes bedre rutiner for å sikre beredskap hvis det ble nødvendig å gi barnet beskyttelse etter samtalen.

OPPSUMMERING

Vi har etter hvert fått mye kunnskap om omfanget av vold og seksuelle overgrep mot barn, og også om voldens virkninger på kort og lang sikt. Profesjonelle voksne som daglig har ansvar for barns oppvekst og helse, har et stort ansvar for å avdekke slike forhold, fordi barn sjelden på eget initiativ forteller om sine opplevelser, særlig når det skjer innen familien. Det er dessverre slik at dette ansvaret ikke i stor nok grad tas til følge.

Lovverket gir barn rettigheter til aktivt å medvirke i offentlig saksgang når barn er involvert. I den offentlige diskurs har særlig to temaer vært fremtredende i de siste 20 årene: om barn bør beskyttes fra slik deltakelse, og om man kan tro på det barn forteller.

Vi vet i dag at disse spørsmålene dreier seg mer om kompetansen hos voksne som er satt til å beskytte barn, enn om barns evne til å delta. Senere forskning tyder også på at barn heller vil delta enn å være passive tilskuere i sin egen sak. Når barn får anledning til å fortelle om sine erfaringer, ønsker og behov, utfordrer det de voksne hjelpere. Det er nødvendig å ta konsekvensene av denne nye kunnskapen i møtet med barna. For at det skal være meningsfylt for barnet å avdekke hvordan det har det, må det tas på alvor og følges opp med adekvate tiltak.

Når barn åpner seg og forteller om erfaringer av sensitiv karakter, må de møtes av voksne som både har god kunnskap om barns utvikling og innsikt i skadevirkninger av traumatiske hendelser som omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Den voksnes samspill med barnet er av avgjørende betydning for barnets opplevelse av samtalesituasjonen og også for kvaliteten på informasjonen fra barnet. Når voksne med gode

samtaleferdigheter fungerer som støttepilarer for barnet, er det sannsynlig at barnets informasjonskompetanse øker. Spørsmålet om hva slags type støtte det enkelte barnet må ha for å kunne gi slik informasjon, er sentralt. Vi må derfor også vite noe om det enkelte barnets utvikling og erfaringer for å kunne forstå og tilrettelegge samtalesituasjonen optimalt for barnet, slik at det får mulighet til å fortelle ut fra sitt perspektiv.

REFERANSER:

- Back, C., Gustavsson, P. A., Larsson, I. & Berterö, C. (2011). Managing the legal proceedings: An interpretative phenomenological analysis of sexually abused children's experience with the legal process. *Child Abuse and Neglect* (35), 50-70.
- Barnekonvensjonen (1991). *FNs konvensjon om barnets rettigheter: Vedtatt i FNs generalforsamling 1989*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Cederborg, A. C., Lamb, M. E. & Laurell, O. (2007). Delay of disclosure, minimization, and denial when the evidence is unambiguous: A multivictim case. I M. E. Pipe, M. E. Lamb, Y. Orbach & A. C. Cederborg (red.), *Child sexual abuse: Disclosure, delay, and denial* (s. 159-173). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gamst, K. & Langballe, Å. (2004). *Barn som vitner: En empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør: utvikling av en avhørsmetodisktilnærming*. Oslo: Institutt for spesialpedagogikk, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Huneide, K. (1989). *Barns livsverden*. Oslo: Cappelen.
- Langballe, Å. (2007). Forholdet mellom frie og spontane beretninger fra barn i dommeravhør, og påliteligheten i barnets utsagn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 44, 868-877.
- Langballe, Å., Gamst, K. & Jacobsen, M. (2010). *Den vanskelige samtalen. Barneperspektiv på barnevernarbeid. Kunnskapsbasert praksis og handlingskompetanse*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 2/2010.
- Linell, P. (1998). *Approaching dialogue. On monological and dialogical models of talk and interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mossige, S. & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant elever i videregående skole*. Oslo: NOVA, rapport 20/07.
- Pinheiro, P. S. (2006). *World report violence against children*. Geneva: United Nations Secretary - General's Study on Violence against Children.
- Raundalen, M. & Schultz, J-H. (2006). *Krisepedagogikk: Hjelp til barn og ungdom i krise*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rommetveit, R. (1999). Om dialogisme og vitenskapeleg disiplinert diskurs- og samtaleanalyse: Dialog som kommunikasjons- og samlivsform. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 17, 15-40.
- Rød, P. A., Ekeland, T.-J., & Thuen, F. (2008). Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 45(5), 555-562.
- Wetrhus, A. (2009). *Barnesamtalen i barnevernet – hva fører den til? En kvalitativ studie av hvordan en dialogisk samtalemetode for barn i barnevernet virker inn på barneperspektivet i saksbehandlingen*. Master i sosialt arbeid, Høgskolen i Oslo, Avdeling for samfunnsfag.
- Øvreeide, H. (2009). *Samtaler med barn: Metodiske samtaler med barn i barnevernssituasjoner*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

”NÅR BARN FÅR
ANLEDNING TIL Å FORTELLE
OM SINE ERFARINGER, ØNSKER
OG BEHOV, UTFORDRER DET
DE VOKSNE HJELPERNE.

YNGVE HAMMERLIN er forsker og dr. philos, samt magister i sosiologi. Hammerlin er ansatt som forsker på Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS). Han har fire spesialområder som han forsker innenfor: Selvmord, vold, fengsel og menneskesyn/etikk. Han har skrevet flere bøker, artikler og forskningsrapporter innenfor disse temaene. Hammerlin arbeider innenfor en sosialfilosofisk tradisjon.

ET LIV I VOLD

SELVOPPLEVDE ERFARINGER FRA Å VOKSE OPP I EN EKSTREMT VOLDELIG OG TOTALITÆR FAMILIE

I ET BREV TIL SIN FAR forsøker F. Kafka å svare på farens spørsmål om hvorfor Kafka nærer frykt for ham. Kafka blir usikker. På grunn av frykten for faren og følgene vet han ikke hva han skal svare, men også, som han sier, fordi emnet er så stort at det går langt over hans forstand og hukommelse. I motsetning til Kafka vet jeg hva jeg vil svare. Da jeg skrev *I fars vold*,¹ var jeg kommet til et eksistensielt og analytisk knutepunkt:

For det første hadde jeg som offer og fagperson et behov for å blottlegge min fars despotiske makt- og voldsbruk. Jeg ville finne ut *hvorfor* han hadde vært så brutal, og *hvordan* bruken av makt og vold kunne prege hverdagslivet så fullstendig som det gjorde.

For det andre representerte jeg en lite sett gruppe av barn og ungdom med oppvekst i en ekstremt voldelig totalitær familie. Som gruppe var det mange som også så på oss på en feilaktig måte. Jeg hadde et selvopplevd innenfraperspektiv som måtte formidles.

For det tredje var jeg utilpass med en del av faglitteraturen om vold i familien eller nære relasjoner. Mange tilganger hadde et standardisert teoretisk rammeverk som var gitt på forhånd og som voldsforståelsen og virkeligheten ble presset inn i. Sånn sett sto mye av den teoretiske forståelsen i et utvendig, nesten påklistret, forhold til det konkrete virkelighetsbildet. Ut fra min erfaring ble slike forklaringsmatriser for trange og statiske. Jeg forsøkte derfor å utvikle og bruke analytiske og teoretiske redskaper som mer presist avdekket det *komplekse makt- og voldsbildet* som vi var ofre for. Til dette arbeidet har mange vært viktige samtalepartnere i skriveprosessen og fram til i dag². Refleksjonene var krevende: Mange myter preget folks tenkemåte og holdninger, og mange reduserte også volden til to former – fysisk og psykisk vold. En slik beklipping av voldsbildet er for spinkel. Jeg bruker en atskillig videre makt- og voldsforståelse; den er basert på de konkrete erfaringene med et liv i en totalitær og voldelig familie, men også forskning og fagdialoger over mange år³. Med en utvidelse av makt- og voldsbegrepet kan man spørre om ikke alt da blir vold. Spørsmålet er feil stilt: At

¹ Jeg skrev boka under psevdonymet Mogens Møller. Bokas fortellinger og sosiale kontekst var lagt til Danmark for ikke å bli gjenkjent. Min far levde på dette tidspunktet, og han levde på en helt annen måte med sin nye kone enn det som var vår erfaring med ham. Jeg hadde selvsagt ikke til hensikt å skade verken ham eller hans nye forhold.

² Se vedlegg. Ikke minst den feministiske voldsforskningen har vært svært viktig for meg – ikke minst for å forstå mors situasjon.

³ Se vedlegg. Begreps- og teoriutviklingen har vært gjennomført med fagdialoger og diskusjoner over flere år med fagpersoner fra ulike miljøer.

” BEGREPET TOTALITÆR
FAMILIE. UTVIKLET JEG FOR
BEDRE Å KUNNE FORSTÅ DET
SOM SKJER I EN FAMILIE DER
KRENKELSER, UNDER-
TRYKKELSEN, MAKT- OG
VOLDSBRUKEN ER ET VARIG,
KOMPACT OG STRUKTURELT
TREKK VED FAMILIELIVET.

man registrerer *mer enn* det mainstreamforskningen har gjort, er ikke det samme som å si at alt er vold. Problemet er heller motsatt: Flere tilnærminger har et *for smalt* forståelsesgrunnlag og *et uklart* begrepsapparat. Dermed stekkes et mangfoldig volds- og maktbilde og forståelsen av og forklaringen på det.

Kritisk er jeg også til visse formidlingsformer: Barn som vokser opp i voldelige familier, betegnes ofte som «vitner til vold». Jeg misliker uttrykket; det villeder. Det er sikkert skapt i beste mening, men er – sett ut fra min oppvekst – opplevelsesforminskende, og det dekker bare en liten del av virkelighetsbildet. Jeg tenker på de mange voldssituasjonene da hver og en av oss barna var direkte mål for brutaliteten. Og hvor ofte var vi ikke desperate i fortvilet frykt da vi så at mor eller søsken ble utsatt for overgrepene og presset oss imellom for å stenge veien for far; vi hang i beina eller i armene hans da han hamret løs på mor og søsken – tryglet ham om å stoppe, skrek og gråt av fortvilelse. Han så oss ikke, bare feide oss brutalt til siden; upåvirket banket han bare løs. Han fylte rommet med rå makt, skremte til underkastelse. Vi er ikke bare vitner til vold – som om vi skulle stå på utsiden og betrakte noe: *Volden var eksistensiell*. Den okkuperte væren – den knuget, smertet og plaget. Natt og dag var vi underkastet en systematisk makt- og voldsutfoldelse som krenket oss fysisk, psykisk og sosialt. Det var et liv *i fars vold* – vi var fastklemt i hans herrevælde. *Som offer i en totalitær familie lever vi ikke bare med volden, vi er i volden – vi lever i den*.

Men hvilket makt- og voldsbilde er det snakk om; hvilke makt- og voldsformer brukte han? Dette essayet vil blottlegge noen av dem.

Å analysere volden og maktstrukturene er én side av saksforholdet; en annen er å avdekke avmaktstrukturene og maktesløshetens former, men også rette blikket mot former

for motstand. Noen tankesmuler om forsoning og tilgivelse har jeg i avslutningsvignetten.

Det kan hende at framstillingen oppleves noe analytisk stiv når voldsformene formidles. *I fars vold* har jeg mykt opp de analytiske refleksjonene ved den litterære sjangeren og de mange fortellingene. På tross av disse mulige begrensningene håper jeg likevel at essayet kan avdekke livsslitasjens, voldens, undertrykkelsens, krenkelsens, ydmykelsens og avmaktens fundament, former og konsekvenser.

DEN TOTALITÆRE OG VOLDELIGE FAMILIES MAKT- OG VOLDSFORMER

Hverdagen er voldsarenaen. Livet i en voldelig totalitær familie er ett av flere eksempler på det jeg i min selvmordsforskning har begrepsfestet som hverdagens lidelsesproduksjon. Min fars maktutfoldelse var kynisk hardhendt med råbarket brutalitet, men han brukte også et arsenal av mer raffinerte, subtile og ikke synbare voldsformer og maktanordninger. De var repressive og lidelsesproduserende gjennom hverdagsstrukturen, samhandlings- og virksomhetsformer. De situasjonelle voldshendelsene var ofte så hensynsløse og råe at jeg ennå kan kjenne den angstfylte kvalmen; den strukturelle makt- og voldspåkjenningen var så trykkende avmektiggjørende at jeg også i dag kan føle dens knugende resignasjon.

Begrepet *totalitær familie* utviklet jeg for bedre å kunne forstå det som skjer i en familie der krenkelser, undertrykkelsen, makt- og voldsbruken er et *varig*, kompakt og strukturelt trekk ved familielivet. Den totalitære voldelige familien skiller seg dermed fra familier og forhold der den situasjonelle voldsutfoldelsen kan være like brutal, om den enn er mer episodisk. Oppveksten og familielivet var preget av et hverdagsliv i ufrihet under despotisk kontroll der min far higit etter absolutt makt. Det var et overherredømme med en ideo-

logi, maktlogikk og et menneskesyn der han ga seg selv rett til å bruke vold, undertrykke og krenke. Heimen ble et avsondret sosialt rom fylt av frykt, kynisme, gru og smerte. Men det var også et rom der solidariteten og omsorgen gradvis vokste fram som en motkraft til tyranniet.

Voldsbruken og maktregimet må avdekkes på en konkret og fullstendig måte. Hvis voldsbruken reduseres – som det ofte gjøres – for eksempel til standardiserte forklaringer, svekkes selve forståelsen av det konkrete makt- og avmaktsgrunnlaget og de ideologiske og sosiologiske betingelsene for det terroriserende maktveldet som preger hver enkelt familie på sin måte. Da jeg skrev *I fars vold*, var målet nettopp å avdekke den totalitære maktstrukturen og de hersketeknikkene, makt- og voldsformene som min far brukte i vår livssituasjon. Makten måtte forstås både substansielt og prosessuelt. Substansielt ved å identifisere og lokalisere den; prosessuelt ved å se på voldsutfoldelsen og maktbruken som prosesser, hendelses- og handlingsforløp. Her må også presiseres: Volden forutsetter makt, men ikke all anvendelse av makt er voldelig.

I en *voldshendelse* inngår flere makt- og voldsformer. Det er hele voldshendelsen og ikke bare en enkelt voldsform som smerter. De forskjellige voldsformene virker i et indre forhold på hverandre og kobles handlingsmessig sammen slik at en voldstype i en hendelse ikke kan forstås uavhengig fra de andre. Min fars maktvelde var ikke bare basert på legemsvold og psykisk brutalitet; han hadde spunnet oss inn i et finmasket nettverk av undertrykkelsesstrukturer og anvendte forskjellige hersketeknikker, makt- og voldsformer for å opprettholde og styrke sitt regime. Ikke minst tok han livskvaliteten fra oss gjennom **strukturell og systemisk vold**. Hva menes?

Strukturell vold avspeiler sosiale og materielle mønstre og en organisering av hverdagen, samvirket og maktforhold der livskvaliteten og den personlige integriteten krenkes; **systemisk vold** er innbygget i selve systemet for å opprettholde det. Familielivet ble organisert etter regler, normer, kravstrukturer, rutiner, ressursfordelinger osv. som gagnet fars undertrykkende herredømme. Hverdagsvirksomhetene var konstituert etter hans behov og idealer. For oss var det et jernbur med få åpninger utad – et hverdagens fengsel, til tider også et torturkammer, der han var bøddel, dommer og fyrste i en og samme person.

Våre eksistensielle rammebetingelser og levemåte kan betegnes som et heimens Panoptikon⁴, skriver jeg i *I fars vold*⁵. Farsmakten var overalt. Hans truende og maktfulle skyggebilde var der bestandig – selv når han ikke var fysisk til stede. Far arrangerte det slik at han «så» alt. Han splittet opp, delte inn i ulike kontrollforanstaltninger. Feller ble lagt, vi ble avslørt. Vi visste at vi ble sett, at vår minste bevegelse ble kontrollert av ham. Med Foucault kan vi si at vi var regulert og dressert ut fra maktens mikrofysikk. Den er maktens effekter i kroppen. Vi utøvde og utviklet være- og tenkemåter som var identiske med hans despotiske krav. Dermed produserte og reproduiserte vi ikke bare hans maktfundament, men også vår egen undertrykkelse. Vi formet en slaveånd innenfor disse livsbetingelsene – skapt gjennom hans despotiske idé- og forestillingsverden. Selvdisciplineringen er slik sett den perfekte underkastelse. T. Mathiesen⁶ har ved sitt begrep «den skjulte disiplineringen» utviklet et viktig analytisk redskap som dekker godt dette opplevelsese- og virkelighetsbildet. Maktforanstaltningene er der både bevisst og ikke bevisst – direkte og indirekte. Det er noe snikende ved dem – som en forgiftet

⁴ Begrepet har jeg hentet fra filosofene J. Bentham og M. Foucault.

⁵ Møller, M. (2000): *I fars vold*. Oslo: Kommuneforlaget, s. 51–52.

⁶ Mathiesen, T. (1978): *Den skjulte disiplinering*. Oslo: Pax forlag.

” FAR SKAPTE AVSTAND
TIL MOR VED Å KRENKE OG
NEDVURDERE HENNE. HAN
BETEGNET HENNE SOM EN
SJUSKE, GJORDE HENNE
HESLIG – NOE SOM KUNNE
FORAKTES.

kilde som man gradvis svekkes av. Erkjennelsen av at jeg under oppveksten også tok del i min egen avmaktsgjøring, undertrykkelse og ufrihet, har vært en tung og integritetskrenkende byrde. Den preget også min væren på mange andre arenaer utenfor heimen:

I en totalitær familie virker makt- og kravstrukturene med et altomfattende og konstant trykk; de er de dynamiske rammene for volden. Når jeg bruker begrepet totalitær familie, må det imidlertid ikke forstås slik at alt hele tiden er systematisk organisert etter en streng og detaljert plan. Det er mye kaos i en totalitær familie. Men om det kan veksle mellom virvar og «orden», er den totalitære familiens grunnleggende kjennetegn en varig og systematisk bruk av ulike volds-, makt-, herske- og krenkelsesteknikker som er innvevd i hverdagsvirksomhetene, strukturen og de sosiale relasjonene.

Man skal også merke seg at handle- og væremåter kan skifte fullstendig karakter, betydning og mening i en totalitær familie: Handle- og væremåter som vanligvis ikke oppfattes voldelige på andre sosiale arenaer, og som til og med kan betraktes som bagatellmessige der, kan få en helt annen betydning og mening i en totalitær familie og dermed oppleves som en smertefull eller svært truende krenkelse. Dette spesielle forholdet kan skape stor avstand i forståelsen av et hendelsesforløp mellom dem som utsettes for disse handlingene, og dem utenfor som tolker dem.

Far brukte mange volds- og maktformer – former som fikk forskjellig mening og betydning i de ulike situasjonene, og som dekket forskjellige behov. Jeg velger å skille mellom to former for **fysisk vold**: Den ene er **legemsvold** (med eller uten gjenstander); den andre er knyttet til **vold mot gjenstander og vold mot materiell**.

Mest vanlig kan vi si at legemsvold er handlinger der målet og motivet er å uskadeliggjøre offeret, eller å påføre personen smerte, pine eller ubehag. Det er selvsagt ikke bare snakk om fysisk ubehag; som oftest er legemsvolden også en psykisk og sosial belastning – og omvendt er psykisk og sosial vold også en kroppslig plage.

De voldsomste eksemplene på legemsvold er drap, lemlestelse og helseødeleggende kvestelse. Men også ørefik, spyting, lugging eller uønskede taktile tilnærminger som krenker den personlige integriteten, er eksempler på legemsvold. Slike integritetskrenkelser må ikke bagatelliseres. De kan både være og oppleves svært voldelige – alt avhengig av situasjonen de utfoldes i, eller sett i forhold til den enkeltes personlige verdi- eller kulturforankring.

Far brukte legemsvold som middel for å uskadeliggjøre, hevne, presse, skremme, straffe eller disiplinere til underkastelse. Hans fysiske styrke var total. Huggene kunne komme brått og uventet, men han kunne også pryle lenge og da med pauser imellom. At han ikke hadde en sadistisk nytelse ved å banke løs, er jeg sikker på. Det var først og fremst herredømmet og den absolutte makten han ville demonstrere.

De fysiske voldsmerkene var umulige å skjule; de var ikke bare fysiske og psykiske blåmerker på kropp og sjel; de var også sosiale stigmaer eller «skammens flekker», som mor betegnet dem. Men den sosiale tapslista ble også produsert på andre måter: Hvem kan tro at barn som opplever denne råe maktutfoldelsen, er i stand til være konsentrert på skole og i andre sosiale sammenhenger? Hvem tenker lekser når frykten, sorgen, fortvilelsen og usikkerheten besetter og kapsler inn enhver tanke? Hvor ofte var jeg ikke livredd for å finne mor i en blodpøl når jeg kom hjem. De søvnløse nettene – bråket, gråten og støyen – satte også dype og smertefulle avtrykk i kropp og sjel: Man var så usigelig livsmatt. Og hvor ofte møtte

vi ikke naboer og andre med skammens nedslåtte blikk? Den sosiale sårbarheten og den sosiale tapslista man etter hvert fikk, ble u håndterlig – ikke minst ved at den forgrenet seg på så mange sosiale arenaer utenfor familieveggene. Den kreative roen blir brutt ned, man blir fremmedgjort på så mange sosiale arenaer fordi man er så uforberedt til alt og så forbannet mistilpasset, redd og utrygg.

Ofte glemmes den materielle volden; ofte bagatelliseres den. Resolutt og spontant grep får ting med en innskytelse om å forsterke effekter gjennom ødeleggelse og støy. Harpesering er en effektiv hersketeknikk. Ting ble knust og kastet for å markere og sjokkere. Psykolog Per Isdal⁷ sier illustrerende nok at å vokse opp i en familie der man jevnlig bevitner materiell vold, «er for barn omtrent det samme som å vokse opp i et slags minefelt, når som helst kan det smelle». Visst var det granater. Jeg kan ennå høre glass, kopper og annet knuses mot gulv og vegger; det var kvalmende ubehagelig å oppleve frenesien og støyen da ting ble knust. Hvordan tror man dette oppleves av et barn fylt av redsel? Enkelte gjenstander ble også valgt ut med kynisk beregning. Det var sårt å se mor forsøke å reparere ting som betydde mye for henne. Oppryddingen ble foretatt i ettertenksom fortvilelse.

Psykisk vold er et velbrukt voldsbegrep. Slik psykisk vold er blitt innarbeidet, er det blitt et grumset begrep. Bruken tenderer til å bli psykologisk. Etter å ha diskutert med og reflektert mye over innspillene fra danske psykologkolleger, der noen av dem også ville forkaste begrepet, kom jeg fram til at bruken måtte presiseres. Begrepet må ha offerets psykiske

tilstand, følelser og kognitive virksomheter som direkte eller indirekte mål. Psykisk vold må forstås som negative konsekvenser for den enkeltes psykiske helse. Det er snakk om psykiske overgrep. Fars mål var å skape psykisk ubehag, redsel og usikkerhet hos oss, men han brukte også psykisk vold som middel for å få psykisk makt over oss. Viktig var det også å avgrense begrepet for å unngå psykologisme⁸ der hendelsesforløp og sosiale problemer bare blir forstått som psykologi.

Ikke sjelden forveksles psykisk vold med **sosial vold** – et begrep som sammenliknet med psykisk vold betegner bedre visse voldshandlinger og voldssituasjoner. Sosiologen Z. Bauman advarer mot at voldsbruken reduseres til bare psykiske mekanismer og personlighetstrekk ved voldsutøveren, og poengterer at det er nødvendig med en breiere voldsforståelse. Filosofen M. Merleau-Ponty hevdet at sosial vold finnes overalt i samfunnet: Den omfatter forskjellige former for sosial undertrykkelse, sosial sortering og utstøting. Sosial diskriminering, rasisme og fremmedkulturell forakt er også eksempler på sosial vold. Hvis jeg skal oppsummere noen former for sosial vold slik jeg har erfart dem, så er sosial utstøtning, isolering, sosial undertrykkelse, sosial diskvalifisering, sosial nedvurdering, latterliggjøring, stigmatisering, sosial usynliggjøring, desavuering, hesliggjøring, visse former for fremmedgjøring et cetera, de mest belastende. Viktig analyseredskap er også psykologiprofessor Berit Ås' begrep *hersketeknikker*⁹. Flere av hennes hersketeknikker kan gjenkjennes som former for sosial vold. Usynliggjøringens hersketeknikk er ett av dem. Å skape avstand, å usynliggjøre, neglisjere og diskvalifisere er en svært effektiv måte å

⁷ Isdal, P. (2000): *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget, s. 49.

⁸ Psykologisme betyr at «psykologien udgør den sidste irreducible grund for al forklaring», skriver den danske psykologen og vitenskapsteoretikeren N. Engelsted. Han poengterer også at man kan si at psykologismen begår den feil at man forklarer noe ikke-psykologisk psykologisk. Reduksjonismen er også at psykologien blir overvitenskap. Se Hammerlin, Y. (2008): *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970–2007*. Oslo: Det juridiske fakultet/Inst. for kriminologi og rettssosiologi/Universitetet i Oslo, s. 53–57. Psykologismen behandles også kritisk i *Fars vold* og i Hammerlin, Y., Larsen, E. (1997): *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Ad Notam Gyldendal. Boka er også kommet ut på Klim forlag i Danmark.

⁹ De fem er: usynliggjøring, latterliggjøring, tilbakeholdelse av informasjon, dobbeltstraff og påføring av skyld og skam.

” HANS FYSISKE
STYRKE VAR TOTAL.
HUGGENE KUNNE
KOMME BRÅTT OG
UVENTET, MEN HAN
KUNNE OGSÅ PRYLE
LENGE OG DA MED
PAUSER IMELLOM.

” OFFER FOR VOLD
BLIR MAN PÅ MANGE
ARENAER. VI VAR STIGMATI-
SERTE – NESTEN SOM EN
PARIKASTE FOR MANGE.
DEN SOSIALE VOLDEN BLE
DERFOR TYDELIG PÅ FLERE
SOSIALE ARENAER UTENFOR
FAMILIEARENAEN.

nedvurdere mennesker på: Man blir sosialt degradert eller opplever det som om man er sosialt utslettet i situasjonen. En venninne av meg, som var et voldsoffer, påpekte dobbeltheten i sine egne erfaringer: «Volden i en familie er så tett og så nær, samtidig er volden fremmedgjørende. Mishandlede kvinner sier ofte at de mister seg selv. Jeg ble usynliggjort, og jeg har selv brukt usynliggjøring som overlevelsesstrategi.»

Far skapte avstand til mor ved å krenke og nedvurdere henne. Han betegnet henne som en sjuske, gjorde henne heslig – noe som kunne foraktes. Å skape forakt og fremmedgjørende avstand for å kunne utøve volden er kjent. Det er mange eksempler fra fange- og konsentrasjonsleire der de nazistiske fangevokterne skapte avstand og dehumanisering ved «det heslige» og «det uskjønne»¹⁰. På mange måter blir det heslige og uskjønne et middel til og et idéfundament for overgrep. «Det uskjønne» og «heslige» oppleves frastøtende gjennom fremmedgjøring og sosial avstandsmarkering. Mor forfalt. Utenverdenens dom ga ham legitimitet: Hvordan kunne han, den pene mannen, leve med henne?

Offer for vold blir man på mange arenaer. Vi var stigmatiserte – nesten som en pariakaste for mange. Den sosiale volden ble derfor tydelig på flere sosiale arenaer utenfor familiearenaen.

I noen tilfeller produserer også fagfolk stigma: Jeg har ofte vært fortvilet over manges lettferdige genererende uttalelser om at barn som vokser opp i en familie, blir voldelige selv eller er disponert for vold. Hvor sann er påstanden? Brennemerket svir. De skulle bare ha visst hvilken kamp man har ført i livet som barn og ungdom på grunn av slike deterministiske beteg-

nelser. Når slike utsagn formidles, må det stilles teoretiske, metodologiske og etiske krav til fagpersonene om at de kan garantere at de har gjennomført grundige og kritiske analyser av metodologien, premissene, argumentasjonen og konklusjonen for de studiene som de viser til. Det er ikke sjelden at «funn» fra andre undersøkelser presenteres gitt og repeterende uten at den som anvender dem, har foretatt et grundig kritisk forarbeid av studienes metodologi og teoretiske forankring og om det er en indre konsistens mellom premisser, analysegrunnlag, argumentasjon og konklusjoner for den enkelte studie. Dessuten: Studier er også motstridende og viser at mange av oss som har vært utsatt for vold, er blitt *anti-voldelige*; vi avskyr vold; vi frykter den. Dette bildet blir ofte borte i ensidige statistiske genereringer.

En neste voldstype har jeg betegnet som **symbolsk vold**. Den omhandler voldelige kommunikasjonsformer. Symbolsk volds- og maktbruk har mange sider, alt fra bruk av tegn, symboler, verbale utfall som trusler, kjefting, nedvurderende ytringer og utskjelling, til anvendelse av nonverbale kommunikasjonsformer, som mimikk og kroppsspråk for å true eller vise forakt. Vi kan dessuten skille med E. Fleischers kategorisering skille mellom (1) direkte verbale ytringer, (2) indirekte verbale ytringer, (3) direkte nonverbale ytringer og (4) indirekte nonverbale ytringer¹¹.

Symbolsk vold er en særegen form for symbolsk makt, betoner P. Bourdieu¹². Den er makt til å konstruere virkeligheten ut fra enkeltmenneskers interesser som truer eller øver vold mot et annet menneskes integritet. Å påtvinge andre ens egne oppfatninger om livsbetingelsene eller levemåter kan i en del tilfeller betegnes som en form for symbolsk vold.

¹⁰ Peter Weiss har beskrevet det godt i teaterstykket, *Ransakningen* (Oratorium i 11 sanger) ; Nils Christie har skrevet om det i sin undersøkelse fra 1952, *Fangevoktere i konsentrasjonsleire, en studie fra serberleirene i Nord-Norge*. Christie poengterer at under de mest ekstreme forhold der man skaper avstand, kan de fleste begå de forferdeligste overgrep. Ved de ekstreme fangeforholdene brøt man ned mennesket både legemlig, psykisk og sosialt.

¹¹ Fleischer, E. (2000): *Den talende tavshed*. Odense: Odense Universitetsforlag.

¹² Bourdieu, P. (1996): *Symbolsk makt*. Oslo: Pax, men også Bourdieu, P. (1999): *Den maskuline dominans*. Viborg: Tiderne skifter.

Språk er makt; makt er også makt over ord, og bruk av visse ord kan i bestemte sammenhenger bli oppfattet som svært voldelige, forulepende, ydmykende og krenkende og være svært sosialt destruktive ytringer. Filosofen J. L. Austin har betegnende nok anvendt begrepet *tale-handlinger*¹³ når han betoner at ord *utløser* handlinger og væremåter.

Verbal vold har mange former – alt fra subtile og finpussede sarkasmer og ironiske tvetydigheter til råe og vulgære utskjellinger. Kjeftingen, truslene og støyen gjorde meg redd og svært mørbanket. Det nyttet ikke å rømme unna kranglingen, skrikene og støyen. Det var en kaskade av brutale verbale utfall. Han var nådeløs. Han pisket med tunga. Nedvurderende betegnelser og råe trusler haglet og rammet hemningsløst – vilt og rått. Sår og fortvilet gråt fylte rommet. Truslene, både som verbal og nonverbal vold, var maktsterke midler. Ikke bare de verbale truslene, men også blikk, mimikk og kroppsspråk var voldelige imperativer. Bruken av kroppsspråket, eller mimikken, var mange ganger mer rammende enn kjeftingen. Ofte holdt det med et iskaldt blikk; vi frøs fast. Tegn og symboler kan også bli tillagt en truende betydning – for eksempel ved gjenstander som kan assosieres som redskap for vold. Jeg var alltid utrygg når han sto med brødkniven i hånda og skar opp sin mat.

Trusler tærer. De skaper angst fordi man okkuperes av tanken om at de kan bli virkeliggjort. Svært vanskelig kan det være å skille mellom alvorlige og «tomme» trusler. For oss barn var det umulig. Vi *erfarte* jo hans *råskap* hele tida, og alle voldsformene som han brukte var i seg selv trusler om noe verre.

I en del sosiale situasjoner er de verbale eller nonverbale utfallene sosialt tilintetgjørende – og da særlig når en person

gjøres til latter, eller man får ham/henne til å krympe av skam og fortvilelse. Dette var en av fars vanligste måter å ydmyke eller krenke på.

Symbolisk vold kan likeens ha som mål å skrelle en person for identitet, eller å gå til angrep på symboler av verdi for offeret. Mange mishandlede kvinner forteller om hvordan den voldelige mannen skjender henne som personlighet, kvinne eller mor. Far gikk ofte svært langt når han krenket mor, hennes integritet og identitet.

Den verbale og nonverbale volden kan i en voldshendelse få mer fatale konsekvenser enn andre voldsformer, men det avhenger helt av konteksten og situasjonen. Sosial utrygg het blir ofte resultatet: Vi var da også mange ganger fjettet i angstfull usikkerhet. Jeg ble sosialt utilpass og mistet selv tilliten, og følelsen av sosial og personlig mindreverd var konstant. I perioder var det umulig å forstå at man kunne ha verd som menneske. Også mange utenfor familieveggen ga jo næring til et slikt selvilde. Livslysten og livsforståelsen krympet ved at livsmattheten forsteinet seg i en grunnstemning av eksistensiell håpløshet. Da var tankene på å bryte livet nær.

Men om støyen erobrer, er også *tausheten som vold* et sterkt virkemiddel. Tausheten fylte rommet, skriver jeg i *I fars vold*: En uforutsigbar trykkende og dirrende spenning oppstår – en slags lummer eksistensiell krampe. Ved å spille på kombinasjonen av tilbaketrukket taushet og vår angst skapte han en kvelende effekt. Filosofen J. P. Sartres begrep *defensiv vold* ga klarhet: Den er en tilbaketrekkningsstrategi der man bryter samhandling og kommunikasjon – man trekker seg unna, blir utilgjengelig og upåvirkelig. Det var en metode far behersket til fulle. Tausheten og den påtrengende stillheten som besatte

¹³ 8 Med språkfilosofen J. L. Austin kan vi skille mellom de konstative og performative ytringene, der de konstative er ytringer, utsagnsord, som den enkelte konstaterer eller beskriver noe med; de performative ytringene utløser en handling når de ytres – den enkelte vil endre noe med ytringen, derav tale-handling.

rommene da han gikk inn på stua for å lade opp, forberede seg til konfrontasjoner, gjorde oss skrekkslagne. Ventingen var et helvete. Frykten gjorde også oss tause – men det var en annen taushet, en underkuet tilbakeholdenhet, en taushet som var fullstendig ulik den maktfulle ordløsheten og tausheten som far brukte.

I en totalitær familie foregår det hele tiden en kamp om «sjela» – en slags idébeleiring som kan betegnes som ideologisk vold. Far brukte mange metoder for å kapsle oss i sin tenkemåte, samtidig som han barrikaderte sin egen idéverden. Den ble ugjennomtrengelig. Å bli utsatt for hans betydnings- og meningstvang, å bli viklet inn i hans verdier og forståelse som premiss, var ett av de verste overgrepene mot oss. Jeg opplevde det som åndelig voldtekt. Kafka skriver dette godt til sin far: «Jeg stod jo i hele min tankegang under dit tunge tryk, også i den tankegang, der ikke stemte overens med din og især den»¹⁴.

Det er forskjellige former for ideologisk vold. I *Den maskuline dominans* skriver Bourdieu at symbolsk vold kan være en «stille, umærkelig vold, usynlig selv for dens ofre, og som hovedsaklig utøves ad rent symbolske veje for kommunikationen og erkendelse, eller mer precist for miskendelsen, anerkendelsen, eller i sidste instans for følelserne»¹⁵. Det handler om livsstil, tenke- og væremåter. Den ideologiske volden legitimerer maktforholdene idémessig, moralsk og funksjonelt og er vanskelig å verne seg mot i et totalitært undertrykkelsesregime. Det er det nok av historiske eksempler på. Slik var det også i vår familie.

Men det finnes også andre idémessige og ideologiske former for voldsbruk. Volds- og maktbruken i familien er forakt for andres integritet og verdighet. Fars maktutfoldelse hadde feste i et nedvurderende syn på kvinner og barn. Han demonstrerte også et syn på menn som uttrykte falsk bevissthet og en fordreid oppfatning. I bunn og grunn gjenspeiler hans voldsbruk et degraderende og nedlatende menneskesyn, men også en skrøpelig forståelse av rettigheter, likeverdsprinsipper og demokratiske samhandlinger mellom mennesker. Han anerkjente ikke vår personlige integritet og vår rett til livskvalitet, livsvekst og et trygt hverdagsliv. Dette var hans mest brutale overgrep mot oss.

En voldelig totalitær familie er løgnens arnested: Det lyves for å skade; det lyves for å verne mot overgrep. Å lyve i ond hensikt er et overgrep mot et menneskes integritet. Sartre¹⁶ betegner en slik løgn som vold fordi den som lyver, bevisst forleder et annet menneske til å forholde seg virkeligheten på fullstendig feil premisser. Under særlige forhold kan dette få katastrofale konsekvenser. Også filosofen P. Sloterdijk¹⁷ er opptatt av løgnen. Han hevder at et herrevelde ofte krever løgn, og at den som vil herske, gjør bruk av manipuleringer og forføringer. Men løgnen kan òg være et vern. Vi brukte «hvite løgner» for å beskytte oss mot volden. Vi lærte fort som barn at som voldsoffer kan løgnen være et beskyttende skjold; sannheten derimot – selve trusselen mot liv og helse. Men løgnen var en skjør trygghet. Ble man avslørt, var sanksjonene ubønnhørlige.

MOTSTAND OG MOTMAKT

Min mor hadde ikke mot til å bryte forholdet før det var gått mange år; hun var altfor redd for liv og helse til å kunne gjøre

¹⁴ Kafka, F. (1993): *Kære far, forstå mig ret...* København: Nansensgade Antikvariat, s. 27.

¹⁵ Bourdieu, P. (1999): *Den maskuline dominans*. Viborg: Tiderne skifter, s. 8.

¹⁶ Sartre, J.P. (1982): *Varat och intet i urval*. Göteborg: Korpen.

¹⁷ Sloterdijk, P. (1988): *Kritikk av det cyniska förnuftet*. Stockholm: Alba.

det tidligere. En siste fatal voldshendelse fikk det tynnslette ekteskapet til å rakne, og friheten kom først da ekteskapet ble oppløst. Til da hadde det vært produsert nye makt-, kontroll-, undertrykkelses- og voldsformer, og med dem oppsto nye avmaktformer. Hvordan stoppe voldsinfernoet, det familiære terrorveldet og jævelskapen? Om makten synes aldri så brutal, knugende og kompakt, hadde vi likevel våre motstrategier. Vi ville frihet; vi lengtet etter den; vi higet etter livskvalitet og verdighet. Tanken som festet seg, var dobbel og hadde grobunn i et eksistensialistisk prinsipp: *Fortvil, men fortvil ikke!* Visst var vi sorgtunge, dypt ulykkelige og fortvilte. Men vi erfarte også livets dialektikk – nemlig undertrykkelsens motstykke: Ikke å fortvile, men å handle mot voldsveldet. Det var gjennom motstand og ikke minst troen på dens muligheter at vi som ofre kunne styrke vår kollektive og personlige integritet. Vi var for redde for å kunne yte direkte og bastant motstand. Den var heller forsiktig, smygende og stillferdig. En motstandsform mot far når han ikke var til stede, var bruk av humor: Ikke minst mors humor var frigjørende. Vi oppdaget at det farlige og truende kunne gjøres til latter.

Den sterkeste motkraften hadde et etisk fundament: Volden skulle besvares med avsky for vold. Som kristensosialist var det en logisk og verdig tenke- og væremåte for mor. Hun møtte fars råbarkete volds-system ved å utfolde det motsatte – å gi oss omsorg og kjærlighet, men også for mange andre viste denne arbeiderkvinnen en varm altruisme. Solidaritet og sosial forståelse som etisk kraftkilde lærte vi gjennom henne og ved hverandre. Sann sett ble to væremåter presentert i en rendyrket tvedelt, men dialektisk form: Det fantes et motbilde til volden og brutaliteten – en omsorgsfull og solidarisk være- og tenkemåte. For mange, som er opptatt av mer terapeutiske innslag og en teknisk interaksjonistisk rådgivning, kan kanskje en slik tanke være for enkel og fremmed. Får så være – for oss var den grunnleggende. Men å være i en konstant undertrykkelses-situasjon der makt- og voldsbruken herjer, fører til krevende

og besværlig stress og skjøre sammenslutninger – og da særlig hvis tilliten til hverandre flises opp og mistilliten blir fram-tredende. Far manipulerte og hadde i visse perioder suksess med det. Selv om mors og vår allianse var preget av gjensidig forståelse, omsorg og solidaritet, kunne motsetninger, intriger og stridigheter periodevis flenge opp forholdet mellom oss. Det var særlig da mor ble tatt i forsvarsløgn og hånet og ydmyket med utgangspunkt i feil hun hadde gjort, at vi barna kunne bli usikre. I en periode splittes også samholdet mellom oss opp da min søster begynte å tro mer på fars versjoner enn mors. Det var en svært vond og vanskelig periode – ikke minst i forholdet mellom min søster og mor. Med det umenneskelige presset mor var under, begikk hun selvsagt feil og gjorde ting som hun kan kritiseres for. Dette snakket hun og jeg også mye om i ettertid, og hun tok et ærlig erkjennende sjølkritisk opp-gjør med det. Mor måtte tåle så ufattelig mye; hun kjempet hver dag mot en rå og brutal overmakt med fare for liv og helse; hun gjorde sitt beste for å kunne stå imot og for å beskytte oss med utgangspunkt i de idealene hun trodde på. Foruten den støtten vi ga hverandre, var hun svært alene med det hun opplevde av den daglige fornedrelsen som hun og vi ble utsatt for. Hun hadde ingen andre å snakke med enn oss – det må ha vært svært smertelig ensomt og en tung byrde fordi det var mye hun ønsket å holde for seg selv for ikke å skape frykt.

Etter alle scenene satt vi også ofte lamslåtte og ettertenksomme hver for oss: Vi var i *ensomhetens labyrint*, for å bruke Octavio Paz' bilde. Etter hvert som årene gikk, ble det færre og færre man kunne snakke med. Personlig hadde jeg også lite tiltro til mange voksne både innenfor og utenfor familie-kretsen, og jeg kunne føle meg svært ensom og rådvill. I og med at min bror og søster også var så mye eldre enn meg, og forholdsvis tidlig brøt ut av familiearenaen, ble aleneheten som barn i hverdagen en stor belastning. Søsken-solidariteten var en svært viktig motkraft i hverdagen. Å være alene som barn og ungdom i fars undertrykkelsesregime ble mer og mer uutholdelig.

” DEN DAG I DAG KNYTER DET SEG FOR MEG NÅR JEG HØRER HVORDAN ENKELTE FAGPERSONER OPERERER MED EN SKRÅSIKKER GENERERENDE DEFINISJONSMAKT

Uansett hvor fastlåst ondskapen, makten og avmakten var nedfelt i strukturen og væremåtene, lærte vi at det eneste sikre vi kan si om livet, er at det forandrer seg hele tida. Endringene måtte altså komme, det visste vi – men vi var ikke naive: Selv om vi så muligheter som var frigjørende, erkjente vi også at endeliktet kunne bli fatalt. Hans voldsbruk var jo så råbarket og hans makt- og hersketeknikker så knugende at det mange ganger kunne gå riktig galt.

Vi forsøkte å rufse opp fars voldsregime og strukturmakt – dette skjedde selvsagt som oftest skjult og på en svært forsiktig måte. For å omskrive A. Strindbergs uttrykksmåte fra *Inferno*: Når han ikke var til stede, tuktet hans usynlige hånd og væren. Frykten for sanksjoner og liten tro på seg sjøl var svært hemmende. Å møte fravær av anerkjennelse på andre sosiale arenaer, hele tida å ha med seg en tapsliste og ha en følelse av utilstrekkelighet – for så å miste selvtillit og troen på seg selv, og dermed også selvverdet – låste fast livsformen, være- og tenkemåtene. Livsverdenen kunne bli uutholdelig inneklemt. Håpløst bundet! Men i det svarte er det alltid lyse og fargerike pletter: Ved de små seierene i hverdagen vokste også styrken og mer tro på en sjøl. Tålmodighet ble etter hvert et nødvendig lærestykke, og man fant etter hvert fram til arenaer der det var mulig å finne kreativ ro og trygghet. For meg ble det fotballbanen eller en bortgjemt krok der jeg kunne lese og tegne.

Å søke til trygge frisoner utenfor familieveggene var altså viktig, men ikke uten problemer. Tilliten til utenverdenen varierte, og farer truet: Jeg tenkte alltid på trusselen om å bli plassert i en institusjon eller hos fosterforeldre. Derfor holdt jeg helt kjeft når enkelte voksne forsøkte å få meg til å snakke om «hvordan det var hjemme». Det var ikke før samlivsbruddet var et faktum, at jeg som eldre ungdom åpnet meg mer.

Vi møtte fiendtlig stigmatisering og motstand fra flere i nabolaget – mennesker som ville ha oss bort, enkelte foreldre som ikke lot meg være i sammen med barna deres. Vi møtte også dem som gjorde seg utilnærmelige, som var likegyldige – de som gjorde oss sosialt døde og som forankret oss i et sosialt skyggeliv. Mange av dem kjente til volden. De var tilskuere. Å være tilskuer er bare en annen måte å være delaktig på, sier filosofen Merleau-Ponty. Han har rett. Mistilliten til dem var stor fordi de lot ting bare skje enda de visste.

Det var også dem som til tider forsøkte å hjelpe. Om de bare visste hvor viktige de var eksistensielt sett, i situasjonen, i livet. For meg var det enkelte naboer, visse venner, noen venners foreldre, et par lærere og mors venner og familie. Visse fagfolk, derimot, oppfattet jeg som en trussel. Deres måte å nærme seg problemet på var for teknisk og fremmedgjørende. De så ikke oss i vårt liv – de så volden og problemet i et utenfraperspektiv gjennom sine innlærte definisjons- og språkmakt – urokkelig låst fast i et teknokratisk menneskesyn og sine faginnlærte analyser. Dermed ble *de* «eiere» og forvaltere av den volden vi ble utsatt for. Den dag i dag knytter det seg for meg når jeg hører hvordan enkelte fagpersoner opererer med en skråsikker genererende definisjonsmakt; også i dag møter jeg enkelte fagfolks klare dogmatiske analyser av *hvordan vi* hadde det, og *hvordan og hva vi* følte, og ikke minst *hva* som feilte min far: Ingen tvil – den og den diagnosen passer perfekt, og med ett dunster det eksistensielle og ontologiske bort i en stereotyp sjablongtenkning og en diagnostisk beskrivelse av ham. Tilnærmingen uttrykker en beklemmende paternalisme. Og dette på tross av at de aldri har opplevd *min* oppvekst, vår familie eller min far. Kritikken rammer selvsagt visse faglige tilnærminger og enkelte fagpersoner. Det skal framheves at mange fagpersoner som jeg har hatt dialoger med, har en forståelse og et fagperspektiv som både har feste i en dypere erkjennelse av voldens og maktens vesen, og som også er i stand til å anerkjenne vår historie og vår integritet og dermed

også min individual- og sosialhistorie fortalt på min måte. Jeg skulle vel ønske at enkelte fagpersoner viste større ydmykhet for ofrenes tenkemåter og framstillinger.

TILGIVELSE OG FORSONING

Volds- og maktbruken hans ble et lærestykke: Han lærte meg gjennom sin voldelige væremåte å avsky vold; ved innkapslingen i ufriheten og undertrykkelsen lærte jeg også meningen med og betydningen av frihet og frigjøring.

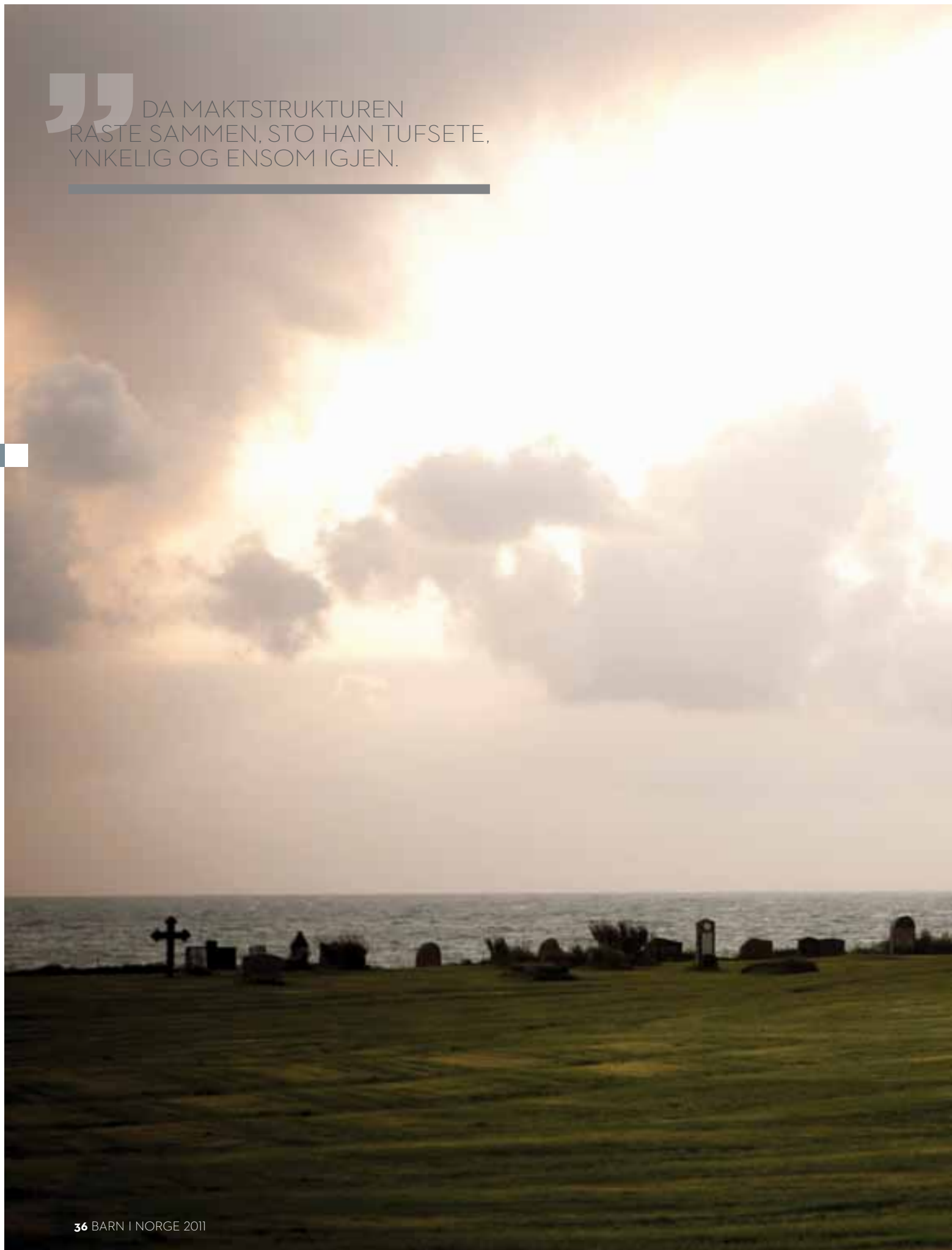
Men hvorfor brukte han så mye vold? Jeg har vært inne på maktproblemet og har presentert voldshendelser som kan bestå av ulike voldsformer som hver og én har forskjellig betydning og mening. De var også varierte og knyttet til ulike motiver og situasjonsrelaterte behov og betingelser. *I fars vold* har jeg analysert beveggrunnene mer inngående. Jeg har ikke muligheter til å diskutere dem i dette essayet. I og med at det aldri ble en konfronterende dialog, har det vært vanskelig å gripe tak i alle motivene og behovene han hadde. Her nytter det ikke med et standardskjema for å forstå. Men i og med at han ga flere umiddelbare forklaringer og innspill for sin væremåte, er jeg trygg på å ha avdekket bakgrunnen for og hensikten han hadde med makt- og voldsbruken. Gjennom familielivet opplevde vi også de utløsende situasjonene, voldshendelsene og hverdagslivets makt- og kravstrukturer, og sånn sett har det vært mulig å blottlegge betydningen og meningen som *han* ga undertrykkelsen og volden.

Det er også et spørsmål om hans menneskesyn og holdninger. Vi levde i et innesluttet patriarkalsk maktvelde – et liv i en totalitær og voldelig familie med et register av voldsbruk og hersketeknikker helt tilpasset og brukt til opprettholdelsen av hans despotiske makt, eller som effektive midler til situasjonsbestemte voldelige og maktfulle invasjoner. Det er også svært interessant når det kommer opp personer etter forelesningene som sier: «Det er helt riktig som du analyser og forteller; jeg

har levd i et tilsvarende helvete, men i min heim var det mor som var den voldelige.»

Da maktstrukturen raste sammen, sto han tufsete, ynkelig og ensom igjen. I forhold til oss barna ble han også temmelig ensom resten av livet. Det ble nok sårt for ham. Jeg hadde periodevis kontakt med ham helt til han døde, og vi fulgte ham opp så godt vi kunne med omsorg på dødsleiet. Vår relasjon til da hadde vært en praktisk og anstendig samværen – nærmest som bekjente, uten nærhet, men selvsagt med et håp om at han på et eller annet tidspunkt ville ta sjølkritikk og et ærlig og oppriktig oppgjør med lidelsesproduksjonen som han hadde ansvaret for. Det uteble. I stedet ga han sitt undertrykkelsesregime en moralsk legitimitet og framstilte seg selv – underlig nok og motsetningsfylt til sine etiske preferanser – som offer for omstendighetene og som biologisk og mentalt fanget av sitt temperament. Denne ansvarsavvisningen opplevde jeg som et nytt overgrep: For det første hadde han kontroll over temperamentet sitt; han ventet alltid på det rette tidspunktet. Der nest: Å vedkjenne seg at han ikke kunne styre temperamentet sitt, er i så fall en erkjennelse som ansvarliggjør ham enda mer: Med en slik deterministisk forklaring på sin voldelige væremåte kunne man kreve av ham at han *måtte* søke hjelp for å gjøre noe med temperamentet sitt. Hvis ikke vil jo problemet vedvare. Det er selvsagt en kritikk han kan møtes med ut fra hans egen forklaring. For det andre: Ved ansvarsfraskrivelsen anerkjente han ikke vår smerte og lidelse og det ansvaret han hadde for det brutale maktregimet. Det var skapt i hans bilde. Han *ville* voldsbruken; *han så og erfarte konsekvensene av hva han gjorde*; *han så* lidelsen, smerten og hvor sårbare vi ble. Gang på gang; dag etter dag – år etter år. Som voksen konfronterte jeg ham to ganger med råskapen – begge gangene var de farlig feilslåtte. Den ene gangen måtte jeg flykte for at han ikke skulle gå til voldelig angrep på meg. Den andre gangen stakk han av – gråtende.

” DA MAKTSTRUKTUREN
RASTE SAMMEN, STO HAN TUFSETE,
YNKELIG OG ENSOM IGJEN.

«Men hatet du ham ikke og fordømmer du ham ikke?», spør mange under forelesningene. «Jeg er ikke i stand til å hate,» svarer jeg. Jeg har heller ingen hevn- eller gjengjeldelsestanker; hat og hevn opplever jeg som anstøtelig. Det bryter fullstendig med min moralske integritet, være- og tenkemåte. «Å få som fortjent» blir også for kynisk og overflatisk. Jeg vil derimot ha en oppriktig etisk og verdig konfronterende dialog som baseres på en klar premiss, nemlig at de som møtes, betraktes som likeverdige personer med moralsk integritet og moralsk status. Dette utelukker ikke spørsmål om ansvar, skyld og straff. Tvert om.

Jeg klarer heller ikke å fordømme min far som person, men jeg fordømmer og avskyr *hans mange onde handlinger, hans brutale tenke- og væremåte og hans undertrykkende, krenkende og ydmykende maktregime*. Krenket var vi, og jeg anser at jeg har rett til en moralsk vrede over det som er skjedd, men det er noe helt annet enn gjengjeldelse, hevn og hat. Jeg kjenn er også dyp fortvilelse og sorg: På den ene siden ved det å være voldsoffer i en totalitær familie; det er en tung byrde. På den andre siden er det også en merkelig sorgopplevelse som bunner i et behov for å kunne ha kjent ham på en annen måte – *som far*. Med makt- og voldsbruken forspilte han enhver mulighet. «Han var da en dårlig far,» kommenterer mange. «Nei,» sier jeg – «han var ikke noen dårlig far – han var ikke noen far i det hele tatt». Hva er i så fall en dårlig far? Jeg har alltid hatt store vanskeligheter ved å bruke ordet «far». Også dag i dag kjenner jeg tunga butter og krymper hver gang jeg sier ordet. Farsbegrepet beskriver overhodet ikke hans funksjon, og min bror omtaler ham konsekvent som «han». Jeg forstår min bror godt. Vi har et fremmedgjort og et ikke-opplevd farsbilde.

Men hva med forsoning? En mulig forsoning måtte forutsatte at han anerkjente vår mangeårige lidelse – at han innså at hans egosentriske maktfullhet og bruk av vold brøt destruktivt inn i vår livskvalitet og livsvekst. En ærlig og oppriktig innrømmelse og et sjøløppgjør hadde kunnet gi en åpning for en oppryddende og konfronterende dialog og dermed en slags forsoning¹⁸: Dette kunne gi en mulig åpning for et samvirke i framtida som kunne gi næring til en viss, men likeverdig gjensidighet – selvsagt i visshet om at dette kunne ta svært lang tid. Å bygge opp tillit er krevende. Det ble ikke slik, og samvirket mellom ham og meg ble – som sagt – greit og anstendig, men uten nærhet. Premissen for at det skulle bli noe annet, var ikke der: Han tok ikke det erkjennende ansvaret for det han hadde gjort. Dermed brast en viktig forutsetning – nemlig *vilje* til å ta ansvar og sånn sett få en moralsk status og moralsk integritet i dialogen og samvirket.

Hva med ord som anger og skyld? For å kunne forsones er erkjennelsen av overgrepene og volden nødvendig. Å erkjenne skyld og angre er selvsagt viktig under forutsetning av at det betegner en sjølkritisk, innlevende og dypt ment og villet erkjennelse. Hadde hans anger hatt en slik form, ville han også ha forholdt seg til vår eksistensielle lidelse og erkjent sin skyld i den. Men ofte blir «jeg angre» en overflatisk taktisk manøver for å nøytralisere eller skjerme seg mot det opplevde ubehaget som man blir utsatt for når man har gjort noe galt. Jeg var alltid engstelig for at han ville komme med den formen for anger.

Tilgivelse derimot – var, ble og er ikke mulig. Det er et vanskelig ord som blir svært abstrakt, metafysisk og fremmed for meg. Jeg synes at det er vanskelig å bruke det.

¹⁸ En svært god bok om forsoning har professor i etikk og teolog Paul Leer-Salvesen skrevet. I den har han og jeg også samtaler om voldsproblematikken og I fars vold, men her er jeg identifisert som Mogens Møller. Leer-Salven og jeg skriver for tida på en bok om det onde og vold – i dialogens form, og som berører mange av disse spørsmålene.

Jeg har mange ganger forsøkt å hente fram noen gode opplevelsesbilder med ham fra oppveksten. Jeg sliter med å finne dem; de er i så fall godt skjult. Ikke å ha erindringsbilder av ham som kan knyttes til gode opplevelser, er et dypt og trist savn. Derimot finnes det noen som er dukket opp etter samlivsbruddet: Det har vært en god opplevelse og en lettelse å se at han kunne være både hengiven og god mot barna mine; det har vært veldig godt å se at han hadde en helt annen væremåte mot andre. Selvsagt har han og jeg også hatt noen riktig gode samtaler – men som kjenninger, ikke som far og sønn. Etter hans død fikk jeg en eske etter ham – samt en liten ringperm. I esken og ringpermen dukket det opp et mer mangfoldig bilde av ham – andre være- og tenkemåter som han hadde utviklet over flere år. Det var jeg også veldig glad for å oppleve. Han var dyrevenn og naturforkjemper; han skrev dikt – følsomme og engasjerte skrivelier. Igjen meldte savnet seg. Jeg tenkte: Hvorfor presenterte du ikke disse sidene i stedet for alle onde handlinger som du påførte oss?!

At han var et arbeidsomt og dyktig menneske, er det ingen tvil om. Mor snakket ofte om det. Det har alltid vært en kvalitet som man verdsatte høyt i arbeiderklassen. At han var en svært kreativ, praktisk og en lesende person, er også sider som jeg vil trekke fram. Raffinerte estetiske ferdigheter var også et særtrekk ved ham. At han viste en annen væremåte i det nye forholdet han etablerte, er selvsagt også en formildende og god opplevelse.

Jeg har lært gjennom min egen erfaring som voldsoffer og i mitt virke som fengsels- og voldsforsker at det onde mennesket ikke finnes. For meg er en slik betegnelse reduksjonistisk. Utsagnet trenger selvsagt en utdypende forklaring: «Finnes drapsmannen; finnes voldsmannen?», spør jeg når jeg foreleser. De aller fleste nikker. Jeg svarer med et utfordrende poeng: «Draps- og voldsmannen finnes ikke, men derimot finnes mennesker som **også** har begått drap; voldsmannen

finnes ikke, men derimot mennesker som **også** har begått vold – noen tilmed ekstremt mange onde handlinger – så mange og jævlige at det er ubegripelig.» Mange ganger kan det være svært vanskelig å se annet enn voldsmannen og monsteret. Likevel har jeg innsett både gjennom egne erfaringer og som fengselsforsker at et menneske som personlighet er *mer enn* sine grusomme handlinger. Et slikt menneskesyn rommer *en mulighet for forandring*. Uten det ville håpet om endring smuldre.

Visst må mennesker som er voldelige eller krenker andre, ta ansvar for sine handlinger. Det er fundamentalt – ikke minst hvis det er snakk om et forsøk på forsoning.

Min far anerkjente ikke vår integritet, han maltrakterte den. Mangelen på anerkjennelse er et av hans største overgrep mot oss. Han krenket vår mulighet til kreativ ro og livsvekst – han tok livskvaliteten fra oss. Dette var det verste overgrepet mot oss. Det visste han, dette erfarte han – dette hadde han ansvar for.

”

VEDLEGG – EN TAKK:

Mange samtalepartnere skal takkes: Over flere år har jeg hatt mange samtaler om vold i familien. Faglig inspirasjon har jeg blant annet hentet fra den feministiske voldsforskningen og filosofiske, sosiologiske og psykologiske voldsstudier – samt sosiologiske og filosofiske makt-, avmakts- og motmaktsanalyser.

Foruten mine mange samtaler med min mor, mine søsken, min samboer, mine barn og venner har jeg hatt dialoger med personer som også har vært utsatt for vold. Diskusjoner har jeg også hatt med min far, men også med andre menn og kvinner som har brukt volden som maktmiddel i familien.

Jeg har dessuten hatt mange gode og viktige dialoger med professor i etikk og teolog Paul Leer-Salvesen, sosiologiprofessor Regi Th. Enerstvedt, professor Ragnar Hauge og psykologi-professorene Pär Nygren og Ole Dreier – samt juristen Ingunn Eriksen. Viktige diskusjonspartnere har også mine tidligere forskningsledere Kåre Bødal, Inger-Marie Fridhov og ATV-psykologene Per Isdal og Marius Råkil vært. Betydningsfulle samtaler og skriftlige fagdiskusjoner har jeg likeens hatt med de danske universitetspsykologene Benny Karpatschof, Charlotte Mathiassen og Morten Nissen – og ikke minst professorene i filosofi Uffe J. Jensen og Arne Johan Vetlesen. Verdifulle dialoger har jeg også hatt med professor i psykiatri Lars Mehlum, pedagog

Egil Larsen og voldsforsker Ole Kr. Hjemdal. Voldsforskningen ved Kriminalomsorgens utdanningssenter (om vold i fengslene/ kriminalomsorgen) har også påvirket er studiene og refleksjonene. Disse studiene er foretatt over en tiårsperiode sammen med Berit Johnsen, Ragnar Kristoffersen, Tore Rokkan, Thomas (Strand) Ugelvik og Franck Orban. Min samboer, Doris (som er leder for et mindre kvinnefengsel), og min sønn Joakim (som er filosof, ekspert på og har skrevet bøker om terrorisme) har også bidratt med mange faglige innspill i årenes løp.

Det er likevel en betydelig erfarings- og kunnskapskapital som har feste i mitt eget innenfraperspektiv og de selvopplevde refleksjonene over voldens og maktens vesen, former, betydning ved å vokse opp i en svært voldelig og totalitær familie. Disse er sånn sett særegne.

Til sist: Krisesentrene og andre organisasjoner som arbeider med vold, må støttes og få de ressursene de trenger. Deres omsorgs- og hjelpearbeid er av største betydning.

SVEIN MOSSIGE er Dr. Psychol, Psykologspesialist, Forsker I ved NOVA og 1. amanuensis ved psykologisk institutt, UiO. Forsket bl.a. på omfang og intervensjoner ved seksuelle overgrep.

KARI STEFANSEN er sosiolog og Forsker II ved NOVA. Hun har blant annet forsket på vold og overgrep blant barn og unge, vold i parforhold og kvinners opplevelser av seksuelle krenkelser.

FYSISK FORELDREVOLD I OPPDRAGELSEN – SETT MED BARNAS ØYNE

Når foreldre bruker vold som en intensjon om å oppdra barnet sitt er det ikke sikkert at det er denne intensjonen barnet opplever og reagerer på.

PROBLEMOMRÅDET

Norge er ett av flere land hvor alle former for fysisk vold mot barn er forbudt. Organisasjonen «End all corporal punishment of children» viser i en oppdatert oversikt fra juli 2011 at 30 land har tilsvarende forbud. Det betyr at flertallet av land i verden ikke har et slikt lovverk, og at folkerike stater som USA, Storbritannia, Frankrike, Russland og Kina så langt har avstått fra å vedta lover som kriminaliserer utøvelse av alle former for vold mot barn. Lovverket i et land avspeiler til en viss grad hva slags handlinger som er legitime og aksepterte. Når myndigheter i en rekke land motsetter seg å innføre lovverk som gjør voksnes vold mot barn til en kriminell handling, kan det være fordi det finnes sterke holdninger som aksepterer slik vold. Et lovverk kan være med på å endre folks holdninger innenfor det området loven gjelder. Om foreldre benytter vold som middel i oppdragelse og kontroll av sine barn, kan således påvirkes av lovverket. Men et lovverk behøver i seg selv ikke å si så mye om omfanget av den faktiske voldsutøvelsen som finner sted mot barn.

Bakgrunnen for det rettslige forbudet mot å bruke fysisk vold overfor barn er knyttet til flere forhold: Ut fra et verdiperspektiv er det galt at voksne bruker vold mot barn. Barn er

avhengige av voksne. De kan ikke velge sine foreldre og er derfor sårbare for hva voksne finner for godt å foreta seg med dem. Foreldrenes vold mot sine egne barn finner sted i en situasjon hvor det i utgangspunktet er forventninger om at de skal ivareta og beskytte dem.

Det finnes en omfattende forskning som viser at vold kan påføre barn psykiske skader og også ha andre uønskede virkninger (Straus, Sugarman & Giles-Sims, 1997; Margolin & Gordis, 2000; Ruth Gilbert et al., 2009). Volden kan gjøre barnet selv voldelig; volden kan bidra til å undergrave barnets tillit til de voksne som utøver volden; volden kan påføre barnet angst, depresjon, traumatiske reaksjoner osv. Det finnes mange gode grunner til at foreldre ikke skal anvende vold mot sine egne barn, og ingen gode grunner for å bruke vold i oppdragelsen. Vold mellom familiemedlemmer er hyppigere enn vold som finner sted mellom bekjente eller mellom fremmede (Tolan, Gorman-Smith & Henry, 2006, s. 559).

Likevel er det altså et flertall av land i verden som ikke har innført et slikt lovforbud. I et av de landene hvor det fremdeles ikke foreligger et rettslig forbud mot alle former for

fysisk vold mot barn, England, synes det også å være en utbredt holdning at fysisk avstraffelse av barn ikke bare er greit, men et effektivt og hensiktsmessig middel i oppdragelsen. «Spare the rod and spoil the child» er et kjent uttrykk. Her anbefales fysiske midler i foreldres oppdragelse av sine barn. Konsekvensene av ikke å følge denne oppskriften – sies det – er at barnet kan bli ødelagt. Etter opptøyene i en del engelske storbyer sommeren 2011 hvor de som deltok, først og fremst var ungdom oppvokst under marginale livsbetingelser preget av fattigdom og utarming, ble det anbefalt fra toneangivende konservative politikere at samfunnet burde reagere med harde midler for å få bukt med problemene.

Troen på at harde midler og fysisk avstraffelse har noe for seg i oppdragelsen av barn, synes ikke å være like sterk og har ikke like sterke talspersoner i Norge og i andre nordiske land som i England. Samtidig er det ikke mange år siden det var vanlig å forfekte at «det skader ikke med en klaps eller en ørefik når det er på sin plass», eller at «den man elsker, tukter man». Hvor mange norske foreldre som i dag praktiserer fysisk avstraffelse som ledd i oppdragelsen av sine egne barn, vet vi faktisk ikke så mye om. Vi vet heller ikke i hvilken grad foreldre som utøver vold mot barna sine, gjør det i oppdragsøymed eller har til hensikt å skade dem. Et slikt skille blir gjerne trukket frem av dem som forfekter fysisk avstraffelse som del av oppdragelsen.

Oppdragelse dreier seg om hvordan foreldre påvirker barna sine i ønsket retning, og hvilken retning dette er. Begrepet oppdragelse er vanskelig å definere. Det handler både om foreldres intensjon om å påvirke barnet til å oppføre seg på en ønsket måte eller la være å oppføre seg på en uønsket måte,

og om de midlene som de tar i bruk for å oppnå dette. Der hvor foreldre anvender voldelige midler med en intensjon om å oppdra barnet sitt, er det ikke sikkert at det er denne intensjonen barnet opplever og reagerer på. Og selv om et barn oppfatter hva som er hensikten, er det sannsynlig at den fysiske avstraffelsen vil ha utilsiktede virkninger på barnet, som usikkerhet, engstelse og frykt. Det kan skape dårlige relasjoner mellom barn og foreldre og bidra til å gjøre barnet usikkert ikke bare på den voksne, men også på seg selv. Vold som oppdragelsesmetode er i det hele tatt en lite treffsikker intervensjon i forhold til det man ønsker å oppnå.

I Norge var det frem til 2007 ikke gjort noen omfangsstudie av hvor ofte foreldre tyr til voldelige midler overfor sine barn. Vi mangler kunnskap både om hvor vanlig dette er, hva slags vold foreldre bruker mot sine egne barn, hva årsakene til slik voldsbruk er, og om de som utøver slik vold, har noen hensikt med den. Mangelen på kunnskap på dette området er problematisk. Barneombud Reidar Hjermann pekte på følgende konsekvenser i forbindelse med lanseringen av FNs globale kartlegging av vold mot barn i 2006 (Pinheiro, 2006): «Manglende kunnskap bidrar til å usynliggjøre og tilsløre volden, også i Norge. Det er videre vanskelig å sette inn gode tiltak når vi ikke har tilfredsstillende kunnskap om hvem som utsettes for vold og hvorfor.»¹ Det finnes så vidt vi kjenner til, ingen systematisk studie som spesifikt har sett på omfanget av fysisk avstraffelse i oppdragelsen. For å si noe om omfanget er vi henvist til å se på studier av barn som er utsatt for vold fra sine egne foreldre. Slike studier om forholdene i Norge har vi heller ikke mange av. En av de få ble gjennomført ved NOVA i 2007 (Mossige og Stefansen, 2007 og 2008) med midler fra Barne- og likestillings-departementet. Dette er en skolebasert

¹ Reidar Hjermann og Frøydis Heyerdal: Millioner av barn er volds ofre. Kronikk i Aftenposten 11.10.2006.

” TERSKELEN FOR Å TY
TIL GROVE KRENKELSER ER
LANGT HØYERE ENN
TERSKELEN FOR Å GI EN
ØREFIK, LUGGE, KLYPE, DYTTE
ELLER RISTE.

spørreskjemaundersøkelse basert på et representativt utvalg av elever i 3. klasse på videregående skoler i alderen 18 til 20 år. I alt deltok 7000 ungdommer i undersøkelsen, det vil si at mer enn 10 prosent av den aktuelle alderskohorten deltok. Nedenfor gjør vi nærmere rede for undersøkelsen.

VÅRE SPØRSMÅL OM VOLD

Vi ønsket å finne svar på spørsmålet om hvor mange barn og unge som opplever å bli utsatt for fysisk vold fra sine egne foreldre i løpet av oppveksten, og hvordan slik vold er fordelt mellom ulike grupper i barne- og ungdomsbefolkningen. Vi ønsket også å finne svar på om gutter og jenter er like utsatt for vold fra mor og far, og om dette henger sammen med familiens sosioøkonomiske posisjon.

Tidligere forskning har vist at jo mer alvorlige levekårsproblemer, desto større er risikoen for å bli utsatt for vold (Pedersen, 2001; Sariola & Uutela, 1992). Barn og unge som utsettes for vold på ett område, for eksempel fra foreldrene, har også større risiko enn sine jevnaldrende for vold i andre sammenhenger, som at de er vitne til vold mot sine egne foreldre eller er gjenstand for vold i lokalmiljøet sitt (Mohr, Lutz, Fantuzzo & Perry, 2000). Samtidig vil de ulike voldsformene henge sammen med kontekstuelle risikofaktorer som fattigdom, arbeidsledighet, ustabile familierelasjoner, sosial isolasjon og andre belastninger på foreldrene (Gilbert et al., 2009). I vår undersøkelse så vi på betydningen av tre forhold ved ungdommenes levekår: om foreldrene er født i Norge/Norden eller har innvandrerbakgrunn, om familiens økonomi er god eller dårlig, og om det foreligger rusproblemer i familien. I det følgende redegjør vi for hvilken betydning disse faktorene har.

Å bli utsatt for vold fra mor eller far kan handle om ulike ting. I spørreskjemaet stilte vi derfor både generelle spørsmål, der det var opp til ungdommene selv å definere hva som faller inn under begrepet vold, og spørsmål om helt konkrete volds handlinger – som å bli slått eller ristet voldsomt. I tillegg stilte vi spørsmål som fanger opp vold som har ført til skader eller synlige merker. På den måten får vi et mer sammensatt bilde av den volden som barn og unge utsettes for av foreldrene sine.

Det generelle spørsmålet vi stilte, var utformet slik at det ikke skiller mellom vold fra mor og far, og lød slik: «Har en voksen i din familie noen gang slått deg med vilje?» Formuleringen åpner også for at utøveren kan være en annen voksen i familien, for eksempel stemor eller stefar. Vi spør etter en voldelig handling som den utsatte selv oppfattet som gjort med vilje. Vi spør ikke om handlingen foregikk i oppdragelsesøyemed. Det vil det oftest være umulig for den utsatte å vite. Hvis det er slik at disse handlingene virkelig var intendert fra foreldrene slik ungdommen opplevde det, er det ikke urimelig å anta at en del av disse handlingene finner sted som et middel i foreldrenes oppdragelse.

Noen av spørsmålene var avgrenset til vold som medførte skade eller synlige merker. Disse ble stilt separat for mor og far (men ikke stemor eller stefar). Det samme gjaldt et større batteri med spørsmål om konkrete handlinger. Dette spørsmålsbatteriet er hentet fra en finsk undersøkelse om vold og overgrep mot barn² (Sariola & Uutela, 1992). Batteriet er en variant av Conflict Tactics Scale (CTS), opprinnelig utviklet for å måle forekomsten av konflikter og vold i parforhold (Straus, 1979; Straus et al., 1996), og som nå fore-

² Vi har gjort et par endringer av skalaen som ble benyttet i Finland. Vi valgte å skille mellom vold før og etter 13 år (14 år i den finske undersøkelsen), og vi hadde færre konkrete voldshandlinger i vårt spørsmålsbatteri.

ligger i varianter som skal måle foreldres vold mot barn med utgangspunkt i foreldres rapportering (Straus et al., 1998).

I dette spørsmålsbatteriet er konteksten for voldshandlingene en konflikt. Selve batteriet ble i vårt tilfelle presentert slik: «Foreldre og barn har mange ulike måter å forsøke å løse konflikter på. Har din mor / din far gjort noe av det følgende når dere har kranglet?» Disse formuleringene ble etterfulgt av en liste med 12 handlinger av ulik grovhetsgrad – fra verbale krenkelser til grov fysisk vold med store muligheter for å påføre barnet skade. For hver av handlingene ble deltakerne bedt om å krysse av for om de hadde slike erfaringer før og etter fylte 13 år. De som svarte positivt, ble også bedt om å oppgi antall ganger de var blitt utsatt for den aktuelle krenkelsen. De tre spørsmålene om vold som hadde medført skader, var formulert slik: «Har din mor / din far noen gang brukt vold mot deg slik at du fikk synlige merker / fysiske skader», «Har din mor / din far noen gang brukt vold mot deg slik at du hadde smerter dagen etter?» og «Har din mor / din far noen gang brukt vold mot deg slik at du trengte legehjelp?».

HVA FANT VI?

Intendert vold fra mor og far

Svarene på spørsmålet om deltakerne hadde opplevd å bli slått med vilje av en voksen i familien, er vist i tabell 1. Utøver av volden kan være både mor, far, stemor og stefar – og antakeligvis i noen få tilfeller en annen voksen i familien. Vi spør ikke om hva slags vold det dreier seg om. Det vil derfor ligge en stor variasjon i svarene når det gjelder grovheten i det ungdommene har opplevd.

De færreste av ungdommene hadde opplevd at en voksen i familien har slått dem med vilje. En ikke ubetydelig andel

TABELL 1:

Har en voksen i din familie noen gang slått deg med vilje? Prosent

	Gutt (n=2816)	Jente (n=3958)	Total (n=6774)
Nei, aldri	86	80	82
Ja, en gang	7	11	9
2-4 ganger	4	7	5
5-10 ganger	2	1	2
Mer enn 10 ganger	2	2	2
Totalt	101	100	100

$P < 0,001$

svarte riktignok at de hadde opplevd minst en slik hendelse i løpet av oppveksten, 20 prosent av jentene og 14 prosent av guttene, men de fleste av disse hadde opplevd dette bare en eller noen få ganger. En liten andel (2 prosent for både gutter og jenter) rapporterte om svært mange offeropplevelser. Vold i oppdragelsen vil sannsynligvis vise seg i form av relativt hyppig vold. I så fall forekommer vold i oppdragelsesøyemed i en ganske liten gruppe som utgjør om lag 2 prosent av hele utvalget.

Flere jenter enn gutter oppga at de var blitt slått av en nær omsorgsperson i løpet av oppveksten. Dette kan ha minst to forklaringer. Det kan være reelle forskjeller i hvor tilbøyelige nære omsorgspersoner er til å ty til vold overfor gutter og jenter. En annen forklaring kan være at jenter opplever fysiske krenkelser som mer alvorlige og derfor husker dem bedre når de blir stilt spørsmål om slike hendelser. Det kjønnede mønsteret kan også være et uttrykk for en kombinasjon av kjønnede «glemselskurver» og reelle forskjeller. Hvis vi antar at forskjellene avspeiler en realitet, kan det være at foreldre er mer restriktive i sin oppdragelse og i sine forsøk på å

” FLERE GUTTER ENN JENTER OPPGA AT DE VAR BLITT SLÅTT AV EN NÆR OMSORGSPERSON I LØPET AV OPPVEKSTEN.

kontrollere jenters atferd enn gutters. Hvis jenter overskrider noen av de mer restriktive grensene enkelte foreldre setter for jentenes atferd, kan foreldrenes intervensjon bli av fysisk og voldelig art.

De som svarte bekreftende på spørsmålet om å ha blitt slått med vilje av en voksen i familien, ble bedt om å oppgi hvor gamle de var første gang de opplevde dette. Bildet er nesten identisk for gutter og jenter, og vi oppgir derfor aldersfordelingen for utvalget samlet.

TABELL 2:

Alder første gang en voksen i familien slo deg med vilje. Prosent

	Prosent
Under 5 år	13
6-10 år	35
11-13 år	26
14 år eller eldre	27
Totalt	100
N	1185

Hvor lett det er å erindre den første voldshendelsen barnet ble utsatt for av en voksen, vil variere både med barnets alder da hendelsen skjedde, hendelsens alvorlighetsgrad og om hendelsen har inngått i et mønster av krenkelser eller ikke. Å huske slike hendelser fra de aller første barneårene er uvanlig. Det kan forklare noe av at relativt få rapporterer voldshendelser fra før de fylte fem år. Samlet sett var det mer enn halvparten som opplevde den første voldshendelsen fra en voksen i familien etter at de hadde fylt 11 år.

I tabell 3 ser vi at det er en sammenheng mellom alder ved første voldsopplevelse og antall ganger man rapporterer å ha blitt slått med vilje. Når vi snakker om «første» voldshendelse i denne sammenhengen, må det ikke tas til inntekt for at alle de som oppga en hendelse, var blitt utsatt flere ganger. Halvparten av dem som rapporterte om en voldshendelse, opplevde dette kun én gang.

TABELL 3:

Sammenheng mellom alder ved første voldshendelse og antall voldshendelser. Prosent

Opplevd vold ...	5 år eller yngre (N=143)	6-10 år (N=402)	11-13 år (N=301)	14 år eller eldre (N=308)	Total (N=1154)
... 1 gang	27	41	58	70	51
... 2-4 ganger	30	36	30	25	31
... minst 5 ganger	43	24	12	5	18
Totalt	100	100	100	100	100

$P < 0,001$

Jo yngre ungdommene var første gang en voksen i familien slo dem med vilje, desto høyere var andelen som rapporterte om flere slike hendelser, og motsatt: jo eldre ungdommene var første gang de ble slått, desto færre var det som oppga flere hendelser. Mønsteret var for øvrig likt for gutter og jenter, noe som tyder på at det å ha vært utsatt for vold tidlig, øker sjansen for flere voldseksponeringer for begge kjønn. Vold som metode i oppdragelsen vil være influert av foreldrenes vedvarende holdninger. Derfor er det også rimelig å tro at vold som oppdragelsesmetode vil komme til anvendelse særlig blant barn som har vært utsatt for vold fra foreldrene fra de var ganske unge og hvor dette har gjentatt seg over tid, slik våre tall viser.

” ENDRINGER I SYNET PÅ
FYSISK AVSTRAFFELSE SYNES
Å HA MÅLBARE EFFEKTER PÅ
FORELDRES VOLDSBRUK
MOT EGNE BARN.

VOLD FRA MOR OG FAR FØR OG ETTER FYLTE 13 ÅR

Her ser vi på hvor vanlig det er å ha opplevd ulike former for fysiske krenkelser fra henholdsvis mor og far – før og etter fylte 13 år. I tabell 4 har vi også slått sammen offererfaringer før og etter fylte 13 år til et mål på om de noen gang har vært utsatt for vold. Handlingene som er listet opp i tabellen, er for øvrig gjengitt i samme rekkefølge som i spørreskjemaet.

Majoriteten av norske ungdommer har ikke opplevd noen former for vold fra foreldrene, verken før eller etter at de fylte 13 år. Slik er det rimelig å tolke tallene i tabell 4. Vi ser at det i alt var 20 prosent som oppga minst én fysisk krenkelse fra mor og 14 prosent som oppga minst én fysisk krenkelse fra far noen gang. Nærmere to tredjedeler av ungdommene som noen gang hadde opplevd fysiske krenkelser fra henholdsvis

mor og far, hadde krysset av for en enkelt type vold. Dette er en indikasjon på at for majoriteten av de som var blitt utsatt for vold, handlet dette om et enkeltstående tilfelle og ikke om gjentatte krenkelser.

I tabell 4 differensierer vi mellom milde og grove former for vold og hvordan disse fordeler seg på mor eller far som utøver. Tabellen viser om voldshendelsene inntraff før eller etter den krenkede fylte 13 år, og hvor stor andel av de unge som i livsløpet så langt har opplevd slike voldshendelser.

Når det gjelder det vi kaller mildere former for fysisk vold – å bli dyttet/ristet, lugget/kløpet eller slått med flat hånd – var det flere som oppga slike krenkelser både fra mor og far før fylte 13 år enn etter fylte 13 år. Mildere former for vold forekommer langt oftere enn grove former for vold. Mens om lag

TABELL 4:

Opplevd ulike typer fysiske krenkelser fra mor og far når dere har kranglet før og etter 13 år, samt noen gang. Prosent³

	FØR 13 ÅR		ETTER 13 ÅR		NOEN GANG		
	Mor har...	Far har...	Mor har...	Far har...	Mor har...	Far har...	
Milde former for vold:							
Dyttet deg, eller ristet deg voldsomt	7	6	5	5	9	8	
Lugget eller kløpet deg	8	4	5	2	9	4	
Slått deg med flat hånd	7	5	5	3	10	6	
Grove former for vold:							
Slått deg med knyttneven	0,4	0,8	0,4	1	0,7	1,3	
Slått deg med en gjenstand	1,3	1	1	0,8	1,6	1,2	
Gitt deg bank/juling	1,1	1,2	0,6	0,7	1,3	1,4	
Gjort noe annet voldelig mot deg	0,6	1,2	0,5	0,7	0,8	1,4	
Minst en form for fysisk vold	16	11	11	8	20	14	

³ Antall svar på spørsmål om mors bruk av vold varierte mellom 6746 og 6945. Antall svar på spørsmål om fars bruk av vold varierte mellom 6607 og 6800.

” OMTRENT HVER TJUENDE UNGDOM HADDE OPPLEVD GROVE TILFELLER AV VOLD FRA MOR ELLER FAR. EN MINDRE ANDEL OPPGA DESSUTEN AT BÅDE MOR OG FAR HADDE UTSATT DEM FOR GROVE FYSISKE KRENKELSER.

hver tiende hadde opplevd hver av de milde krenkelsene fra mor minst en gang i løpet av oppveksten, varierte andelen som hadde krysset av for de grove krenkelsene, mellom 0,7 og 1,6 prosent. Det kan tenkes at det er i kategorien «milde former for vold» at vi fanger opp tilfeller av vold som oppdragelsesmetode. Når det gjelder den milde volden, var det flere som oppga at mor og ikke far hadde utsatt dem for dette før og etter fylte 13 år. For de grove voldsformene var det ikke en tilsvarende forskjell med hensyn til om det var far eller mor som var voldsutøveren.

Gjennomgående var det ikke tydelige forskjeller i andelen gutter og jenter som rapporterte om fysisk vold fra far. Unntaket gjaldt lugging/klyping, hvor andelen som svarte positivt var litt høyere blant jenter enn blant gutter. Når det gjaldt fysiske krenkelser fra mødre, fant vi imidlertid et tydelig kjønnsmønster for det vi her har kalt mildere former for vold: Flere jenter enn gutter rapporterte om slik vold fra mor i løpet av oppveksten. Et tilsvarende mønster ble for øvrig rapportert i den nevnte finske studien (Sariola & Uutela, 1992), som anvendte samme skala som vi har brukt i vår studie.

TABELL 5:

Milde og grove krenkelser fra mor og far noen gang blant jenter og gutter. Prosent

	Basistall j / g	Jenter	Gutter
Mild vold fra mor***	3922/2755	21	17
Mild vold fra far	3858/2651	13	13
Grov vold fra mor	3921/2748	2,7	3,1
Grov vold fra far	3838/2613	3,3	3,5

*** $p < 0,001$

I tabell 5 har vi slått sammen milde krenkelser til ett samlet mål og gjort det samme for grove krenkelser. Tabellen viser andelen gutter og jenter som har blitt utsatt for mild og grov vold fra mor eller fra far i løpet av oppveksten.

Det er bare for de mildere formene for fysisk vold fra mor vi finner forskjeller mellom gutter og jenter. En nærliggende forklaring på dette kan være at relasjonen mellom mødre og døtre er mer emosjonell og konfliktfylt enn relasjonen mellom mødre og sønner. Hvis denne antakelsen stemmer, kan mødrenes utøvelse av mild vold mot døtre være en del av deres oppdragelsesprosjekt. I noen tilfeller kan dette engasjementet bli så sterkt at det oppstår konflikter hvor noen mødre anvender mild vold både fordi de er sterkt involvert i å påvirke sine døtre, og kanskje fordi de av og til når det oppstår konflikter, kan føle seg hjelpeløse i sine forsøk på å oppdra sine egne døtre. En del av disse intense konfliktene kan dreie seg om oppdragelsestemaer, og noe av den milde volden vi ser her oppleves som en del av oppdragelsen.

En samlet vurdering av resultatene tyder på at relasjoner mellom mødre og tenåringsbarn er mer konfliktfylte enn relasjoner mellom fedre og tenåringsbarn. Dette kan forstås slik at mødre er mer involvert i sosialisering og oppdragelse i vid forstand av sine tenåringsbarn enn fedre er, og at mødrenes engasjement på dette området er sterkest i forhold til døtre. Dette engasjementet kan noen ganger gi seg utslag i at noen mødre tyr til det vi her har betegnet som mild vold i oppdragerprosjektet.

OPPVEKSTVILKÅR OG FORELDREVOLD

Barn som vokser opp under sosialt belastede forhold, har en klart høyere risiko for å bli utsatt for omsorgssvikt og vold fra sine egne foreldre enn om de ikke levde under slike betingelser

(Skjevik, 2004; Stefansen, 2004). Dette er et bilde som fremkommer i en nordisk sammenheng. Den svenske offentlige utredningen om barn og mishandling påpeker: «En svak familjeekonomi framstår som den bakgrundsvariabel vilken har starkast samband med barnmisshandel (...). Jo sämre familjeekonomi desto större utsatthet» (SOU 2001:18, s. 89).

Også norsk forskning om voksne som utsettes for vold, viser tydelige sammenhenger mellom voldsutsatthet og levekår. Både individuelle levekår og karakteristika ved det området man vokser opp i, har betydning (Pedersen, 2001). Andre risikofaktorer for vold var innvandrerstatus, arbeiderklassebakgrunn og foreldre som var arbeidsledige eller mottok sosialhjelp. Også forhold på befolkningsnivå, som utdanning og inntekt, andelen aleneforsørgere og dødsrater i området ungdommene bodde i, hadde betydning. De sistnevnte faktorene hadde større betydning for gutter enn for jenter, og større betydning for norsk ungdom enn for ungdom med innvandrerbakgrunn. En finsk undersøkelse (Sariola & Uutela, 1992) peker i samme retning: unges utsatthet for vold fra egne foreldre henger sammen med sosioøkonomiske faktorer.

Økonomisk knapphet er også en av de mest gjennomgående risikofaktorerene for fysisk barnemishandling og omsorgssvikt i internasjonal forskning (Berger, 2005). Flere internasjonale studier har vist at alvorlige skader på barnet etter fysisk mishandling med større sannsynlighet finnes i familier med dårlig økonomi og har sammenheng med hvor lenge en familie har befunnet seg i det som i et samfunn defineres som under fattigdomsgrensen (Guterman & Lee, 2005, s. 139). Av mer spesifikke sosioøkonomiske forhold har man sett at arbeidsløse fedre har større risiko for å utsette sine egne barn for fysisk mishandling enn fedre som ikke er arbeidsløse. En

forsøksvis forklaring på en slik sammenheng har vært at tap av status gjennom arbeidsløshet kan provosere en arbeidsløs far til å forsøke å gjenopprette sin tapte status og autoritet ved å involvere seg i voldelig atferd mot barna sine eller mot andre familiemedlemmer.

I vår studie så vi på sammenhengen mellom foreldrevold og innvandrerbakgrunn, dårlige økonomiske levekår, rusproblemer i familien og vold fra egne foreldre. Innvandrerbakgrunn er en grov kategori hvor vi kun fikk anledning til å skille mellom nordiske, vestlige og ikke-vestlige land. De to siste kategoriene er så vide at det kan skjule seg store variasjoner innenfor hver av dem. Funnene var tydelige; samtlige av disse levekårsindikatorne var forbundet med høyere risiko for voldseksposering (signifikante på 0,001-nivå). Sammenhengen mellom fars arbeidsledighet og fars voldsbruk var signifikant på 0,01-nivå.

Andelen som oppga at de hadde vært utsatt for grov vold, var omtrent dobbelt så høy som i totalutvalget hvis foreldrene var arbeidsledige eller mottok trygdeytelser. Andelen var enda høyere for dem som hadde vokst opp i familier som hadde hatt problemer med å komme inn på boligmarkedet. Mønsteret var stort sett det samme for grov vold fra far som for grov vold fra mor – andelen var mellom to og fire ganger høyere i gruppene med levekårsproblemer enn i totalutvalget. Bildet er ganske tydelig: Foreldres arbeidsløshet, økonomisk fattigdom, boligfattigdom, alkoholproblemer blant foreldre eller å ha innvandrerbakgrunn har betydning for barn og unges utsatthet for vold.

Når vi trakk inn alle levekårsfaktorene som er omtalt i det foregående avsnittet, viste analysene (logistisk regresjon) at hver av levekårsfaktorene hadde selvstendige effekter på

” AT MØDRE BRUKER MILD VOLD OFTERE ENN FEDRE, OVERRASKER KANSKJE NOEN, MEN MØNSTERET ER GODT KJENT FRA TIDLIGERE FORSKNING.

TABELL 6:

Logistisk regresjonsanalyse. Avhengig variabel: utsatt for grov vold fra henholdsvis mor og far (n=6412 og 6071)

	Grov vold fra MOR OR	Grov vold fra FAR OR
Kjønn (ref. gutt)		
- Jente	1,4	1,2
	p < 0,01	n.s
Mors / Fars fødeland (ref. Norge/Norden)		
- Vestlig land	3,9	3,1
- Ikke-vestlig land	5,8	3,7
	p < 0,001	p < 0,001
Familiens økonomi (ref. god)		
- Verken god eller dårlig	2,3	1,4
- Dårlig	3,7	3,0
	p < 0,001	p < 0,001
Sett mor / far beruset? (ref. 0 ganger)		
- 1 gang	1,4	1,3
- 2-4 ganger	2,1	1,3
- 5-10 ganger	1,5	1,7
- Mer enn 10 ganger	5,1	2,8
	p < 0,001	p < 0,001

voldsutsatthet. Det var med andre ord ikke slik at effekten av foreldres innvandrerbakgrunn kunne forklares med at innvandrerfamilier har dårligere levekår enn norske familier.

Tabell 6 viser hvor sannsynlig det er at et barn rapporterer om grov vold fra far eller mor hvis en av levekårsvariablene er til stede (i forhold til at den ikke er det). Samtlige av faktorene som inngikk i analysen, hadde signifikante effekter på utsatt-

het for grov vold fra begge foreldre – med ett unntak: Jenter hadde ikke høyere risiko enn gutter for å bli utsatt for grov vold fra far, slik tilfellet var for utsatthet for grov vold fra mor. Sammenhengen mellom levekårsvariablene og utsatthet for grov vold fra mor var særlig tydelig: Risikoen for å ha slike erfaringer var nærmere seks ganger høyere blant dem som hadde mødre fra et ikke-vestlig land enn blant ungdommer med norsk- eller nordiskfødte mødre. Risikoen var betydelig

høyere også blant unge med mødre fra vestlige land. Forskjellen i risiko for voldsutsatthet fra far varierte også med fars fødeland, men ikke i samme grad. Det samme var tilfellet når det gjaldt familiens økonomi og rusproblemer. Høyfrekvent beruselse hos mor (sett mor beruset mer enn ti ganger) innebar – ikke uventet – at risikoen for voldsutsatthet var fem ganger høyere enn for dem som aldri hadde sett mor i en slik tilstand.

Levekårsproblemer ser altså ut til å øke risikoen mer for at mor bruker grov vold enn at far bruker grov vold. Den mest nærliggende forklaring på dette er at barn som regel blir boende hos mor etter samlivsbrudd, og at fedre med store problemer oftere enn mødre med tilsvarende problemer vil ha en mer perifer rolle i barns oppvekst.

DISKUSJON OG KONKLUSJON

Det er ikke uproblematisk å operere med skiller mellom milde og grove voldshandlinger. Samtidig er det gode grunner til å gjøre det. Som vi så i avsnittet over, var det store forskjeller i forekomsten mellom det vi kalte milde og grove fysiske krenkelser. Terskelen for å ty til grove krenkelser er langt høyere enn terskelen for å gi en ørefik, lugge, klype, dytte eller riste. Selv om vi har argumentert for at «vold er vold», viser denne forskjellen i forekomster at vi har å gjøre med situasjoner som i en viss forstand er forskjellige. De finske forskerne Sariola og Uutela (1992) har basert seg på en lignende kategorisering. De betrakter voldsformer som tradisjonelt har blitt brukt som fysisk avstraffelse (å riste, klappe til, lugge osv.), som milde voldsformer, mens vold som overskrider grensen for hva som har vært regnet som akseptabel foreldreatferd, er definert som grov vold (slå med knyttneve eller gjenstand, true med våpen osv.). Også i en britisk studie basert på CTS (det måleinstrumentet som ble

brukt i vår studie) finner vi et slikt skille mellom mildere og grovere former for vold (Cawson et al., 2000).

Tall fra Sverige tyder på at vold mot barn forekommer mye sjeldnere i dag enn for bare noen få tiår siden. Med utgangspunkt i flere studier beskriver den svenske offentlige utredningen om barn og mishandling (SOU 2001:18) en historisk utvikling fra 1950-tallet og fram til i dag, der mildere former for vold har gått fra å være en dagligdags hendelse for de fleste barn, til å ramme kun et mindretall i dag. Blant annet ble to studier gjennomført blant foreldre med barn i alderen 3–17 år med 20 års mellomrom, henholdsvis i 1980 og 2000. Begge studiene anvendte en variant av CTS for å måle foreldres voldsbruk. Man fant at de årlige ratene for både milde og grove former for vold hadde sunket betraktelig. Vel 25 prosent av foreldrene som ble spurt i 1980, svarte at de i løpet av det siste året hadde «slagit eller klappat til barnet». Tilsvarende tall 20 år senere var 1,1 prosent. I Sverige har man også gjort holdningsundersøkelser (referert i SOU 2001:18) som viser at andelen som støtter opp om fysisk avstraffelse i barneoppdragelsen, har sunket jevnt siden midten av 1960-tallet. Mens vel halvparten av de spurte var positive til fysisk avstraffelse i 1965, var om lag en av ti det i 1994.

Endringen i synet på fysisk avstraffelse synes å ha målbare effekter på foreldres voldsbruk mot sine egne barn. I 1994–95 og 2000 ble det gjennomført skolebaserte surveyer blant elever i ungdomsskolealder (begge referert i SOU 2001:18). Andelen som oppga at de aldri var blitt utsatt for fysisk avstraffelse, hadde økt med om lag 20 prosent bare i løpet av en femårsperiode – til 86 prosent for begge foreldrene. Hvis vi sammenligner med våre tall (tabell 4), samsvarer dette godt med andelen ungdommer som oppga at de aldri var blitt utsatt for noen form for fysisk krenkelse fra far (86 prosent),

” VERDIGHET OG RESPEKT ER VIKTIGE BEGRUNNELSER FOR AT BARN IKKE SKAL BLI GJENSTAND FOR VOLD FRA FORELDRE.

men er litt høyere enn andelen som ikke oppga noen krenkelser fra mor (80 prosent i vårt utvalg).

I motsetning til i Sverige har vi ikke norske data om foreldres holdninger til fysisk avstraffelse i oppdragelsen, heller ikke omfanget av rapportert vold fra foreldre mot sine egne barn over tid. Vi kan bare anta at utviklingen her til lands ligner mye på utviklingen i Sverige, det vil si at risikoen for å bli utsatt for fysiske krenkelser fra foreldrene sine i løpet av oppveksten har sunket betydelig på noen tiår – som følge av at foreldres holdninger til fysisk avstraffelse har endret seg.

Vi er rimelig sikre på at risikoen for å bli utsatt for vold fra sine egne foreldre er lavere både i Norge og Sverige enn i de fleste andre land i verden, særlig de som ikke har vedtatt lovforbud mot fysisk avstraffelse. Representative studier fra USA (Hanson et al., 2006) tyder for eksempel på at andelen som har opplevd grov fysisk vold fra en omsorgsperson i løpet av oppveksten, er en god del høyere enn hos oss. Samtidig viser våre tall at andelen som hadde opplevd fysiske krenkelser i løpet av oppveksten, ikke var ubetydelig: 20 prosent hadde opplevd minst en type fysisk vold fra mor, og 14 prosent minst en type vold fra far. Mesteparten av denne volden handler om milde krenkelser.

Skal vi likevel bekymre oss for den milde volden? I seg selv er de fleste av hendelsene som ligger bak ungdommenes rapportering, antakelig nokså bagatellmessige. At andelen ikke er høyere enn vi har rapportert, taler også et tydelig språk: Det er en høy terskel for å bruke vold mot sine egne barn. Men dersom mild vold viser seg å være forbundet med forhøyet risiko for problemutvikling, og for angst og depresjon, er det gode grunner til å rette fokus også mot slike voldserfaringer i det forebyggende arbeidet.

At mødre bruker mild vold oftere enn fedre, overrasker kanskje noen, men mønsteret er godt kjent fra tidligere forskning. Årsaken er sammensatt, og handler trolig om at mødre må ty til sterkere lut enn fedre for å få sine budskap igjennom, og at kvinner fortsatt tar hovedansvaret for familieliv og oppdragelse, noe som innebærer mer interaksjon med barna og dermed flere konfrontasjoner.

Andelen som oppga grove krenkelser fra hver av foreldrene, gir grunn til bekymring: Omtrent hver tjuende ungdom hadde opplevd grove tilfeller av vold fra mor eller far. En mindre andel oppga dessuten at både mor og far hadde utsatt dem for grove fysiske krenkelser. At risikoen for slike voldskrenkelser var koplet til sosiale levekår, gir også grunn til ettertanke. En strategi for voldsforebygging som utelukkende fokuserer på holdninger blant disse foreldrene, kan bli feil. I vår studie så vi at alle de levekårsdimensjonene vi undersøkte, hadde selvstendige og tydelige effekter på risikoen for utsatthet for vold fra foreldre. Slike resultater bør få innvirkning på hvordan forebyggende tiltak innrettes. Holdningsendringer er et aktuelt tiltak. Men man kommer heller ikke utenom å bedre familienes livssituasjon og styrke deres opplevelse av egen verdighet og selvrespekt. Nettopp verdighet og respekt er jo også viktige begrunnelser for at barn ikke skal bli gjenstand for vold fra foreldrene.

REFERANSER:

- Berger, L. M. (2005). Income, family characteristics, and physical violence toward children. *Child Abuse and Neglect*, 29:107-133.
- Cawson, P. C. Wattam, S. Brooker & G. Kelly (2000). *Child maltreatment in the United Kingdom: A study of the prevalence of abuse and neglect. Executive summary november 2000*. London: National Society for the Prevention of Cruelty to Children.
- Gilbert, R., C. S. Wisdom, K. Browne, D. Fergusson, E. Webb & S. Janson (2009). Child Maltreatment 1. Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373, 68-81.
- Guterman, N. B. & Y. Lee (2005). The role of fathers in risk for physical child abuse and neglect: Possible pathways and unanswered questions. *Child Maltreatment*, 10(2), 136-149.
- Hanson, R. F., S. Self-Brown, A. E. Fricker-Elhai, D. G. Kilpatrick, B. E. Saunders & H. S. Resnick (2006). The relations between family environment and violence exposure among youth: Findings from the National survey of adolescents. *Child Maltreatment*, 11, 3-15.
- Margolin, G. & E. B. Gordis (2000). The effect of family and community violence on children. *Annu. Rev. Psychol.*, 51,24-33.
- Mohr, W. K., M. J. N. Lutz, J. W. Fantuzzo & M. A. Perry (2000). Children exposed to family violence. *Trauma, Violence & Abuse*,(3)1, 264-283.
- Mossige, S. & K. Stefansen (red.) (2007). Vold og overgrep mot barn og unge. Oslo: NOVA rapport 20/07.
- Mossige, S. & K. Stefansen (2008). Norske ungdommers rapportering av vold og seksuelle overgrep. Resultater fra en landsrepresentativ studie. *Norges barnevern*, 85(3), 3-16.
- Pedersen, Willy (2001). Adolescent victims of violence in a welfare state. *British Journal of Criminology*, 41, 1-21.
- Pinheiro, P. S. (2006). *World report on violence against children*. Geneva: United Nations: Secretary-General's Study on Violence Against Children.
- Sariola, H. & A. Uutela (1992). The prevalence and context of family violence against children in Finland. *Child Abuse and Neglect*, 16:823-832.
- Skevik, Anne (2004). Lavinntekt og levekårsproblemer – to sider av samme sak?. I Mona Sandbæk (red.), *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Rapport nr. 11/04.
- SOU (2001:18). *Barn och misshandel – En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet*.
- Stefansen, Kari (2004). Barns opplevelse av familieøkonomien og egne økonomiske ressurser. I Mona Sandbæk (red.), *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Rapport nr. 11/04.
- Straus, M. A. (1979). Measuring intrafamily conflict and violence: The Conflict Tactics (CT) Scales. *Journal of Marriage and the Family*, 41,75-88.
- Straus, M. A., S. L. Hamby, S. Boney-McCoy & D. B. Sugarman (1996). The revised Conflict Tactics Scale. Development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17, 283-316.
- Straus, M. A., D. B. Sugarman & J. Giles-Sims (1997). Spanking by parents and subsequent antisocial behavior of children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 151, 761-767.
- Straus, M. A., S. L. Hamby, D. Finkelhor, D. W. Moore & D. Runyan (1998). Identification of child maltreatment with parent-child conflict tactics scales: Development and psychometric data for a national sample of American parents. *Child Abuse and Neglect*, 22, 249-270.
- Tolman, P., D. Gorman-Smith & D. Henry (2006). Family Violence. *Annual Review of Psychology*, 57, 557-583.

I denne artikkelen introduseres en metode for arbeidet med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger. Metoden kalles ICDP – International Child Development Program. Vi redegjør først for hvem de enslige flyktningbarna er og hvilke rettigheter disse barna har, knyttet til omsorgssituasjonen i Norge. Enslige mindreårige har opplevd tap og sorg, og mange har erfaringer med vold og traumatiske hendelser både før og under flukten. De mindreåriges oppvekst i Norge er preget av mange utfordringer som også kan innebære nye tapsopplevelser og traumatiske hendelser. I arbeidet med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere er det viktig å understreke at disse barna ikke bare er ofre for den situasjonen de er i, de er også barn med mange ressurser og muligheter. Det er derfor nødvendig med en grunnleggende forståelse av traumer og resiliensfaktorer. ICDP-programmet kan være en god tilnærming for å skape de utviklingsbetingelser de mindreårige har behov for. Sentrale prinsipper i programmet presenteres. Eksempler fra forfatterens arbeid med ansatte i omsorgssentrene viser temaene i ICDP og sammenbindingen til traume- og resiliensforståelsen.

HELEN JOHNSEN CHRISTIE er spesialrådgiver/forsker ved RBUP Øst og Sør. Psykologspesialist og ICDP-trener. Tidl. Direktør ved RBUP. Hun har arbeidet med traumatiserte norske barn (særlig overgrepssituasjon), flyktningebarn og barn i krigsområder (Gaza, Bosnia, Nord-Irak med mer). Kjent underviser og forfatter av mange artikler og fagbøker.

ELSA DØHLLE er førstelektor på Institutt for sosialt arbeid og familierapi, Diakonhjemmet høgskole. Hun er fagpedagog og utdannet ICDP-trener. Hun har jobbet mange år med blant annet forebyggende psykisk helse arbeid og psykososiale tiltak nasjonalt og internasjonalt.

KETIL EIDE er sosionom og sosiolog med doktorgrad fra Universitetet i Bergen 2005. Han er forsker ved Regionsenter for barn og unges psykiske helse (RBUP) i helseregion Øst og Sør, og førsteamanuensis i barnevern ved Høgskolen i Telemark. Han har i flere år forsket på enslige mindreårige flyktnings situasjon.

OMSORGEN FOR ENSLIGE MINDREÅRIGE FLYKTNINGER OG ASYLSØKERE

– INTRODUKSJON AV EN ARBEIDSMETODE

Disse barna kommer fra samfunn med krig og konflikter eller annen organisert vold. Å gjenkjenne barnas traumereaksjoner og bidra til å utvikle økt opplevelse av mestring og styrke egenverd er derfor viktig.

EN SÅRBAR GRUPPE BARN

Enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger er en spesielt sårbar gruppe barn. Dette er barn som kommer til Norge uten sin nærmeste familie, og de er uten sine foreldres umiddelbare omsorg, veiledning og beskyttelse. De enslige mindreårige kommer fra samfunn med krig og konflikter eller annen organisert vold. Mange av barna har opplevd tap, sorg, selv opplevd vold eller vært vitne til vold og andre traumatiske opplevelser. Å gjenkjenne barnas traumereaksjoner og gi ønsket respons er viktig i omsorgsarbeidet. Men barna har også behov for å bli styrket i sin motstandskraft – resiliens – som det nå er blitt vanlig å kalle det. De trenger hjelp og støtte til å orientere seg i det norske samfunnet, til å lære norsk og til å forstå og tolke norsk kultur og levemåte for barn og unge.

ICDP-programmet har ikke et spesifikt traumefokus, men er

etter vår mening likevel godt egnet som ramme for omsorgsarbeidet med denne gruppen barn og unge. Disse flyktningbarna er like forskjellige som alle andre barn som vokser opp i Norge, men det er også mange likheter mellom dem når det gjelder bakgrunn og nåværende oppvekstsituasjon. De mindreårige kjenner ikke språket i det landet de kommer til, de skal forholde seg til nye omsorgsregimer og skape nye sosiale nettverk. Men de mindreårige har ofte ulike bakgrunn når det gjelder motiver for flukten, fluktruter, hvor lenge de har vært på flukt, og hvilke forventninger de har til sin nye tilværelse i eksil. Litteraturen om enslige mindreårige flyktninger viser at disse barna verken kan ses på som entydige ofre for den situasjonen de er kommet i, eller som entydig ressurssterke barn som klarer seg selv (Engebrigtsen 2002, Eide 2005, Kohli 2007, Eide og Broch 2010). Dette innebærer at omsorgsarbeidere må behandle disse barna som alle andre barn i Norge, samtidig som de er en utsatt og sårbar

gruppe som har spesielle behov. Det er denne doble funksjonen i omsorgsarbeidet som er en stor utfordring i mottaket av enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger.

Antallet enslige mindreårige som kommer til Norge, varierer fra år til år. Det var en økning i ankomsttallene i perioden 2007 til 2009, fra 403 mindreårige i 2007 til 2500 i 2009 (UDI 2011). I 2010 var det igjen en nedgang, og det ankom 892 barn dette året (JPD 2011, www.udi.no). Det varierer også hvilke land de mindreårige kommer fra. I 2009 var 70 prosent fra Afghanistan, mens det i 2010 var 42 prosent fra samme land. Dersom vi tar et blikk på de siste ti årene, har de største gruppene kommet fra Afghanistan, Irak, Somalia, Etiopia, Eritrea og Sri Lanka (UDI 2011). Det vi også vet, er at de fleste som ankommer, er gutter over 16 år. Det er bare 10 prosent av de mindreårige som er under 15 år (Eide og Broch 2010, JPD 2011).

BARN OG UNGES RETT TIL BESKYTTELSE OG OMSORG

Det har vært mange faglige og politiske diskusjoner de siste årene om hvem som skal ha ansvar for omsorgen for de mindreårige, og da særlig i forhold til den første mottaksperioden fra de ankommer til Norge. I 2007 ble det gjort en endring i lov om barneverntjenester (BLD 2007), jf. Ot.prp. nr. 28 (2007–2008), hvor det statlige barnevernet skulle ha omsorgsansvaret for alle enslige asylsøkerbarn som var under 15 år, og det ble da opprettet flere omsorgssentre for de yngste barna. Det er Bufetat (Barne-, ungdoms- og familieetaten) som har ansvaret for disse institusjonene rundt om i landet. Når det gjelder mindreårige som er over 15 år, er det UDI (Utlendingsdirektoratet) som har ansvaret for den daglige omsorgen så lenge de er bosatt på mottakene.

Norske myndigheter er pålagt å følge internasjonale konvensjoner som gjelder barns rettigheter. Det innebærer at Norge, som har ratifisert FNs barnekonvensjon, skal respektere og sikre rettigheter for alle barn som oppholder seg i landet. Barnekonvensjonen gjelder også for barn som kommer alene som asylsøkere. Noen av artiklene i konvensjonen gjelder i særlig grad for de enslige mindreårige. Barn som midlertidig eller permanent er fratatt sitt familiemiljø, har rett til særlig beskyttelse og omsorg. Staten har plikt til å sikre alternativ omsorg for slike barn. I artikkel 22 står det: (...) *Dersom det ikke er mulig å finne foreldre eller andre familiemedlemmer, skal barnet gis samme beskyttelse som ethvert annet barn som av en eller annen grunn permanent eller midlertidig er berøvet sitt familiemiljø.* Hensynet til barnets beste (artikkel 3) skal være en ledetråd for tolkninger av enkeltbestemmelser i konvensjonen. Dersom bestemmelser i annen lovgivning strider mot barnekonvensjonen, for eksempel i barnevernloven, skal barnekonvensjonen gå foran.

Et sentralt dokument i arbeidet med enslige asylsøkerbarn er Europaprogrammets *Erklæring om god praksis* (UNHCR 2004). Dette er et felles initiativ mellom FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR) og Den internasjonale Redd Barna-alliansen. Grunnprinsippene i dette dokumentet fokuserer på prinsippet om barnets beste, forbud mot diskriminering, retten til deltakelse, respekt for kulturell identitet, tolkning, fortrolighet som prinsipp, adgang til tilgjengelig informasjon, samarbeid mellom organisasjoner, opplæring av omsorgspersonale, finne varige løsninger, og at alle beslutninger som vedrører barn, må bli fattet innenfor et rimelig tidsrom av hensyn til barns oppfattelse av tid.

” DE MINDREÅRIGE
KJENNER IKKE SPRÅKET I DET
LANDET DE KOMMER TIL, DE
SKAL FORHOLDE SEG TIL NYE
OMSORGSREGIMER OG
SKAPE NYE SOSIALE
NETTVERK.

TRAUMER OG TRAUMEREAKSJONER

Mange enslige mindreårige asylsøkere har en lang historie med traumatiske opplevelser bak seg når de kommer til Norge. En norsk studie viser at så mange som 76 prosent av de mindreårige flyktningene som har kommet til Norge, har opplevd krig på nært hold (Oppedal mfl. 2009). I samme studie påvises det at en stor andel av dem har posttraumatiske plager: 61 prosent oppgir at de fortsatt har plagsomme minner knyttet til krigsopplevelser, og 47 prosent har fortsatt drømmer med mareritt om disse opplevelsene (ibid).

Traumelitteraturen om enkelttraumer viser at symptomer er fordelt på tre hovedgrupper: *gjenerfaring* (flashbacks, mareritt, gjentakelsesatferd, repeterende lek osv.), *unngåelsesatferd* (vil ikke tenke på, vil ikke snakke om, vil ikke se ting som minner om, osv.), og en *hyperaktivert tilstand* (skvettenhet, irritabilitet, humørsvingninger, søvnproblemer, konsentrasjonsvansker osv.).

Minnene om traumatiske opplevelser blir ikke integrert i hukommelsen på samme måte som nøytrale minner. De framstår ofte som fragmenterte, høyt ladete og ikke godt plassert i fortidshistorien (Van der Kolk 2005). Opplevelsen kan føles uvirkelig (Shapiro 2010, Nijenhuis mfl. 2006, Diseth mfl. 2005).

I den senere tid har oppmerksomheten vært rettet mot konsekvensene av langvarig eksponering for mange traumatiske situasjoner. Vi kaller dette komplekse utviklingstraumer, og konsekvensene av disse synes å ramme bredt: a) personens selvbylde b) affektreguleringen, c) kognitiv fungering og d) relasjonsproblemer (Bræin og Christie 2012 in press, Mannes, Nordanger og Braarud in press, Shapiro 2010, Van der Kolk 2005, Herman 1992).

RESILIENS - BESKYTTENDE OG MODERERENDE FAKTORER

Eksposering for traumer fører ikke alltid til slike traumereaksjoner som er beskrevet ovenfor. Traumer aktiverer alltid en persons tilknytningsmønster. Ifølge Pynoos (1995) vil en trygg tilknytning til en omsorgsperson kunne representere et «protective shield». En slik omsorgsperson kan hjelpe barnet å føle seg beskyttet, føle tilhørighet og regulere følelsene bedre (Pynoos 1995, Christie 1994).

Opplevelsen av å være beskyttet vil kunne representere en meget sterk modererende faktor. Motsatt vil en lang periode i usikkerhet før omsorg og beskyttelse er på plass, øke faren for alvorlige skadevirkninger. For mange av de mindreårige har selve flukten vært svært langvarig, og redselen under flukten har vært stor. Det kan også være lang ventetid for å få svar på asylsøknaden i Norge, noe som også kan hindre opplevelsen av trygghet og beskyttelse.

Litteraturen om resiliens retter søkelyset mot beskyttende og modererende faktorer på individuelt nivå, familienivå og sosialt/kulturelt nivå. Noen av de mest virksomme faktorene er: a) følelse av egenverd, b) autonomi, «internal locus of control» (at man føler man har innflytelse på sitt eget liv), c) gode mestringsstrategier, d) «sense of coherence» (at verden synes forståelig, håndterbar og meningsfull), e) kreativitet og symboliseringssevne, f) minst én betydningsfull tilknytningsperson, g) god foreldre-barn-interaksjon, klare familieregler og felles verdier mellom foreldre og barn, og h) følelse av tilhørighet (Rutter 2006, Masten 2006, Waaktaar mfl. 2004a, Waaktaar mfl. 2004b, Waaktaar mfl. 2000).

Vi ser umiddelbart at mange av de beskyttende faktorene er utilgjengelige for enslige mindreårige flyktninger, men for

noen av dem kan nye omsorgspersoner bidra til å forsterke disse faktorene.

HOVEDPRINSIPPER FOR INTERVENSJON BASERT PÅ TRAUMEFORSTÅELSE OG RESILIENS

Når vi skal hjelpe traumatiserte barn, må vi rette oppmerksomheten både mot traumereaksjoner og mot resiliensfaktorer. Vi vil her presentere noen hovedprinsipper for slik intervensjon. Vi kan si at traumatiske hendelser angriper seks ulike psykologiske funksjonsområder:

1. «Trussel mot fysisk og psykisk integritet» har en slik intensitet at barnets VIRKELIGHETSSANS svekkes. Det oppleves som at dette er uvirkelig, har ikke skjedd meg, er umulig å fortelle som en sammenhengende historie. At minnene kommer tilbake i fragmenterte bilder og følelser, kaller vi dissosiasjon. For at barnet skal kunne integrere hendelsen som virkelig, må noen lytte og fungere som vitner som anerkjenner historien. Bare ved dette kan det skapes en sammenhengende historie og minnene kan settes inn i denne personlige historien.
2. Traumatet har skjedd plutselig og uventet og har medført dyp hjelpeløshet og en følelse av å være ute av KONTROLL. Noen reagerer med offerposisjon, passivitet og ansvarsfraskrivelse. For ungdommer kan imidlertid denne hjelpeløshetsfølelsen og angsten for å oppleve dette igjen føre til en atferd med stort kontrollbehov og en altfor stor selvstendighets- og uavhengighetsdemonstrasjon. Dette blir ofte feiltolket som faktisk uavhengighet. Denne atferden må møtes med god støtte til å utvikle gode mestringsstrategier. Gjennom dette gjenskapes autonomi og «internal locus of contro».
3. Traumatiske hendelser medfører også dyp frykt og er et angrep på AFFEKT-systemet. Barnet mister lett evnen til å berolige seg selv når faren er over, og evnen til affektregulering kommer ut av kurs. De går inn i en overaktiv reaksjon hvor frykt og sinne blir til panikk og raseri, eller i en mer passiv reaksjon hvor tristhet blir til dyp fortvilelse og tomhet. Først og fremst trengs tilbud om stabilisering, ro og avspenning, i tillegg til at noen er villig til å lytte og dele følelsene og hjelpe til å veksle mellom minnene og her-og-nå-erfaringene. Slik kan hjelperen bidra til bedre affektregulering og bedre affekttoleranse.
4. Traumatiske erfaringer framstår ofte som kaotiske og uforståelige. Det fører til konsentrasjonsvansker, forvirring og mistolking av signaler og er å betrakte som et angrep på KOGNISJONEN. Hjelperens oppgave blir å gi forklaringer og bidra til å skape mening. Slik gjenskapes «sense of coherence».
5. Det å være i fare aktiverer også TILKNYTNINGS-MØNSTERET. Følelsen av å være uten vern, «protective shield», medfører stor angst. Det kan svekke evnen til å knytte seg til noen etterpå, og føre til tilbaketrekning og ensomhet. Hjelperens oppgave er å formidle at den gjensidige kontrakten er forutsigbar og trygg. Det gjelder å bygge opp tillit til å kunne stå en annen nær.
6. Traumatiske hendelser oppleves ofte som et angrep på barnets følelse av EGENVERD. Krenkelse, ydmykelse og nedverdiggelse fører til følelsen av skam og skyld. Især hos ungdommer kan måten de uttrykker dette på, ofte mistolkes. De kan opptre med en påfallende selvhevdelse og samtidig vise forakt for andre for å beskytte seg.

” DEN GRUNN-
LEGGENDE OPPFATNING
AV BARNET SPRINGER UT
AV FRA KULTUR OG VÅRE
TRADISJONER. DENNE
OPPFATNINGEN VARIERER
FRA KULTUR TIL KULTUR.

Hjelperens oppgave blir å alltid understreke selvrespekt og mestring.

ICDP-PROGRAMMET – TEORETISK FORANKRING

ICDP-programmet er et enkelt, kultursensitivt og forebyggende program som har som mål å styrke omsorgen og oppveksten for barn og unge. ICDP fokuserer på kognitiv, sosial og emosjonell utvikling hos barna generelt og utsatte barn spesielt. Programmet retter seg mot omsorgsgivere for å styrke deres omsorgskompetanse.

Kunnskap fra nyere utviklingspsykologi viser at kvaliteten på samspillet mellom barn og deres nærmeste omsorgsgivere er avgjørende for barnets helhetlige utvikling (Hundeide 2001, Rye og Hundeide 2005). Barn trenger god støtte fra nære omsorgsgivere som kan skape følelsesmessig trygghet og tillit, og som kan hjelpe dem til å forstå den verden de lever i, og veilede dem til å mestre de utfordringene de møter gjennom oppveksten (Rogoff 2003, Schaffer 1996, Klein 1992, Stern 1985). Dette er en viktig rolle som ofte har blitt oversett (Hundeide 2003, Rye 2002).

Det er en nær sammenheng mellom hvordan barnet blir oppfattet av omsorgspersonene og hva slags omsorg barnet får (Klein 1992, Smith og Ulvund 1999). Omsorgsgiveren må se på barnet som en person med utviklingsmuligheter, en som hun er glad i og som hun kan identifisere seg empatisk med (Hundeide 2010).

Nyere kunnskap om spedbarnets evne til å delta i interaksjonen med omsorgsgiveren, viser (Stern 1985, Trevarthen 1992, Bråthen 2004) at barnet i høyeste grad er en aktiv part i å skape og påvirke den omsorgen det blir en del av.

Spedbarnsforskeren Daniel Stern (1985) har hatt avgjørende betydning for forståelsen av denne emosjonelle interaksjonen mellom spedbarnet og dens omsorgsgiver, spesielt gjennom begrepene imitasjon og nonverbal kommunikasjon. Når ICDP blir framstilt som et sensitiviseringsprogram, bygger det på slik kunnskap som innebærer trening i å se og fortolke ansiktsuttrykk, bevegelser og kroppsspråk og kvalitet på stemmen hos barnet, nettopp for å styrke den emosjonelle interaksjonen.

ICDP baserer seg også på nyere kunnskap om tilknytnings-teori (Bowlby 1988). Et barn vil søke beskyttelse og trøst når det blir redd. Barnet er avhengig av at omsorgspersonen er i stand til å lese signaler riktig, slik at signalene utløser omsorgspersonens evne til å trøste og støtte barnet både emosjonelt og intellektuelt.

ICDPs grunntanke er derfor at den beste måten å hjelpe et barn på er å bevisstgjøre barnets omsorgsnettverk. Når omsorgsgivere utvikler meningsfulle samtaler og dialoger med barn, styrkes også barnas initiativ og aktive deltakelse. For at sensitiviteten skal styrkes, er det viktig å støtte de positive sidene hos en omsorgsgiver som allerede er til stede i samspillet.

Et slikt sensitiviseringsprogram er det motsatte av instruktive og ferdiglagde manualbaserte programmer som inneholder detaljert instruksjoner om hvordan omsorgspersonen skal handle og svare på barnets utspill i forskjellige situasjoner. De pedagogiske metodene i opplæringen av ICDP bygger derfor på å *forstå* teorigrunnlaget gjennom undervisning og felles refleksjon, *gjenkjenne* temaene i undervisningsvideoer og egenproduserte videoer og *anvende* prinsippene gjennom rollespill og hjemmeoppgaver. Deling av alle disse erfaringene i grupper står sentralt.

ICDP-programmet er utviklet av et internasjonalt team ledet av professor Karsten Hundeide i samarbeid med blant annet professor Henning Rye, begge ved Universitetet i Oslo. ICDP-programmet er vel anerkjent og benyttes bl.a. av Bufetat i Norge både overfor etnisk norske og minoritetsetniske omsorgspersoner og av UNICEF og WHO internasjonalt (www.icdp.no) i 20 ulike land.

ICDP-PROGRAMMETS INNHOLD

Programmet fokuserer på tre dialoger og åtte temaer for godt samspill, som enkle arbeidsredskaper for å styrke et godt samspill med barn og sikre barnet en sunn emosjonell og kognitiv utvikling.

Den emosjonelt ekspressive dialogen retter seg mot barnets følelsesmessige utvikling og danner basis for trygghet og tillit gjennom å

1. vise at du er glad i barnet
2. følge barnets initiativ
3. ha intim dialog
4. gi ros og anerkjennelse

Hvis barn ikke har en voksen omsorgsperson som viser kjærlighet, gir omsorg og lærer barnet dagliglivets ferdigheter og evne til å møte livets utfordringer, vil barnets emosjonelle, sosiale og kognitive utvikling svekkes. Derfor er det å forandre negative oppfatninger av barn et viktig verktøy i ICDP-programmet. Omsorgspersoner som deltar i opplæring i ICDP, må gå igjennom en egen refleksjonsprosess som tar sikte på å utvikle en positiv oppfatning av barnet. Det legges også vekt på å skape en dypere forståelse av og tro på betydningen av omsorgsgiverens rolle.

Den grunnleggende oppfatning av barnet springer ut av vår kultur og våre tradisjoner. Denne oppfatningen varierer fra kultur til kultur og er i stor grad basert på sosiale og kulturelle forhold og den enkeltes livserfaringer. Når vi arbeider med personer som kommer fra andre samfunnskulturer enn vår egen, må vi forsøke å forstå hvordan barn oppfattes i deres verden, og vise sensitivitet og toleranse for variasjonene. Det er derfor også nødvendig at omsorgspersoners praksis blir vurdert grundig og forstås ut fra den spesifikke kulturelle konteksten før det eventuelt blir sett på som noen form for avvik eller negativ atferd. I en av veiledningstimene som ble gjennomført på et omsorgssenter, kommer dette med redefinering av barnet og betydningen av å forstå den kulturelle konteksten tydelig fram:

Jorunn er omsorgsarbeider ved omsorgssenteret. Hun er særkontakt for Jama, som hun har en fortrolig og nær kontakt med. En dag Jorunn ikke er på omsorgssenteret, men i byen sammen med noen venner, møter hun Jama. Dette møtet utvikler seg til å bli ubehagelig for Jorunn. Når hun omtaler dette i ICDP-veiledningen, framstiller hun hvor vanskelig det er å avvise Jama i byen, når han oppfører seg uhøflig og ikke klarer å sette egne grenser for sin oppførsel. Han framstår som en gutt som er manipulerende og sjalu. I veiledningsgruppen diskuteres det hvordan det er mulig å forstå Jama og hans negative atferd på en annen måte. De ansatte prøver å redefinere guttens oppførsel fra manipulerende til kontaktsøkende, og fra sjalu til søking etter trygghet. Gruppen reflekterer også over guttens spesielle situasjon som enslig mindreårig asylsøker. De diskuterer hvordan barn som Jama kan få et «feil» bilde av relasjonen mellom voksne og barn slik dette foregår på en institusjon, i forhold til hvordan Jama har erfaringer fra

sine voksenrelasjoner i hjemlandet. Likeledes diskuterer gruppen hvordan Jama kan lære hvordan barns relasjoner til voksne kan og bør være i ulike situasjoner, og hvordan Jorunn kan lære å sette grenser for gutten på en positiv og meningsskapende måte.

Den meningsskapende og utvidende dialogen retter seg mot barnets kognitive utvikling og danner basis for barnets forståelse av verden rundt seg ved å

5. skape felles oppmerksomhet og gjensidig engasjement

6. gi mening og beskrive hva som skjer

7. utvide forståelser og gi forklaringer

Hjelp til den kognitive og intellektuelle utviklingen er også en viktig del av omsorgen for barnet. Mangel på slik støtte kan ha alvorlige konsekvenser for den senere utviklingen. Omsorgsgiveren har ikke bare ansvar for å bekrefte barnet følelsesmessig, men må også påta seg en pedagogisk veiledningsrolle. Barnet trenger oppmerksomhet og støtte til å utforske og forstå den verden det lever i, og trenger også å utvikle ferdigheter og kompetanse for å møte andre mennesker og mestre de mange utfordringer som livet gir. Den meningsskapende dialogen møter disse behovene i barnas liv. En god pedagogisk interaksjon mellom barnet og omsorgsgiveren i tidlig alder ser ut til å styrke barns sosiale, språklige, kognitive og moralske utvikling (Rogoff 2003, Hoffmann 2000, Schaffer 1996, Klein 1992).

ICDP-programmet henter også inspirasjon fra den russiske psykologen Vygotskij og hans ideer om læring og utvikling. For å utvikle ny kompetanse og tilegne seg ny kunnskap om omgivelsene rundt seg trenger barnet en voksen medspiller. Vygotskij var opptatt av ikke bare den faktiske men også den

kognitive utviklingen (Vygotsky 1978) ved å styrke nysgjerrighet og intellektuell vekst hos barnet.

I en av veiledningsgruppene kom det fram hvilken betydning både tillit og meningsskaping har for barnas utvikling:

Diskusjonen dreide seg om hvorvidt det er riktig å la sårbare barn knytte seg til noen som de mister igjen. Eliza, som arbeidet på omsorgssenteret, og som selv har vært flyktning, brukte sine egne erfaringer fra den første perioden i Norge og understreket hvor viktig de første kontaktene hadde vært for henne. Eliza var særkontakt for Grenna, en jente på 11 år, som hadde flyttet til sin onkel etter morens død da hun var 4 år. Onkelen utsetter henne for omfattende seksuelt misbruk, og en tante griper inn og får henne, sammen med hennes eldre søster, ut av landet og til Norge. På omsorgssenteret viser Grenna stor engstelse for nærhet med mannlige ansatte og til guttene på avdelingen. Hun har mareritt om natten og sliter med å følge med i skoletimene. Eliza er bekymret for Grenna og vil henvise henne til omsorgssenterets psykolog. Grenna avviser dette. Hun orker ikke tenke på fortiden og vil ikke snakke med noen mann om hverken dette eller andre ting. Eliza, som selv mistet sin mor som barn, ser hvor hjelpetrengende Grenna er. For å nå inn til Grenna forteller Eliza om sin egen sorg over tapet av mor, og etter hvert som fortroligheten vokser, kan Eliza både gi omsorg og trøst og hjelpe Grenna til å forstå og uttrykke sin egen sorg. Det åpnet opp for at Grenna turte å knytte seg til en voksen for første gang på mange år. Dette viser hvordan den meningsskapende og psykoedukative dialogen om sorg og sorgreaksjoner er avgjørende for Grennas utvikling. Hennes tillit til Eliza gjorde at hun turte å flytte i fosterhjem og ta imot terapi-tilbudet for å få bearbeidet traumene som fremdeles forstyrret nettene hennes. ICDP ble her et bindeledd og skapte

” NOEN GANGER ER TRAUME-
REAKSJONENE SOM MARERITTENE,
FLASHBACKENE, SKVETTHENHETEN
OG HUMØRSVINGNINGENE LIKE
SKREMMENDE SOM HENDELSEN SELV.

en overgang mellom miljøarbeidet og traumeterapitilbudet.

Den regulerende dialogen retter seg mot moralsk og atferdsmessig utvikling og hjelper barnet til å lære planlegging og ta kontroll ved å

- 8a.** planlegge steg for steg
- 8b.** gi gradert støtte
- 8c.** gi positiv grensesetting
- 8d.** bruke situasjonsregulering

Den regulerende dialogen handler om å utvikle og hjelpe barnet til selvkontroll og å fremme moralsk forståelse og ansvar. I motsetning til mer atferdsregulerende programmer er målsettingen for ICDP ikke bare å kontrollere utagerende og egoistisk atferd hos barnet, men kanskje vel så mye å fremme empatisk innlevelse og moralsk forståelse slik at barnet kan utvikle indre standarder som kan brukes i alle situasjoner. Et viktig verktøy er å hjelpe barnet til å planlegge og til å gi den støtten underveis som barnet trenger. Ideen er at hvis barnet får for mye støtte, utvikles ikke den uavhengige forståelsen og kontrollen som er viktig for barnets selvstendighet og autonomi (Hundeide 2007). Gradert støtte (scaffolding) må representere nok støtte for å fremme læring av nye ferdigheter på et hvert tidspunkt. Akkurat som et stillas blir tatt vekk når bygningen er ferdig, er det viktig å trekke tilbake støtte gradvis når barnet er klar til å mestre oppgaven på egen hånd.

Opplevelse av trygghet og tillit i motsetning til straff er en nødvendig forutsetning for å skape indre kontroll og refleksjon hos barnet. Hundeide refererer til Hoffmanns begrep «induksjon» (Hoffmann 2000), som innebærer at barns kontroll og atferdsmessige mestring blir etablert gjennom å gi

anerkjennelse, gi forklaringer og å forhandle med barnet. Dette er forskjellig fra programmer som retter seg mot å styre negativ atferd gjennom korreksjon og betinging.

I en av veiledningsgruppene kommer det fram en situasjon om hvordan det er mulig å skape en positiv situasjon for regulering:

Espen er miljøarbeider på omsorgssenteret. Noen dager før hadde det vært mye bråk på huset. Det var spesielt en av guttene, Jonas på 14 år, som hadde laget konflikter og hadde forsøkt å lure seg ut om kvelden. Situasjonen ble tilspisset, og flere av guttene måtte ettersøkes og hentes inn. Det ble ikke særlig tid til å snakke om det som hadde skjedd, fordi det var sent på kvelden. Dagen etterpå skulle Espen hente en ny gutt til omsorgssenteret. Han visste at Jonas likte å bli med på en biltur, så han spurte om han ville bli med for å hente denne gutten. Jonas ble glad for dette og ville gjerne bli med. Det var en lang biltur og en ny situasjon som ga gode muligheter for å snakke om det som hadde skjedd kvelden før. De satt i bilen og hadde en fortrolig samtale som ga mulighet for både å forklare hva som er akseptabel atferd, reflektere om hva han kunne ha gjort annerledes, og forhandle med Jonas om mulige handlinger i framtidige situasjoner. Samtidig var det viktig å anerkjenne det han selv fortalte om hendelsen.

SAMMENBINDING AV ICDP OG HOVED-PRINSIPPENE FOR TRAUMEINTERVENSJON

Empatisk identifikasjon med barnet, som er selve basisen i ICDP, er en forutsetning for å ha funksjonen som vitne og virkelig forstå hvordan barnet har opplevd og reagert på traumatiske hendelser. De tre dialogene og de åtte temaene synes å korrespondere godt med områdene i prinsippene som er nevnt ovenfor.

HJELP TIL DEN KOGNITIVE OG INTELLEKTU- ELLE UTVIKLINGEN ER OGSÅ EN VIKTIG DEL AV OMSORGEN FOR BARNET.

Den emosjonelle dialogen adresserer betydningen av å være vitne og dermed hjelpe barnet til å integrere opplevelsene som virkelige. Temaene *følg barnets initiativ* (tema 2), *initierer intim dialog* (tema 3) og kan benyttes når man vil hjelpe barnet til å regulere sine følelser bedre og til å stabiliseres gjennom trøst og forståelse. Gi ros og positiv feedback (tema 4) understøtter arbeidet med å gjenoppbygge barnets opplevelse av egenverd og av egen mestring. Tema 1, *vis at du er glad i / bryr deg om barnet*, bidrar til å gjenopprette «protective shield». I eksempelet med Espen som skapte en fortrolig samtale i bilen, og Eliza som klarte å skape en tillitsfull relasjon, ser vi hvordan disse temaene for samspill kom til nytte.

Den meningsskapende og utvidende dialogen adresserer de kognitive prosessene. Barnet trenger assistanse på flere områder. Først og fremst trenger det hjelp til å forstå hva som egentlig skjedde under de traumatiske hendelsene, enten det har vært politiske konflikter, krig, relasjonelle voldsepisoder eller overgrep. Barnet trenger ofte voksenassistanse for at den ytre verden skal bli begripelig. Eksempelet med Jama og Jorunn viser verdien av å hjelpe ham til å forstå den konteksten han er i nå.

Like viktig er det å bistå barnet i å forstå sine egne reaksjoner. Noen ganger er traumereaksjonene som marerittene, flashbackene, skvettenheten og humørsvingningene like skremmende som hendelsen selv. Barnet kjenner ikke igjen seg selv, og mange frykter i skjul for at de er blitt gale, eller at noe har skjedd med hodet. Derfor inneholder de fleste traumebehandlingstilnærminger et betydelig innslag av oppklarende innlæring – såkalt psykoedukasjon. Den meningsskapende og utvidende dialogen kan benyttes til å hjelpe barnet med å forstå at dette er helt vanlige og naturlige reaksjoner på uvanlige hendelser. Slike samtaler gir samtidig barnet et

vokabular og en forklaring på egne reaksjoner og tanker (tema 6 – *gi mening, beskriv hva som skjer*), og tema 7 – *utvidelse av forståelse*, der barnet trenger hjelp til å skape mening for framtiden. Igjen viser eksempelet med Eliza og Grenna hvordan Elizas forklaring hjalp Grenna til å forstå sine egne sorgreaksjoner.

Vi vet også at mange traumatiserte barn tar på seg for mye ansvar og skyld. For å få tak i barnets egne tanker, assosiasjoner og ideer og eventuelt kunne bekrefte og korrigere disse tankene, må man legge mye arbeid i å lytte godt og dele oppmerksomheten, slik dette er beskrevet i tema 5 om å *skape felles oppmerksomhet og engasjement*. Hvis skam og skyldfølelse ikke blir oppfanget og redusert, er det fare for at barnet utvikler opplevelse av skyld, skam og verdiløshet.

Den regulerende dialogen som vektlegger *gradert støtte* (tema 8b) og *planlegg steg for steg* (tema 8a), kan brukes til å bistå barnet i å utvikle gode mestringsstrategier og selvkontroll. Å ha levd under livsbetingelser som vold, overgrep og forsømmelse kan føre til indre kaos. Å lære å forutse hva som kommer, planlegge, mestre – også egne følelser og atferd, er avgjørende. Likeledes er det nødvendig å forholde seg til temaer om verdier og ansvar. De norske kulturelle verdiene virker ofte forvirrende for enslige flyktningbarn. Vi vektlegger selvstendighet, men krever også respekt, men vi forventer kanskje respekt på andre måter enn det barna er vant til fra hjemlandet. Vi understreker de norske verdiene med individuell frihet, men krever også atferd som uttrykker solidaritet. Temaene 8c og 8d, *positiv grensesetting og situasjonsregulering*, må ha som formål å bidra til at verdiene etter hvert både blir forstått og integrert som basis for selvkontroll, ansvar og empati med andre.

” FOR MANGE AV DE MINDRE-
ÅRIGE HAR SELVE FLUKTEN VÆRT
SVÆRT LANGVARIG, OG REDSELEN
UNDER FLUKTEN HAR VÆRT STOR.

På et omsorgssenter var det et stort problem knyttet til at et av barna hadde en ekstrem stre-/samlaratferd, som skapte store problemer på avdelingen. Mat ble hamstret, påskepynt ble stjålet og gjemt under sengen, og planter ble hamstret. Slik mathamstring og grådighet var et problem for flere barn, men denne ene gutten stjal også ting man ikke fant noen mening i. Mange av personalet tolket det som uhøflighet, usolidarisk oppførsel, ekstrem egoisme, utakknemlighet, og liknende egenskaper, verdier som sto i strid med norske verdier. Gjennom empatiske identifikasjonsøvelser, øvelser på redefinering og annerledes tolking av hva atferden signaliserte, ble personalet motivert for å finne nye måter å møte dette problemet på. Gjennom forsikringer og steg-for-steg-planlegging og gradert støtte kunne de nå nærme seg gutten uten å utstøte ham, og isteden trygge ham på at hans behov ble sett og møtt, og slik bidra til at han kunne få kontroll over symptomatferden.

OPPSUMMERING

Empatisk identifikasjon med barnet er den grunnleggende basis i ICDP-programmet, i tillegg til en forutsetning om at all samhandling er innenfor en nærhetssone hvor respekt er en grunnleggende premiss. Målet er å bidra til at barnet utvikler en økt opplevelse av mestring og respekt både for seg selv og andre og på denne måten får styrket sitt egenverd.

ICDP framhever de tre dialogene som arbeidsredskaper for å skape godt samspill mellom omsorgspersoner og barna: den følelsesmessige dialogen, den meningsskapende dialogen og den regulerende dialogen. Disse tre dialogene utgjør viktige forutsetninger for å styrke mulighetene for å utvikle en god framtid, enten dette er ved gjenforening med familien i hjemlandet eller som aktive deltakere i det norske samfunnet. Artikkelen viser også hvordan disse tre dialogene kan bindes

sammen med hovedprinsippene i traumeintervensjon. I eksemplene har vi fokusert på den yngste gruppen barn som er plassert på omsorgssentrene. Vi vil likevel påpeke at ICDP som tilnærming til omsorgsutøvelse i mottaksfasen også er velegnet for gruppen over 15 år, likedan som ICDP er vel-egnet som en metodisk tilnærming i omsorgsarbeidet når barna bosettes rundt om i kommunene i Norge.

REFERANSER:

- Barne- og likestillingsdepartementet (2007). Ot.prp.nr. 28 (2007-2008): *Om lov om endringer i lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester mv. (omsorg for enslige mindreårige asylsøkere inntil bosetting eller retur)*. Oslo: BLD 2007.
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base*. London: Routledge.
- Bræin, M. & Christie, H. J. (in press). Terapi med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. I Eide, K. (red.) *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bråten, S. (2004). *Kommunikasjon og samspill fra fødsel til alderdom*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, H. J. (1994). Traumeforståelse – en drøftelse av teoretiske modeller. I Langaard, K.: *Interkulturell behandling: erfaringer fra møte med innvander- og flyktningefamilier i barne- og ungdomspsykiatrien* s. 87-104. Oslo: Skriftserie fra Nic Waals Institutt.
- Diseth, T. & Christie, H. J. (2005). Traumarelated dissociative (conversion) disorders in children and adolescents – an overview of assessment tools and treatment principles. *Nordic Journal of Psychiatry*, 59(4), 278-292.
- Eide, K. (2005). Tveytidige barn. *Om barneemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Avhandling til dr. polit.-graden, Sosiologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Bergen.
- Eide, K. & Broch, T. (2010). *Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Oslo: Region-senter for barn og unges psykiske helse, helseregion Øst og Sør.
- Engebretsen, A. (2002). *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn... Et transnasjonalt perspektiv på enslige, mindreårige asylsøkere*. Oslo: NOVA-rapport 7/02.
- Herman, J. L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in Survivors of Prolonged and Repeated Trauma. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 5 No. 3.
- Hoffmann, M. (2000). *Empathy and Moral Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hundeide, K. (2001). *Ledet samspill fra spedbarn til skolealder*, 2. utg. Høvik: Vett & Viten AS.
- Hundeide, K. (2003). Omsorg og overgrep innenfor sonen av intimitet. I Nafstad, H. (red.), *Det omsorgsfulle menneske*. Gyldendal Akademisk. Oslo.
- Hundeide, K. (2007). *Innføring i ICDP Programmet*. Oslo: ICDP.
- Hundeide, K. (2010). *ICDP og medmenneskelig nærhet: en gjennomgang av noen begreper som ligger nær opp til ICDP*. Stensil.
- Justis- og politidepartementet (2011). *I velferdsstatens venterom. Mottakstilbudet for asylsøkere*. Oslo: JPD 2011.
- Klein, P. (1992). More intelligent and sensitive Child (MISC): A New Look at an Old Question. *International Journal of Cognitive Education and Mediated Learning*. Vol. 2 No. 2.
- Kohli, R. (2007). *Social work with unaccompanied asylum seeking children*. Palgrave: Macmillan.
- Mannes, H. J., Nordanger, D. & Braarud, H. C. (in press). Evolving trends in the field of trauma; Developmental and neurobiological contributions to the understanding of complex trauma. I: *Today's children are tomorrow's parents*. 30 (2011), 5-16.
- Masten, M. (2006). *Resilience in children*/Barry M., Lester, B. M., Masten, A. & McEwen, B. Boston, Mass. Published by Blackwell Pub. on behalf of the New York Academy of Sciences.
- Nijenuis, E., Van der Hart, O. & Steele, K. (2006). Traumerelater strukturell dissosiasjon av personligheten. I Anstorp, T., Benum, K., Jacobsen, M (red.), *Dissosiasjon og relasjonstraumer. Integrering av det splittede jeg*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Oppedal, B., Seglem, K. B. & Jensen, L. (2009). *Avhengig og selvstendig. Enslige mindreårige flyktnings stemmer i tall og tale*. Rapport 2009:11. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Pynoos, R. S., Steinberg, A. M. Wraith, R. (1995). A developmental model of childhood traumatic stress. I Cicchetti, Dante, Cohen, Donald J. (red.), *Developmental psychopathology, Vol. 2: Risk, disorder*,

” PROGRAMMET (ICDP) RETTER SEG MOT OMSORGS- GIVERE FOR Å STYRKE DERES OMSORGSKOMPETANSE.

and adaptation (s. 72–95). Oxford, England: John Wiley & Sons.

■ Rogoff, B. (2003). *The Culture and Nature of Human Development*. Oxford: Oxford University Press.

■ Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings and policy implications. I Shonkoff, Jack P., Meisels, Samuel J. (red.), *Handbook of early childhood intervention* (2nd ed.), (s. 651–682). New York: Cambridge University Press.

■ Rye, H. (2002). *Tidlig hjelp til bedre samspill*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

■ Rye, H., Hundeide K. (2005). Early Intervention and Children with Special Needs in Developing Countries. I Guralnick, M. (red.), *The developmental System Approach to early Intervention*. New York: Brookes Publishing.

■ Schaffer, H. R. (1996). *Social Development*. London: Blackwell.

■ Shapiro, R. (2010). *The Trauma Treatment Handbook*. New York: W. W. Norton & Company.

■ Smith, L., Ulvund, S. E. (1999). *Spedbarnet*. Oslo: Universitetsforlaget.

■ Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.

■ Trevarthen, C. (1992). An infant's motive for speaking and thinking in the culture. I Heen Wold, A (red.), *The Dialogue alternative*. Oslo: Scandinavian University Press.

■ UNHCR/Save the Children (2004). *Enslige mindreårige i Europa-programmet. Erklæring om god praksis*. Tredje utgave.

■ Utlendingsdirektoratet (2011). *Årsrapport 2010*. Oslo: UDI.

■ Van der Kolk, Bessel A; Van der Hart, O. (1989). Pierre Janet and the breakdown of adaptation in psychological trauma. *The American Journal of Psychiatry*, 146(12), 1530–1540.

■ Van der Kolk, B. A. (2005). Developmental trauma disorder: A new rational diagnosis for children with complex trauma histories. *Psychiatric Annals*, 374–378, 401–408.

■ Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.

■ Waaktaar, T., Christie, H. J. (2000). *Styrk sterke sider: håndbok i resiliencegrupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo: Kommuneforlaget.

■ Waaktaar, T., Christie, H. J., Borge, A. & Torgersen, S. (2004a). Building adolescents' resilience within a psychiatric outpatient setting: Results from a clinical intervention pilot project. *Psychological Reports*, 94, 363–70.

■ Waaktaar, T., Christie, H. J., Borge, A. & Torgersen, S. (2004b). How can young people's resilience be enhanced? Experiences from a clinical intervention project. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 9(2), 167–183.

INTERNETT-ADRESSER:

www.icdp.no

www.udi.no

FERSKE TALL

OM BARN OG VOLD

Folkehelseinstituttet (FHI) lanserte i sommer en større rapport om når barn er pårørende, «Rapport 2011:4 – Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk: Omfang og konsekvenser». Rapporten viser at disse barna har økt risiko for å bli utsatt for vold og misbruk.

AV BIRTHE BRATVOLD

En høy forekomst av psykiske lidelser i befolkningen gjør at et stort antall barn lever i hjem hvor foreldrene har mer eller mindre alvorlige psykiske lidelser eller misbruker alkohol. Dette kan oppleves vondt og belastende for barn.

Rapporten fra FHI viser hvor mange barn som har en eller to foreldre som har psykiske lidelser eller som misbruker alkohol, og hvilken risiko som er knyttet til en slik livssituasjon. Beregningene er basert på hele befolkningen, ikke bare på mindretallet som søker hjelp hos helsevesenet for slike problemer. Det er første gang det er gjort en så omfattende kartlegging på dette området i Norge.

DOBLET RISIKO

I dagens Norge finnes det 1,1 millioner barn under 18 år. Rapporten fra Folkehelseinstituttet anslår at 450 000 av dem – eller to av fem barn – vokser opp i hjem hvor en eller begge foreldrene sliter med psykisk sykdom og/eller alkoholmisbruk. Sammenlignet med andre barn har disse barna doblet risiko for å bli utsatt for vold eller seksuelle overgrep og for å dø tidlig.

Rapporten viser også at disse barna har en forhøyet risiko for selv å utvikle psykiske lidelser. Opp mot 25 % av psykiske lidelser blant ungdom henger sammen med foreldrenes psykiske lidelser. Det vil si at opp mot 8 % av alle barn og unge utvikler psykiske lidelser på bakgrunn av genetisk og

miljømessig risiko som kan knyttes til foreldrenes psykiske lidelse, ifølge rapporten.

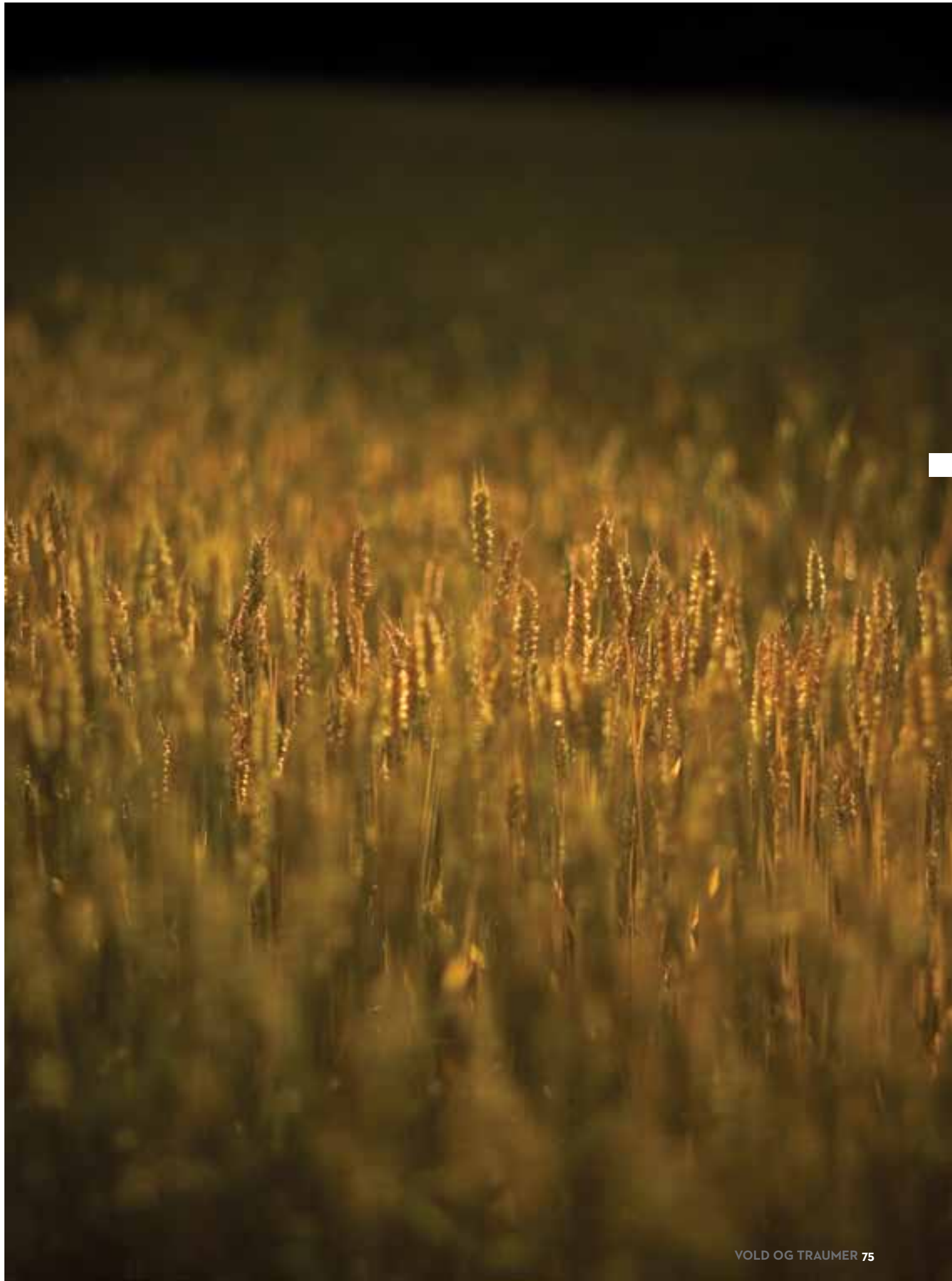
Hvor stor risikoen er, avhenger av mange faktorer, for eksempel hvor alvorlig lidelse forelderen har. Uansett hvor alvorlige lidelser foreldrene har, er det varierende i hvilken grad dette går ut over barna og om de tar skade av det. Til tross for det store antallet barn som er berørt, er det relativt små tall totalt sett, to til tre prosent, som utsettes for overgrep med bakgrunn i foreldres psykiske lidelser.

INGEN AUTOMATIKK

At en stor del av sårbarheten for å utvikle psykiske lidelser på sikt er arvelig, betyr ikke at barn av foreldre med psykisk lidelse eller alkoholmisbruk er forutbestemt til å bli psykisk syke selv.

Det er stor variasjon mellom enkeltindivider, og undersøkelser viser at de aller fleste av disse barna faktisk klarer seg bra. Å ha en psykisk syk forelder kan oppleves som en stor belastning for barnet uten at det utvikler seg til varige problemer. De fleste barn viser stor tilpasningsdyktighet og klarer seg bra på sikt selv om det er vansker i familien.

Rapporten er utarbeidet av Folkehelseinstituttet ved doktorgradsstipendiatene Fartein Ask Torvik og Kamilla Rognmo, på oppdrag for Helsedirektoratet.

FARTEIN ASK TORVIK:
Forsker og doktor-
gradstipendiat,
Folkehelseinstituttet

ELLINOR F. MAJOR:
Divisjonsdirektør for
psykisk helse,
Folkehelseinstituttet

Forsker Farstein Ask Torvik har i samarbeid med divisjonsdirektør for psykisk helse i Folkehelseinstituttet, Ellinor F. Major, svart på spørsmål om funnene i rapporten:

1. Hva var bakgrunnen for utarbeidelsen av rapporten?

Bakgrunnen for rapporten var at det rett og slett ikke fantes gode nok tall på hvor mange barn som har foreldre med psykiske sykdommer eller alkoholmisbruk. Det fantes noen tall, men enten var de svært usikre, eller så handlet de bare om foreldre som fikk behandling. Og vi vet jo at mange har disse lidelsene uten å få behandling. Derfor var det behov for en ny tallfesting. Vi ønsket også å gå igjennom forskningslitteraturen på hvilke konsekvenser dette har for barna.

2. I rapporten, er vold definert som psykisk eller fysisk vold, eller begge deler?

Vold er å bruke fysisk makt mot andre, mot deres vilje. I tillegg varierer det litt om man inkluderer psykisk misbruk i voldsbegrepet. Ettersom vi oppsummerer tidligere forskning, må vi forholde oss til de definisjonene og avgrensingene som er foretatt der. Men rapporten omfatter både fysisk og psykisk mishandling.

3. Hva sier funnene egentlig om sammenhengen mellom rus, psykisk sykdom og hvor mye barn er eksponert for vold når foreldrene har disse problemene?

Sammenfatningen av tidligere studier viser at barn av foreldre som har en psykisk lidelse, har ca. dobbelt så høy sannsynlighet for å bli slått som andre barn. For barn av alkoholmisbrukere er det snakk om nesten en tredobling.

4. Hva tror man er årsakene til det?

Foreldre som sliter med alvorlig alkoholmisbruk eller som har alvorlige psykiske lidelser, kan i perioder være

OPP MOT

25%

AV PSYKISKE LIDELSER BLANT
UNGDOM HENGER SAMMEN
MED FORELDRENE PSYKISKE
LIDELSER.

ustabile, og ha problemer både med å ivareta seg selv og å utføre sin forelderrolle på en god nok måte. Barn i slike familier vil ha høyere risiko for å bli utsatt for omsorgssvikt og mishandling. Men det er viktig å presisere at selv om risikoen øker, gjelder det heldigvis likevel et fåtall barn. Litteraturgjennomgangen vår har vist at de aller fleste barn ikke opplever mishandling og omsorgssvikt. Men det betyr ikke at det ikke kan være andre negative konsekvenser – som ustabil hjemmemiljø og dårlig trivsel.

5. Hvilke funn var ventet?

Ut fra tidligere forskning og utredninger forventet vi at relativt mange barn kan sies å ha foreldre med mer eller mindre alvorlige psykiske lidelser, og at disse barna skal ha noe forhøyet risiko for forskjellige utfall.

6. Stemte det overens med hva man tidligere har antatt?

Ja, rapporten baserer seg på tidligere forskning, så våre konklusjoner skal være i samsvar med den. Det vi har gjort, er å sammenfatte tidligere studier og forsøke å få en oversikt over hvor stor risikoen er og hvor mange dette gjelder.

7. Var det noen andre funn som overrasket dere?

Det som muligens overrasker mest, er det høye antallet barn som har foreldre med psykiske lidelser. Det som er viktig å understreke da, er at i det høyeste antallet er alle slags psykiske lidelser med, og det er langt fra alle disse som går ut over omsorgsevnen. I rapporten har vi derfor med anslag på barn som har foreldre med lidelser som går moderat eller alvorlig ut over evnen til å fungere i det daglige.

Man kan ikke gå rundt og være spesielt bekymret for 40 % av norske barn. Det er særlig barn av foreldre med alvorlige lidelser man bør rette søkelyset mot i det daglige.

8. At barn med foreldre som har psykiske lidelser eller som misbruker alkohol, har økt risiko for å bli utsatt for vold og overgrep, var det overraskende?

Nei, det er overhodet ikke overraskende. Det ville vært ganske merkelig om det var omvendt, og at alkoholmisbruk viste seg å virke beskyttende. Men når det er sagt, så er det kun et mindretall av barn med foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk som blir utsatt for vold og overgrep.

9. Hvor langt tilbake i tid har vi kunnskap om dette feltet?

Man har nok hatt folkelig kunnskap om dette langt tilbake i tid. Avholdsbevegelsen har fra 1800-tallet satt fokus på familier med alkoholproblemer. Systematisk forskning har kommet senere, og har gradvis fått mer oppmerksomhet.

10. Ser man noen utvikling, blir det bedre?

Det er vanskelig å si noe om ettersom vi ikke har gode, systematiske undersøkelser som sammenligner likt med likt på forskjellige tidspunkter. Men generelt har vi mer velstand og bedre helsetilbud enn noensinne.

11. Forekomsten av psykiske lidelser i Norge oppfattes som stigende, stemmer det?

Sannsynligvis ikke. At det tilsynelatende er flere med psykiske lidelser nå, kan skyldes at diagnostiseringen har endret seg. I dag vil trolig flere relativt milde

tilstander kvalifisere for en diagnose enn før i tiden. Diagnosemanualene har vokst i takt med økt interesse, innsats og kunnskap i fagdisiplinen, og inneholder nå tre ganger så mange diagnoser som på 1950-tallet. Samtidig er nok stigmaet rundt psykiske lidelser blitt redusert. Bedre og mer tilgjengelig behandling, samt større forventninger til livskvalitet, kan også ha bidratt til at folk nå søker hjelp for plager man tidligere ville avfunnet seg med. Samlet har nok flere diagnoser, økt hjelpsøking og mindre stigma rundt psykiske lidelser bidratt til at diagnostiseringen og diagnostiserbarheten av psykiske plager har økt drastisk, selv om det ikke er sterke holdepunkter for å tro at befolkningen er mer psykisk plaget nå enn før. Fra 1999 til 2008 har vi hatt en Opptrappingsplan for psykisk helse som har bidratt til langt bedre tilgjengelighet enn tidligere, slik at langt flere får hjelp både i kommunehelsetjenesten og i psykisk helsevern.

12. Vi har fått stadig strengere lover mot vold mot barn. Går forekomsten av vold og misbruk likevel stadig opp?

Dette kjenner vi ikke til god statistikk på, men det er en kjensgjerning at det var mer akseptabelt å slå barn før i tiden, eller kanskje til og med forventet om man går riktig langt tilbake. Så trolig forekommer vold mindre hyppig nå.

13. Har dere noen formening om hvordan man skal kunne fange opp at slik vold faktisk skjer?

Skoler og barnehager er de institusjonene som har hyppigst kontakt med barna utenom familien. I tillegg er helsestasjonen en viktig arena for å avdekke vold i familien. Det finnes etter hvert flere måter å kartlegge

forekomst av vold systematisk på. Med sterkere fokus vil det være enklere å avdekke mishandling og overgrep. Men det er naturligvis vanskelig å avdekke – det er ikke all mishandling som setter merker på kroppen. Vi har i år utgitt en rapport om forebyggende tiltak (se svar under pkt. 19) hvor vi også omtaler hjemmebaserte programmer og skolebaserte undervisningsprogrammer for å avdekke tidlige tegn på mishandling.

14. Når bør man rope varsko?

Har man mistanke om at det forekommer overgrep eller mishandling, er det viktig at man melder fra. For helsepersonell er det en opplysningsplikt å melde fra ved slik mistanke. Det mest alvorlige er nok å ikke gjøre noe fordi man er redd for konsekvensene.

15. Hvordan tenker dere at en skal kunne forebygge de alvorlige konsekvensene barna utsettes for?

Vi har i «forebyggingsrapporten» vår også sett på hvordan overgrep kan forebygges (se svar 13 og 19). Der er det omtalt tiltak både for å styrke foreldreferdigheter og kommunikasjon i familier hvor foreldrene har psykiske lidelser eller alkoholmisbruk. Det viktigste er å avdekke det slik at tiltak kan iverksettes.

16. Vet man noe om hvilken type psykiske lidelser som genererer vold mot barn?

Mens man ikke kan peke på en bestemt gruppe, er det slik at voldsbruk er mest vanlig blant personer med eksternaliserende problemer. Eksempler på dette kan være alkoholmisbruk eller antisosial personlighetsforstyrrelse.

OPP MOT

8%

AV ALLE BARN OG UNGE
UTVIKLER PSYKISKE LIDELSER
PÅ BAKGRUNN AV GENETISK
OG MILJØMESSIG RISIKO
SOM KAN KNYTTES TIL FOR-
ELDRENE PSYKISKE LIDELSE,
IFØLGE RAPPORTEN.

17. Hvilken betydning vil denne kunnskapen få for de som jobber med barn og unge?

Den kan bidra til å skape oppmerksomhet rundt problematikken og gjøre forskningsresultatene mer tilgjengelige.

18. Hvordan bør man nå arbeide videre med dette?

Gjennom økt bevisstgjøring blant dem som jobber på de arenaene hvor omsorgssvikt og mishandling kan avdekkes, som på helsestasjon, i barnehage og i skole. Det er behov for å prøve ut og evaluere systematisk de programmene og tiltakene vi kjenner til. Det pågår lovende forskning – men mye er ikke godt nok prøvd ut og evaluert for norske forhold.

19. Eksempler på tiltak som kan begrense utviklingen av psykiske lidelser blant risikoutsatte barn og blant befolkningen som helhet?

Folkehelseinstituttet har gitt ut en rapport som tar for seg omtrent 50 ulike tiltak for forebygging av psykiske lidelser (den heter «Bedre føre var... Psykisk helse: Helsefremmende og forebyggende tiltak og anbefalinger», rapport 2011:1). Eksempler på tiltak er barnehager av høy kvalitet, hjemmebesøk til førskolebarn, programmer mot mobbing og atferdsproblemer i skolene, kartlegging på helsestasjonene, tidlig intervensjon overfor begynnende atferdsproblemer, kartlegging av familiesituasjonen til barn som viser tegn på mistilpasning, og tverrsektorielle familiesentre (Familiens hus). RBUP Sør og Øst har også gitt ut en rapport om tiltak for barn av psykisk syke foreldre.

20. Hvordan kan man tidligst mulig fange opp begynnende psykiske lidelser?

(De med atferdsforstyrrelser blir ofte lagt merke til, og disse bør tilbys hjelp. Men det er vanligere at barn er engstelige eller lei seg, og dette er kanskje ikke vi voksne like flinke til å gripe fatt i.) Når voksne eller barn begynner å endre atferd – blir mer triste, utagerende, engstelige – og det ikke går over innen rimelig tid, er det på tide å søke hjelp. Mye god hjelp kan gis av familie og sosialt nettverk. Men hvis problemene vedvarer og går utover den daglige fungeringen, bør man søke hjelp. Da bør man i første omgang kontakte fastlege eller kommunepsykolog – i de kommunene hvor slike er et etablert tilbud.

21. Hvordan jobber Folkehelseinstituttet med disse problemene til daglig?

Folkehelseinstituttets divisjon for psykisk helse driver både med forskning på utsatte barn, og med rådgivningsvirksomhet gjennom rapporter som denne.

22. Noe mer dere vil tilføye i forhold til barn og vold?

Ulike aktører har ulikt ansvar og ulike roller. Det viktigste for nærmiljøet er å bry seg – og se og melde fra dersom man har mistanke om at barn utsettes for vold. For barnehage, skoler og helsetjenesten vil det være å ha gode rutiner for å avdekke vold dersom man har mistanke om at det skjer. For oss som Folkehelseinstitutt er forskning og systematisk evaluering av forebyggende tiltak viktig. Men også rådgivning basert på den kunnskapen vi til enhver tid har.

EGNE NOTATER:

100

ORGANISASJONEN VOKSNE FOR BARN

Stortorvet 10 > 0155 Oslo > Tlf: 23 10 06 10 > vfb@vfb.no > www.vfb.no

VOKSNE FOR BARN er en kunnskaps- og medlemsorganisasjon, med barn og unges oppvekstvilkår og psykiske helse som spesialområde. Meld deg inn og hold deg oppdatert på www.vfb.no.

VOKSNE FOR BARN

ISBN 978-82-92488-16-4

